

TC
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**BİR ENTEGRASYON OLARAK
SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI (STA) VE
TÜRKİYE’NİN KOMŞU ÜLKELERLE
(GÜRCİSTAN VE SURİYE) YAPTIĞI STA’LARIN
DIŞ TİCARETE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZNUR ÖZDEMİR

TEZ YÖNETİCİSİ

DOÇ. DR. ADEM ÜZÜMCÜ

KARS-2013

TC
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Öznur ÖZDEMİR'in yüksek lisans tezi olarak hazırladığı "Bir Entegrasyon Olarak Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) ve Türkiye'nin Komşu Ülkelerle (Gürcistan ve Suriye) Yaptığı STA'ların Dış Ticarete Etkileri" adlı bu çalışma, yapılan tez savunma sınavı sonunda jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği uyarınca değerlendirilerek *Sabahattin Yıldız* ile kabul edilmiştir.

.....

Öğretim Üyesinin Ünvanı , Adı ve Soyadı

İmzası

Başkan : *Doç. Dr. Adnan Çiğdemci*

[Signature]

Üye : Yrd. Doç. Dr. Erkan TOKUCU
Dış Ticaret Politikası ABD Başkanı

[Signature]

Üye : Yrd. Doç. Dr. Sabahattin YILDIZ
Yönetim ve Organizasyon ABD Başkanı

[Signature]

Üye :

.....

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun gün vesayılı kararıyla onaylanmıştır.

UYGUNDUR

.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
ÖNSÖZ.....	IX
KISALTMALAR.....	X
TABLO LİSTESİ	XII
GİRİŞ.....	
Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ENTEGRASYONLAR VE TÜRKİYE'NİN İÇİNDE BULUNDUĞU ENTEGRASYONLAR

1.1. Ekonomik Entegrasyon: Tanımı.....	4
1.2. Ekonomik Entegrasyon: Aşamaları.....	4
1.3. Ekonomik Entegrasyonun Nedenleri ve Etkileri.....	8
1.4. Ekonomik Entegrasyonların Başarı Koşulları ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Entegrasyonlara Giriş Nedenleri.....	9
1.5. Türkiye'nin Üyesi Olduğu Ekonomik Entegrasyonlar ve Türkiye İle İlişkilerinin Gelişimi	11
1.5.1. Avrupa Birliği (AB).....	11
1.5.1.1 Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	11
1.5.1.2. Avrupa Birliği - Türkiye İlişkileri.....	15
1.5.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ-BSEC).....	16
1.5.2.1. Doğuşu ve Faaliyetleri	16
1.5.2.2. KEİ - Türkiye İlişkileri.....	20
1.5.3. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO).....	20
1.5.3.1. Doğuşu ve Faaliyetleri	20
1.5.3.2. ECO - Türkiye İlişkileri	23
1.5.4. İslam Konferansı Örgütü (İKÖ).....	24
1.5.4.1. Doğuşu ve Faaliyetleri	24

1.5.4.2. İKÖ - Türkiye İlişkileri	26
1.5.5. Gelişen 8'ler (Developing Eight D-8).....	27
1.5.5.1. Doğuşu ve Faaliyetleri	27
1.5.5.2. D-8 Ülkeleri-Türkiye İlişkileri.....	29
1.5.6. İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD).....	29
1.5.6.1. Doğuşu ve Faaliyetleri	29
1.5.6.2. OECD-Türkiye İlişkileri	31
1.5.7. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA).....	32
1.5.7.1. Doğuşu ve Faaliyetleri	32
1.5.7.2. EFTA - Türkiye Serbest Ticaret ve İşbirliği Anlaşması	34

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN 1980 SONRASI DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE’NİN İÇİNDE BULUNDUĞU ENTEGRASYONLARLA DIŞ TİCARETİNİN ANALİZİ

2.1. Türkiye’nin 1980 Sonrası Dış Ticaret Politikası ve Rejiminin Gelişimi.....	36
2.1.1. Türkiye’nin 1980 Sonrası Ekonomi Politikaları, İhracatı Teşvik Politikaları ve İhracat Rejiminin Gelişimi.....	37
2.1.2. Türkiye’nin 1980 Sonrası İthalat Politikası ve İthalat Rejiminin Gelişimi.....	41
2.2. Türkiye Dış Ticaretinin 1980-2012 Döneminde Genel Gelişimi.....	46
2.3. Türkiye’nin İhracatının 1980-2012 Dönemindeki Gelişiminin Analizi	50
2.3.1. İhracatın Sektörlere Göre (ISIC) Dağılımı.....	50
2.3.2. İhracatın Geniş Ekonomik Kategorilere (BEC) Göre Dağılımı	51
2.3.3. İhracatın Coğrafi Bölgeler ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	52
2.4. Türkiye’nin İthalatının 1980-2012 Dönemindeki Gelişiminin Analizi.....	54
2.4.1. İthalatın Sektörlere Göre (ISIC) Dağılımı.....	54
2.4.2. İthalatının Geniş Ekonomik Kategorilere (BEC) Dağılımı.....	55
2.4.3. İthalatın Coğrafi Bölgelere ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı.....	57
2.5. Türkiye’nin Üyesi Olduğu Entegrasyonlarla Dış Ticaretinin Analizi	59

2.5.1. Türkiye'nin AB ile Dış Ticaretinin Gelişimi	59
2.5.2. Türkiye'nin KEİ Ülkeleri ile Dış Ticaretinin Gelişimi	61
2.5.3. Türkiye'nin ECO Ülkeleri İle Dış Ticaretinin Gelişimi	62
2.5.4. Türkiye'nin İKÖ Ülkeleriyle Dış Ticaretinin Gelişimi.....	64
2.5.5. Türkiye'nin D-8 Ülkeleriyle Dış Ticaretinin Gelişimi.....	66
2.5.6. Türkiye'nin EFTA Ülkeleriyle Dış Ticaretinin Gelişimi.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARİ (STA) VE TÜRKİYE'NİN İMZALADIĞI SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ ANALİZİ

3.1. Serbest Ticaret Anlaşması: Tanım	70
3.2. Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) Nedenleri	70
3.3. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına (STA) Dahil Olma Nedenleri ve Türkiye'nin Taraf Olduğu STA'lar	73
3.4. Türkiye'nin Sınır Komşularıyla Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA)	74
3.4.1. Türkiye – Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması (STA)	74
3.4.1.1. Gürcistan: Demografik Göstergeler	75
3.4.1.2. Gürcistan: Ekonomik Durum	76
3.4.1.3. Gürcistan Dış Ticareti	78
3.4.1.4. Türkiye – Gürcistan Dış Ticaret İlişkisi.....	80
3.4.1.5. Türkiye – Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması ve Etkileri.....	82
3.4.1.6. Türkiye-Gürcistan STA'nın Değerlendirmesi ve Sorunlar	84
3.4.2. Türkiye-Suriye Serbest Ticaret Anlaşması (STA).....	89
3.4.2.1. Suriye: Demografik Göstergeler	89
3.4.2.2. Suriye: Ekonomik Durum	90
3.4.3. Suriye Dış Ticareti	91
3.4.4. Türkiye- Suriye Dış Ticaret İlişkisi	93
3.4.5. Türkiye Suriye Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması	95

3.3.7. Türkiye-Suriye STA'nın Değerlendirmesi ve Sorunlar	98
SONUÇ VE DEğERLENDİRME	104
KAYNAKÇA	108
ELEKTRONİK KAYNAKLAR	111
EKLER	114
ÖZGEÇMİŞ	115

ÖZET

İkinci Dünya Savaşından sonra, dünya ekonomileri liberal politikalar uygulamaya koymuşlardır. Küreselleşen dünyada, tek başına rekabet etmenin güçlüğünü gören ülkeler, AB, NAFTA, EFTA, OECD gibi bölgesel bloklar kurmuşlardır. Türkiye de entegrasyon hareketlerine dahil olarak dünya ekonomisinde rekabet gücü elde etmek istemiştir. Ülkemiz dünya ekonomisine entegrasyon sürecine AB, KEİ, ECO ve İKÖ gibi girişimlere dahil olarak uyum sağlamıştır. Türkiye entegrasyonlara dahil olma yanısıra 1980’li yıllarda, küreselleşme hareketlerine paralel olarak, ihracata dayalı büyüme stratejisi benimsemiş ve ithal ikameci politikaları terk etmiştir. Dışa açık büyüme politikaları ile korumacılık asgari düzeye indirilmiş, yabancı sermaye özendirilmeye çalışılmış, ihracatı artırmaya yönelik teşvikler uygulanmış ve mali piyasaların kurulması ve derinleşmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır.

Türkiye, dahil olduğu ekonomik entegrasyonlar yanısıra son dönemde sınır komşularıyla dış ticaretini artırmak ve bölgesinde refah merkezi olmak için Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) imzalamıştır ve müzakere süreci devam eden yeni STA anlaşmaları yapmayı planlamaktadır. Bu çalışmada Türkiye’nin dahil olduğu entegrasyonlarla siyasi ve ekonomik ilişkileri ele alınmış; Türkiye ekonomisinde liberal politikaların uygulanmaya koyulduğu 1980 sonrası dış ticareti ve entegrasyonlarla dış ticareti incelenmiştir. Ayrıca sınır komşularımız Gürcistan ve Suriye ile imzalanan STA’lar üzerinde durulmuştur. Türkiye’nin dahil olduğu ekonomik entegrasyonlar yanısıra STA’ların dış ticaretimize olumlu katkısı olmuştur. Gürcistan ile dış ticaret hacmi STA öncesi dört yılda 3,8 milyar dolar iken sonraki dört yılda 4,9 milyar dolara ulaşmıştır. Bu ülkeye yapılan ihracatın yapısında bir değişme görülmezken ithalatta madencilik ürünleri ve tüketim mallarının payı görece artmıştır. Suriye ile dış ticaret hacmi STA öncesi altı yılda 4,1 milyar dolarken sonraki altı yılda 8,9 milyar dolara ulaşmıştır. Bu ülkeye ihracatın yapısında tarım lehine görece artış gözlemlenmiş, ithalatın yapısında sanayi ürünleri lehine bir artış oluşurken madencilik ürünlerinin payı azalmıştır. Ayrıca ithalatta tüketim mallarının payı artarken hammadde ve aramaları ithalatının payında azalma görülmüştür. Bu sonuçlara göre, dış ticaret dengesi Türkiye lehine gelişmekle beraber, yapılan STA’ların taraf ülkelere katkı sağladığı söylenebilir. Bununla birlikte son dönemde Suriye’de ortaya çıkan gelişmeler, bu ülke ile yapılan STA’dan beklenen sonuçların ortaya çıkmasını engelleyen bir olumsuzluk olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Entegrasyon, Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA), Türkiye-Suriye STA, Türkiye-Gürcistan STA

ABSTRACT

After the second World War, the world economy, liberal policies have been implemented. In the globalised world, alone to compete within the difficulties seeing the countries of the European Union (EU), NAFTA, EFTA, OECD, such as regional blocks, to establish their own territories, within the common economic, political, legal, and social systems to establish and economic cooperation in the to enter the, respectively.

Turkey is also occurring in the world, this integration movements, including the world economy as the strength of the competition to get asked. Our country to the world economy in the integration process of the EU, BSEC, ECO and the OIC initiatives included in the alignment. Turkey integrations to be included, as well as in the 1980s, globalization movements in parallel, export-led growth strategy adopted and the import substitution policies of the left. Outward-oriented growth policies of protectionism minimized, foreign capital tried to encourage, aimed at increasing exports of incentives applied and financial markets for the establishment and deepening of the important steps were taken towards.

Turkey, including economic integrations, as well as in the last period of the border neighbors, foreign trade and increase the area of welfare center to Free Trade Agreements (FTA) was signed and the negotiation process of the ongoing new FTA agreements plans to do Key Words: Integration, Free Trade Agreements, Syria and Turkey Free Trade Agreement, Turkey and Georgia Free Trade Agreement. In this context, Turkey was included in the FTA's, as well as economic integration is seen that the contribution of foreign trade. In this context, before the FTA signed with Georgia on November 1, 2008, the total exports of \$ 2,3 billion, while the total exports after signing FTA reached \$ 3,8 billion. On the other hand, the total imports in the same period has been dropped to \$ 1,45 billion to \$ 1070 million. In this context the volume of foreign trade of this country with 3,8 billion dollars in 4,9 reached a billion dollars. The FTA with Syria before the 2,5 billion dollars in 2007, STA 7,3 billion dollars in exports to this country after the increased to 1.617 billion dollars in imports decreased to \$ 1660 billion. Foreign trade volume with Syria, in this context, amounted to \$ 4,1 billion to \$ 8,9 billion. According to these results, the Parties FTA's in force with the two countries and can be said that Turkey has a contribution. However, recently emerging developments in Syria, the country has a negative prevents the emergence of the expected results of the superficial temporal artery.

Keywords: Integration, Free Trade Agreements, Turkey, Syria and Georgia

ÖNSÖZ

Tez konusunu seçmemde beni yönlendiren, tez çalışmamın başlangıcından sonuna kadar bilgisinden istifade ettiğim, tezimin hazırlanmasında emeğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Adem ÜZÜMCÜ'ye, yüksek lisansa başlamamda büyük katkıları olan Prof. Dr. Haydar YÜKSEK ile eşi Asuman YÜKSEK'e ve beni destekleyen annem Güleray ÇAKIR, ablam Özlem CANBAZ ve yeğenim İsmail Kayra CANBAZ'a teşekkürlerimi sunarım.

KARS, 2013

Öznur ÖZDEMİR

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AMB	: Avrupa Merkez Bankası
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Asya Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Anlaşması
AT	: Avrupa Topluluğu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BEC	: Geniş Ekonomik Kategoriler Sınıflaması
BİLTEDAK	: Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi
BTA	: Bölgesel Ticaret Anlaşması
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
D-8	: Gelişen Sekizler
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECO	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
EEA	: Avrupa Ekonomik Alanı
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EMP	: Enflasyonla Mücadele Programı
ENKİDAK	: Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi
EUROATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
EUROMED	: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı
FTA	: Serbest Ticaret Bölgesi
GAFTA	: Körfez Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
GATT	: Genel Tarife ve Ticaret Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler

GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GTİP	: Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
ISIC	: Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması
ITO	: Uluslararası Ticaret Örgütü
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
İSEDAK	: Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KEİK	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi
KEİPA	: Karadeniz Ekonomik İş Birliği Parlamenter Asamblesi
KKDF	: Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu
KOBİ	: Küçük ve Ortaboy İşletmeler
KTKB	: Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası
MDAÜ	: Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MFN	: En Çok Kayırılan Ülke
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RCD	: Bölgesel İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
SADC	: Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
SB	: Sovyetler Birliği
STA	: Serbest Ticaret Anlaşmaları
TKF	: Toplu Konut Fonu
TTA	: Tercihli Ticaret Anlaşmalarını
VCM	: Vinil Klorür Monomer
WAEMU	: Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1:Ekonomik Entegrasyonlar ve Özellikleri	7
Tablo 2.1: Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gelişimi (1980-2012, Milyon Dolar ve %) .	47
Tablo 2.2. Türkiye'nin İhracat ve İthalatının Dünya Dış Ticaretindeki Payının 1980-2012 Döneminde Gelişimi	50
Tablo 2.3: İhracatın Sektörel Dağılımı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)	51
Tablo 2.4: İhracatın BEC Sınıflaması Dağılımı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)	52
Tablo 2.5: İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar ve %)	53
Tablo 2.6: Türkiye İthalatının Sektörel Dağılımı (1980-2012, Milyon Dolar ve %).....	55
Tablo 2.7: İthalatın BEC Sınıflaması Dağılımı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)	56
Tablo 2.8: İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar ve %).....	58
Tablo 2.9. AB Ülkelerine Türkiye'nin İhracatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %) ..	59
Tablo 2.10: AB Ülkelerinden Türkiye'nin İthalatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %) ...	60
Tablo 2.11: KEİ Ülkelerine Türkiye'nin İhracatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %) ...	61
Tablo 2.12: KEİ Ülkelerinden Türkiye'nin İthalatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %) ...	61
Tablo 2.13: ECO Ülkelerine Türkiye'nin İhracatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)	63
Tablo 2.14: ECO Ülkelerinden Türkiye'nin İthalatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %) ..	64
Tablo 2.15: İKÖ Ülkelerine Türkiye'nin İhracatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)	64
Tablo 2.16: İKÖ Ülkelerinden Türkiye'nin İthalatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %) ...	65
Tablo 2.17: D-8 Ülkelerine Türkiye'nin İhracatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)	66
Tablo 2.18: D-8 Ülkelerinden Türkiye'nin İthalatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)	67
Tablo 2.19: EFTA Ülkelerine Türkiye'nin İhracatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %) ..	68
Tablo 2.20: EFTA Ülkelerinden Türkiye'nin İthalatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %) ..	68
Tablo 3.1: Gürcistan'ın Temel Sosyal ve Ekonomik Göstergeleri (2012)	75
Tablo 3.2: Gürcistan'ın Dış Ticaret Verileri (1995-2012, Milyon Dolar)	79

Tablo 3.3: Gürcistan Dış Ticaretinde Başlıca Ürün ve Ülkeler (2012).....	80
Tablo 3.4: Türkiye-Gürcistan Dış Ticaretinin Gelişimi (Milyon Dolar ve %)	81
Tablo 3.5: Türkiye-Gürcistan Arası Ticaretin Altyapısını Düzenleyen Anlaşma ve Protokoller	83
Tablo 3.6: Türkiye-Gürcistan Dış Ticaretinin STA Öncesi ve Sonrası Gelişimi	85
Tablo 3.7: Türkiye-Gürcistan Dış Ticaretinin STA Öncesi ve Sonrası Sektörel Dağılımı (Bin Dolar ve %).....	86
Tablo 3.8: Türkiye-Gürcistan Dış Ticaretinin STA Öncesi ve Sonrası Mal Gruplarına Göre (BEC) Dağılımı (Bin Dolar ve %)	87
Tablo 3.9: Suriye'nin Temel Sosyal ve Ekonomik Göstergeleri (2012).....	90
Tablo 3.10: Suriye'nin Dış Ticaret Verileri (1995-2011, Milyar Dolar)	92
Tablo 3.11: Suriye Dış Ticaretinde Başlıca Ürün ve Ülkeler (2011).....	93
Tablo 3.12 : Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin Gelişimi (Milyon Dolar ve %)	94
Tablo 3.13: Türkiye ile Suriye Arası Ticaretin Altyapısını Düzenleyen Anlaşma ve Protokoller	96
Tablo 3.14: Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin STA Öncesi ve Sonrası Gelişimi	98
Tablo 3.15: Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin STA Öncesi ve Sonrası Sektörel Dağılımı (Bin Dolar ve %).....	99
Tablo 3.16: Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin STA Öncesi ve Sonrası Mal Gruplarına Göre (BEC) Dağılımı (Bin Dolar ve %)	101

GİRİŞ

Büyük Buhran'ın (1929) ardından dünya ekonomik krizi ile ortaya çıkan ekonomik sorunlar nedeniyle, klasik dış ticaret politikaları yerine o dönemin sanayileşmiş ülkeleri yüksek tarifeler, ithalat kısıtlamaları ve yasakları, komşu ülkelere zarar veren yüksek oranlı devaülasyonlar ve korumacı politikalarla iç ve dış ekonomik dengelerini sağlamaya çalışmışlardır. İkinci Dünya Savaşından sonra dünya ticaretini serbestleştirmek amacıyla başlatılan uluslararası girişimler artmıştır. Bu girişimler, bir taraftan GATT çerçevesinde ülkeler arasındaki gümrük tarifeleri ve diğer ticaret kısıtlamalarının azaltılması ve kaldırılmasına yönelik iken, diğer taraftan da birbirleri ile gerek ekonomik gerekse coğrafi benzerlik gösteren ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesine yönelik ekonomik entegrasyon hareketleri olmuştur.

Türkiye, 1980 sonrası dışa açık ekonomi politikalarını uygulamaya koymuş ve değişen dünya ticaretinde daha fazla yer edinmek için hem GATT çerçevesinde hem de yeni ekonomik entegrasyonlar çerçevesinde aktif olmuştur. Türkiye, 1996'da Gümrük Birliği'ne taraf olarak AB ülkelerine karşı dış ticaret kısıtlamalarının kaldırıldığı ortamda rekabetçi olmak zorunda kalmıştır. Yine aynı yıllarda Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) ile komşu ve çevre ülkelerle dış ticareti geliştirmek; ihracatçıların dış pazarlarda eşit şartlarda rekabet edebilmesinin temini; karşılıklı yatırımların artırılması ve ortak girişimlerle ülkemizin uluslararası rekabet gücünün artırılması amaçlanmıştır.

Bugüne kadar, AB üyelikleri nedeniyle STA'ları feshedilen 10 adet Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi hariç, EFTA, İsrail, Makedonya, Hırvatistan, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, olmak üzere, 16 ülke ile STA imzalanmıştır. Lübnan, Morityus ve Güney Kore STA'ları taraflarca iç onay sürecinin tamamlandıktan sonra yürürlüğe girecektir. Ayrıca, Ukrayna, Libya, Seyşeller, Kamerun, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Cezayir, Meksika, Malezya, Ekvator, Moldova, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kolombiya, Faroe Adaları, Endonezya, Peru, Hindistan, Japonya, Vietnam, Kosova, Kanada ve Gana ile STA müzakeresi yürütülen yada müzakerelerin yapılması için girişimlerde bulunan ülkeler arasında yer almaktadır.

Türkiye'nin dahil olduğu bölgesel ekonomik entegrasyonlarla (OECD, İKÖ, İKT, ve D-8) serbest ticaret anlaşmaları müzakere süreçleri devam ettiği gibi, dahil

olmadığı bazı bölgesel ekonomik entegrasyon hareketleri (Körfez İşbirliği Konseyi, MERCOSUR, ASEAN, Orta Amerika Topluluğu, CARIFOR) de bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye ile STA imzalamamış Meksika, Güney Afrika Cumhuriyeti, Cezayir gibi bazı ülkeler ile AB serbest ticaret anlaşmaları yapmış durumdadır.

Türkiye, günümüzde dahil olduğu mevcut entegrasyonlar yanısıra STA'lar ile mevcut pazarlarını genişletmek ve ihracatçılarının rekabet gücünü artırmak istemektedir. Bu çalışma Türkiye'nin mevcut dış ticaret gelişimini, bölgelere ve entegrasyonlara göre dış ticaretinin dağılımını gösterme yanısıra, Türkiye'nin üyesi olduğu entegrasyonlarla dış ticaret dengesini ve halen yürürlükte bulunan STA'ları konu edinerek müzakere sürecindeki muhtemel diğer STA'larla ilgili öngörülerde bulunmayı sağlayabilecek literatüre bir katkı yapmayı amaçlamakta ve bu açıdan önem taşımaktadır.

Bu çerçevede çalışmamızda Türkiye'nin dahil olduğu bölgesel entegrasyonlar yanısıra STA'ların dış ticaretimize pozitif katkı yaptığı hipotezi ileri sürülmektedir. Ayrıca bu entegrasyonların dış ticaretimizin coğrafi açıdan çeşitlenmesine katkı yaparak ekonomik kriz dönemlerinde bir alternatif sunduğu da bir başka hipotezimiz olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte bu katkıların konjonktürel etkilere bağlı olarak ortaya çıkabileceği de düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, mevcut entegrasyonlar ve STA'ların dış ticaretimize katkısının ortaya konması ve bu entegrasyonlar ve ülkelerle ortaya çıkan dış ticareti istatistikî tablolar ışığında değerlendirerek hipotezlerimizin geçerliliğini araştırmaktır.

Çalışmanın yöntemi genel olarak literatür taraması biçiminde olmuş, tezle ilgili yazılı ve elektronik kaynaklardan ve istatistikî verilerden yararlanılmıştır.

Çalışmada 1980-2012 dönemi zaman kısıtı olarak ortaya çıkmıştır. Bu seçimde Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası uygulanan dışa açık ekonomi politikaların etkisinin fazla olması ve özellikle 1990 sonrası imzalanan STA'ların etkilerinin analiz edilmek istenmesi belirleyici olmuştur. Ayrıca, bir başka kısıt olarak, çalışmada yer verilen ve Türkiye'nin içinde bulunduğu entegrasyonlarla dış ticaretine ve bu entegrasyonlara üye komşu ülkelerle dış ticaret ilişkilerine değinilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin komşuları olan Yunanistan ve Bulgaristan'ın AB üyesi olması ve İran ve Irak ile STA yapılmaması ve Ermenistan ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin neredeyse donmuş olması nedeniyle burada komşu ülkeler Gürcistan ve Suriye ile yapılan STA'ları incelenebilecektir.

Bu çerçevede bu tez çalışması; üç bölümden oluşmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde, entegrasyonun tanımı ve aşamaları, ülkelerin ekonomik entegrasyonlara dahil olduklarında başarılı olmaları için gerekli koşullarının neler olduğu ve gelişmekte olan ülkelerin entegrasyonlara giriş nedenlerine değinilerek, ülkelerin ekonomik entegrasyonlara katılmasına neden olan faktörler ve bunların etkileri tartışılmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin taraf olduğu önemli ekonomik entegrasyonların ortaya çıkışı, gelişimi ve bu ekonomik entegrasyonların Türkiye ile olan ilişkileri tarihi süreç içerisinde ayrı ayrı ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye'nin 1980'den günümüze dış ticaret politikaları, dış ticaret rejiminin gelişimi değerlendirilmiştir. Ardından, Türkiye'nin dış ticaretinin genel gelişimi, dünya ticaretindeki yeri, entegrasyonlar ve ülke gruplarına göre dış ticaretin dağılımı genel hatlarıyla verildikten sonra, ihracat ve ithalatın 1980-2012 dönemindeki sektörel dağılımı ve mal gruplarına göre dağılımı üzerinde durulmuştur. Daha sonra Türkiye'nin üyesi olduğu, AB, KEİ, ECO, İKÖ, D-8 ve EFTA gibi ekonomik entegrasyonlar ile dış ticareti ve bu entegrasyonlara dahil komşu ülkelerle ihracat ve ithalatın analizi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, genel olarak STA'ların yapılma nedenlerine yer verilmiş, Türkiye'nin STA imzalamasının nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ardından Türkiye'nin sınır komşularından Suriye ve Gürcistan'ın ayrı ayrı ekonomik yapısı, bu ülkelerin dış ticaretlerinin gelişimi ve Türkiye ile dış ticaret ilişkileri tablolar yardımıyla genel olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Suriye ve Gürcistan ile yapılan STA'ların taraflara katkıları olup olmadığı incelenerek, bu STA'ların genel değerlendirmelerine ve sorunlarına dönük çözüm önerilerine yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ENTEGRASYONLAR VE TÜRKİYE'NİN İÇİNDE BULUNDUĞU ENTEGRASYONLAR

1.1. Ekonomik Entegrasyon: Tanımı

Uluslararası ticareti serbestleştirme çabalarının bir bölümünü oluşturan uluslararası ekonomik entegrasyonların tanımı, entegrasyon kavramı çerçevesinde yapılabilir. Entegrasyon kavramı, (integration) yenilemek anlamında Latince bir kelimedir. Ekonomik entegrasyonun tanımı üzerinde tam bir anlaşmaya varılamamıştır. Tinbergen göre; ekonomik entegrasyon, uluslararası ekonomik işbirliğinin en uygun düzeye çıkarılması, C. Kindleberger göre; üretim faktörleri fiyatlarının eşitlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Karluk, 2002: 477).

Balassa (1973:2), ekonomik entegrasyon ile ekonomik işbirliği kavramlarının birbirinden farklı olduğunu ve iki kavram arasında bir ayırımın yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Balassa'ya göre; ekonomik işbirliği, ayrımcılığı azaltan eylemleri kapsarken; ekonomik entegrasyon, bir takım ayrımcılık türlerinin bir bölge içerisinde ortadan kaldırılmasına yönelik önlemleri kapsamaktadır.

Ekonomik birleşme, birleşmeye giden ekonomilerde mal ve hizmet akımlarının serbestleştirilmesi, ticarete engel olan kısıtlamaların kaldırıp, bir ortak pazar yaratmak şeklinde tanımlanmaktadır. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlara verilebilecek en iyi örnek; 1957'de temelleri atılan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'dir. Diğer bir önemli Bölgesel Ekonomik Entegrasyon hareketi, üye ülkeler arasındaki ticareti düzenleyerek, yeni avantajların yaratılmasını sağlamak amacıyla ABD ve Kanada arasında 1992'de başlayan, 1994'de Meksika'yı içine alarak faaliyete geçen Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) dır. Üçüncü bir Bölgesel Ekonomik Entegrasyon ise, Japonya ve çevresindeki Güney Doğu Asya Ülkelerinin oluşturdukları ekonomik entegrasyon hareketidir. Bu üç kutup, dünyadaki bölgeselleşme hareketlerinin de merkezi haline gelmiştir.

1.2. Ekonomik Entegrasyon: Aşamaları

Ekonomik bütünleşme sürecinin en zayıftan en ileri bütünleşme biçimine doğru değişik aşamaları bulunmaktadır Bunlar aşağıdaki gibi belirtilebilir (Kaya, 2007: 26)

- ✓ Tercihli Ticaret Anlaşmaları (Preferential Trade Agreement)
- ✓ Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşmaları (Free Trade Area Agreement)
- ✓ Gümrük Birliği (Customs Union)
- ✓ Ortak Pazar (Common Market)
- ✓ Ekonomik Birlik (Economic Union)

➤ **Tercihli Ticaret Anlaşmaları:**

Anlaşmaya taraf ülkelerin tek yanlı veya karşılıklı olarak belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerinde indirimde bulunmalarına dayanan en dar kapsamlı iktisadi bütünleşme aşamalarından biridir. Üye ülkeler diğer ülkelerle olan tarife yapılarını ise aynen korurlar (Seyidoğlu, 2001: 205). İngiltere ve Commonwealth üyelerinin 1932 yılında kurdukları “Commonwealth Tercihli Tarife Sistemi” bu aşamaya önemli bir örnektir (İyibozkurt, 1995: 208).

➤ **Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşmaları:**

Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Area-FTA) anlaşmaları veya günümüzde yüksek düzeyde bazı ülkelerle yapılan serbest ticaret anlaşmalarında (STA), taraf ülkelerin kendi aralarında gümrük vergisi ve kısıtlamalarını kaldırmaları, ancak üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifeleri oluşturmamaları, anlaşma dışında kalan üçüncü ülkelere her üye ülkenin kendi milli gümrük tarifelerini uygulayabildiği bir ekonomik birleşmedir. FTA'lara örnek olarak Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (North American Free Trade Area – NAFTA) veya Avrupa Serbest Ticaret Alanı (European Free Trade Area – EFTA) verilebilir. FTA ve STA'da gümrük birliğinden farklı olarak üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanmamaktadır. Ayrıca gümrük birliğinde serbest dolaşım ilkesi geçerli iken STA' da ise menşe kuralları uygulanır.

Çok taraflı ticaret sisteminde özellikle son yıllarda yaşanan yavaşlama, ülkelerin ticaret politikalarında Tercihli Ticaret Anlaşmalarını (TTA) ön plana çıkarmıştır. Sadece gelişmiş ülkeler kapsamında değil, kuzey-güney ve güney-güney ticari ve ekonomik ilişkilerinde TTA'ların artış gösterdiği istatistiklerden ortaya çıkmaktadır. DTÖ/GATT'a 421 Bölgesel Ticaret Anlaşmasının (BTA) bildirimi yapılmış durumdadır. 421 adet BTA'nın %90'ını Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) ve Kısmi Çerçeve Anlaşmaları oluşturmaktadır. (İİB, 2010; 1)

➤ **Gümrük Birliği**

İki veya daha fazla ülkenin karşılıklı ticaret üzerindeki gümrük vergileri, ithalat kotaları vs tüm kısıtlamaları kaldırarak üyesi olmayan üçüncü ülkelerden gelen mallar için aynı tarife uygulanmaya karar verdiğinizde, sonuç bir Gümrük Birliği olarak adlandırılır. GB'ne dahil olmayan diğer üçüncü ülkelerden gelen mallar için aynı tarife uygulanmasına Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) denir. GB'ni üye ülkeler, kendi aralarındaki gümrük vergilerini kaldırdıklarından ve üçüncü ülkelere karşı OGT uyguladıklarından, malların taraflar arasında ticareti “serbest dolaşım kuralı” olarak bilinen ilke çerçevesinde yürütmektedir. Gümrük birliklerinde, taraflardan herhangi birisine üçüncü ülkelerden OGT oranında vergi alınıp ithal edilerek serbest dolaşıma giren mallar da dahil olmak üzere, mal ticareti, gümrük vergisi ve menşee kuralı engeli ile karşılaşılmasızın gerçekleştirilir. Gümrük birliğine üye ülkeler arasında tarife ve kota türündeki kısıtlamalar kalkar, yalnızca mal ve hizmetler için ortak piyasa yaratılır. Prusya öncülüğünde bağımsız Alman prensliklerinin 1834'de kurduğu Zolverein ve 1957'de kurulan AET, GB'nin en güzel örneklerindedir. (Mirus ve Rylska, 2001: 3-4). Türkiye ile AB arasında 01.01.1996 tarihinden itibaren de bir gümrük birliği kurulmuştur .

➤ **Ortak Pazar**

Gümrük birliğinden farklı olarak üretim faktörlerinin de üye ülkeler arasında serbest dolaşımına engel olabilecek bütün kısıtlamaların ortadan kaldırıldığı ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifelerinin uygulandığı bir bütünleşme şeklidir. Ortak Pazar bir üye ülkenin iç pazarından oluşmuş genişletilmiş bir iç pazardır. İç pazarın oluşabilmesi için üye ülkelerin ulusal sınırlarında uygulanan her türlü fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılması gerekmektedir (Ateş, 2011). Ayrıca üye ülkelerin iç ekonomik politikalarının birbirine yaklaştırılması da gerekmektedir. Söz konusu engelleri ortadan kaldırmak için çeşitli önlemler yürürlüğe girer. Üye ülkeler arasında her türlü sınır kontrollerinin kaldırılması, çalışma ve oturma izni anlaşmalarının yapılması, vergilerin uyumlaştırılması, mali hizmetlerin serbestleştirilmesi gibi. Ortak Pazar içinde yer alan ülkedeki sermaye için uygun olan yatırım alanlarını bulmak serbestleşirken, emek de kendi yeteneğine uygun iş ve ücreti elde etme imkanına sahip olabilmektedir. Hem mal ve hizmet piyasalarında, hemde üretim faktörleri piyasalarında serbest dolaşımın sağlanması, ortak pazar içinde faktör fiyatlarının eşitlenmesi ve kaynakların etkin kullanılmasına yol açar. Eğer bütünleşmeye giren ülkelerin birbiriyle

rekabet edecek ölçekte büyüme kutupları yoksa, sistemde büyüme eşitsiz olacak ve bazı ülkeler açısından bütünleşme bir fayda sağlamayacaktır. Bu da bütünleşmenin bölünmesine neden olabilir. Avrupa Ekonomik Topluluğu, ortak pazarın en başarılı örneğini sergilemiştir (Uyar, 2000: 110).

➤ İktisadi Birlik

Ekonomik Birlik, ortak pazardan daha ileri bir entegrasyon hareketi olup, bir dizi ekonomik politikaların uyumlaştırılmasını gerektirir. En başta maliye ve para politikaları yanı sıra işgücü piyasası, bölgesel kalkınma, ulaşım ve sanayi politikalarının eşgüdümlü olarak uyumlaştırılmasını gerekli kılmaktadır. Bir ekonomik birlik ortak para birimi ve ortak para politikası kullanımını içerir. Özellikle tek para sistemi, merkez bankası ve birleştirilmiş mali sistem ile ortak dış ticaret politikalarının uyumlaştırılması, iktisadi birliğin temelini oluşturur. Ekonomik birlik aşamasında politikaların belirlenmesinde, üye ülke temsilcilerinden oluşan bir kurul karar organı durumundadır. Ancak uygulamayı her bir ulusal devlet kendisi yürütmektedir (Holden, 2003; 3). Makroekonomik düzeyde bir bütünleşmedir. Çok önemli karar alanlarını uluslararası bir kuruluşa bırakmaları, federalist devlete geçişe çok yakın bir aşamayı ifade etmektedir. Karar süreçlerinde uluslararası yasaların ulusları bağlayıcılığı ve oybirliği ile kararın yerini, oy çokluğuna bırakması noktasına kolayca gelinebilir (Feldstein, 1997: 4).

Tablo 1.1:Ekonomik Entegrasyonlar ve Özellikleri

Entegrasyon Aşamaları	Kısıtlamaların Kaldırılması	Ortak Gümrük Sistemi	Üretim Faktörleri Serbest Dolaşımı	Ortak Kurum ve Politikalar
Tercihli Ticaret Anlaşmaları	Sınırlı eşya kapsamı.	Yok	Yok	Yok
Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşmaları	Var	Yok	Yok	Yok
Gümrük Birliği	Var	Var	Yok	Yok
Ortak Pazar	Var	Var	Var	Yok
İktisadi Birlik	Var	Var	Var	Var

Kaynak: Sabır, 2002:1.

Tablo 1.1’de bu noktaya kadar anlatılmaya çalışılan ekonomik entegrasyon biçimlerinin özellikleri kısaca özetlenmektedir. Tabloda görüleceği üzere en zayıf ekonomik entegrasyon biçimi tercihli ticaret anlaşması olup, en ileri entegrasyon biçimi ise ekonomik birlik olarak belirmektedir.

1.3. Ekonomik Entegrasyonun Nedenleri ve Etkileri

Ülkeleri bölgesel ekonomik entegrasyonlara iten nedenleri üç ana başlık altında toplayabiliriz. Bunlar (İncekara, 1995; 63-64);

- a) Ülkelerin ekonomik bakımdan üretim kapasitelerini genişleterek verimliliklerin arttırmak istemeleri ve sonuçta toplumsal refah düzeyini yükseltmek istemeleri. Böylece ekonomik ve siyasi egemenliklerinden kısmi olarak vazgeçmeleri karşısında toplumsal refahı artırıcı kazançları elde edecekleri için entegrasyonlara dahil olmak isterler.
- b) Ülkelerin bölge dışındaki bloklara karşı daha yüksek bir rekabet gücüne sahip olmak istemeleri. Ülkeler politik alanda daha etkili olmak ve politik potansiyellerini yükseltmek istedikleri için entegrasyonlara dahil olurlar.
- c) Ekonomik entegrasyonun bir diğer nedeni ise, bölgesel olarak bir arada yaşamak durumunda olan komşu ülkelerin birbirleri ile çatışmaları yerine güçlerini bir araya getirerek çıkar çatışmalarını önlemektir

Ekonomik entegrasyonların bir aşaması olan gümrük birliklerinin statik ve dinamik kazançları da ülkelerin entegrasyona girme nedenleri arasındadır. Gümrük birliklerinin statik etkileri, bir ülkede ekonomik yapı ve teknolojinin değişmediği varsayımı altında, üretim faktörlerinin yeniden dağılımından doğacak etkilerle ilgilidir. Gümrük birliklerinin statik etkileri, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı olarak iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ticaret yaratıcı etki; entegrasyon içindeki ülkenin, daha önce dışarıdan ithal ettiği ürünün bir kısmını ortaklık içindeki diğer bir ülkeden daha ucuza ithalat yapabilmesiyle ortaya çıkabilmektedir. Ticaret saptırıcı etki ise ortak gümrük tarifesinin yeterince yüksek olması durumunda, entegrasyon dışındaki ülkeden daha düşük maliyetle ithalat yapmak yerine, birlik üyesi bir ülkeden daha yüksek maliyetle ithalat yapma durumunda karşımıza çıkabilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 233).

Öte yandan başta gümrük birlikleri olmak üzere ekonomik entegrasyonların dinamik etkileri de ülkelerin entegrasyonlara dahil olmak istemelerinin önemli nedenleri arasında bulunmaktadır. Bu çerçevede ekonomik entegrasyonların dinamik etkilerini de aşağıdaki gibi belirtebiliriz (İncekara, 1995: 63-64);

- i) Rekabet artışı ve kalkınma ve ileri teknoloji kullanımının teşviki,
- ii) Pazarın genişlemesi sonucu ortaya çıkan ölçek ekonomilerinden faydalanma,

- iii) Rekabet ve genişleyen pazar sonucu yatırımların artması,
- iv) Dışsal ekonomilerin oluşması,
- v) Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı sonucu kaynak etkinliğinin sağlanması,
- vi) Döviz harcamalarından tasarruf sağlanması.

1.4. Ekonomik Entegrasyonların Başarı Koşulları ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Entegrasyonlara Giriş Nedenleri

Ekonomik entegrasyonların başarı sağlayabilmeleri açısından gereken başlıca şartlar olarak da şu noktalar belirtilebilir:

Ekonomik gelişmişlik farkının az olması: Entegrasyona üye ülkeler arasında, ekonomik gelişme seviyesi bakımından fark az ise ekonomik entegrasyonlar daha başarılı olmaktadır. Nitelikli işgücü ve sermayenin, yüksek gelir sağlamak amacıyla gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelere kaymaktadır. Bu durum, ekonomik birleşmelerde farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerdeki gelişme dengesizliğini daha da arttırmaktadır. (Karluk, 2002; 488)

Coğrafi bakımdan ülkeler arası yakınlık: Coğrafi açıdan birbirine yakın olan üye ülkeler arasındaki ticarete ulaşım ve haberleşme maliyetlerini düşüreceklerdir.

Üye ülke ekonomilerinin tamamlayıcı veya rakip olması: Entegrasyonu oluşturan ülkeler rakip ekonomiler ise, ürünler arasında ikame fırsatları yaratacağından ticaret yaratma etkisi daha fazla olacaktır. Ancak, o malın en düşük maliyetli üretici durumundaki ülke entegrasyonun dışında kalıyorsa istisnai olarak ticaret saptırma etkisine yol açacaktır. Tamamlayıcı ekonomiler arasında oluşturulacak entegrasyonda ise kaynakların yeniden dağılımı fazla etkilenmeyeceği için ticaret yaratma etkisi çok daha fazla olacaktır. (Özçelik, 2006; 62)

Üye ülkeler arasında kültürel ve siyasi bağların bulunması: Kültürel ve siyasi açıdan bir birine benzer ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonlar, üye ülkeler arasındaki işbirliğini ve karşılıklı anlayışı arttıracığı için, oluşabilecek sorunların çözümünü de kolaylaştıracaktır.

Ekonomik entegrasyonların başarı koşulları açısından günümüze gelinceye dek bir kısım entegrasyon girişimlerine bakıldığında, 1990'lardan itibaren, gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) bölgesel ekonomik bütünleşme açısından büyük bir artış yaşandığı

ve/veya daha önceden var olan ekonomik entegrasyonların genişleme eğilimine girdikleri söylenebilir. Ticaret serbestleşmesi için belirli bir takvim izleyen ASEAN, Latin Amerika'da MERCOSUR, Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (WAEMU) ve piyasa entegrasyonu için formüle edilmiş yeni bir stratejiye sahip olan Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) bu konudaki örneklerden bir kaçı olarak sayılabilir. Bu girişimlerin bir başka özelliği ise gelişmiş ülkelerdeki yeni ve derinleştirilmiş (AB'nin genişlemesi ve NAFTA) bölgesel entegrasyonlarla aynı anda ortaya çıkmalarıdır (Dikkaya ve Üzümcü, 2007: 13)

Öte yandan gelişmekte olan ülkeleri ekonomik entegrasyona yönelten başlıca nedenleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Gelişmekte olan ülkeler, entegrasyonu sanayileşmeyi başlatan bir araç olarak görürken; gelişmiş ülkeler, sanayileşme hızını arttırmak kadar sanayileşmede ulaşılan düzeyi koruma aracı olarak entegrasyona yönelirler. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin, sanayileşme politikalarında dış ticaretin önemli yeri vardır. Gelişmiş ülkelerde dış ticareti engelleyici tedbirler, gelişmekte olan ülkelerin sanayi ürünlerinin ihracatını sınırlandırmakta ve bu ülkelerin sanayileşme çabalarını olumsuz etkilemektedir. Büyük piyasaya olan gereksinim; üretim faktörleri arzını artırarak, sanayilerin kurulması için küçük piyasaya göre çok daha iyi bir ortam sağladığından, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik entegrasyona yönelmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Dış yardımlardan yararlanma isteği de gelişmekte olan ülkelerin ekonomik entegrasyonlara girmelerinin nedenleri arasında yer almaktadır. Çünkü ekonomik entegrasyonlar dış yardımın artmasına neden olabilmektedir. Çünkü entegrasyon içinde gerçekleştirilebilecek projeler, ulusal düzeydekine oranla optimum ölçüğe daha yakın olarak belirlenmekte ve yardım yapacak devletler ya da uluslararası kurumlar tarafından daha ciddi projeler olarak kabul edilmektedirler.

Entegrasyon bölgesine dış sermaye akımının artması da gelişmekte olan ülkelerin entegrasyonlara dahil olmasının nedenleri arasındadır. Çünkü, entegrasyon yolu ile gerçekleştirilen büyük piyasanın verimlilik üstünlükleri, dış sermaye için daha cazip bir ortam yaratmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler arasında kurulacak olan ekonomik entegrasyonlar emek-yoğun mallar üreten ülkeler arasında olacağından, dış ticarete konu olan mallar da

benzerlik gösterecektir. Bu nedenle de üçüncü ülkelerin ihracatları başlangıçta fazla etkilenmeyecektir. Başka bir ifadeyle, entegrasyon üye ülkelerin hiçbiri sanayi malları üreticisi değilse, bu ülkelerde yatırımların aksamaması ve büyümenin sürdürülebilmesi için gereken mallar yine sanayileşmiş ülkelerden sağlanacaktır. Bu bağlamda, gelişmiş ülkelerin oluşturduğu ekonomik entegrasyonlar ile gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu ekonomik entegrasyonlar arasında önemli farklıklar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, ağırlıklı olarak hammadde ve emek yoğun mallar ihracatçısı olan gelişmekte olan ülkelerin entegrasyonu, bu ülkelerin dünya ticareti içindeki pazarlık güçlerini de arttırıcı bir niteliğe sahiptir.(Sabır, 2002: 3)

Gelişmekte olan bir ülke, gelişmiş ülkelerin kurduğu bir entegrasyona dahil olmak suretiyle geniş kapsamlı piyasalara giriş güvencesi sağlanmış olur ve böylece, gelişmiş ülkelerin gelecekte korumacı politikalara yönelmesi durumunda bu tür uygulamalardan olumsuz yönde etkilenmez. Gelişmekte olan bir ülke, bir ekonomik entegrasyona dahil olmak suretiyle gelişmiş ülkelerin alacağı idari korumacılık önlemlerinin neden olacağı olumsuz etkilerden korunabilmektedir. Örneğin, bir entegrasyonun üyesi gelişmekte olan ülke, birliğin üçüncü ülkelere karşı uygulayabileceği antidamping ve koruma önlemlerine tabi olmamaktadır (Dartan, Hatipoğlu ve Dikkaya, 2002: 14-15).

1.5. Türkiye'nin Üyesi Olduğu Ekonomik Entegrasyonlar ve Türkiye İle İlişkilerinin Gelişimi

Bu başlık altında Türkiye'nin üyesi bulunduğu veya iktisadi anlamda ilişki içerisine girmek zorunda olduğu entegrasyonlar olarak Avrupa Birliği (AB), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT-ECO), İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), Gelişen Sekizler (D-8), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede öncelikle bu entegrasyonların oluşumu ve gelişimine değinilecek, ardından bu entegrasyonların Türkiye ile ilişkilerine genel olarak yer verilecektir.

1.5.1. Avrupa Birliği (AB)

1.5.1.1 Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde süre gelen düşmanlıklar, aşırı milliyetçilik ve emperyalizm akımları, Avrupa ülkeleri arasında gerçek bir birleşmeye

olanak vermiyordu. Bu ortamda savaşta uğranılan ekonomik ve siyasal çöküntü birleşme için yeni bir fırsat yaratmıştı. Avrupa’da sürekli bir barışa büyük özlem duyuluyordu. Avrupa’da o dönemde işsizliğin azaltılması, az gelişmiş yörelerin kalkındırılması, ekonomik refahın artırılması, Avrupa’da birleşmenin tüm uluslararası ilişkilerde, dengeli ve istikrarlı gelişmelere katkıda bulunacağı inancı yanısıra Avrupa’da özellikle Fransa ve Almanya arasında savaşın kaynağı olan kömür ve çelik endüstrilerinin yönetiminin bir araya getirilerek doğabilecek uyuşmazlıkları önlemek ve iki ülke arasında olası bir savaşı engellemek düşünceleriyle 1951’de Belçika, Federal Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda’dan oluşan altı üye ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Böylece savaşın hammaddeleri olan kömür ve çelik, barışın aracı olmuş, ilk kez devletler kendi iradeleriyle egemenliklerinin bir kısmını ulusüstü bir kuruma devretmiştir (Seyidoğlu , 2003; 219).

Avrupa ülkeleri aralarındaki ekonomik işbirliğinin daha da ilerlemesi için 1 Ocak 1958’de yürürlüğe giren Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euroatom) kurmuşlardır. Bu üç topluluğun her biri ayrı organlara sahip bulunuyordu. 1969’da yürürlüğe giren Füzyon Antlaşmasıyla, organlar birleştirilmiş ve tek konsey ve tek komisyonlu bir Avrupa Topluluğu (AT) oluşturulmuştur (Dartan, Hatipoğlu ve Dikkaya, 2002; 19)

AT’nun ilk genişlemesi İngiltere, Danimarka ve İrlanda’nın 1973’de topluluğa üye olmasıyla gerçekleşmiştir. Kuzeye doğru bu genişlemeden sonra ikinci genişleme 1981’de Yunanistan’ın katılımı ve üçüncü genişleme 1986’da İspanya ve Portekiz’in katılımıyla güneye doğru olmuştur. Avusturya, İsveç ve Finlandiya’nın 1995’ te katılımı dördüncü genişleme olmuştur (Ertürk, 2006; 272-273). Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Slovenya ve Slovakya’nın 2004’deki katılımı en büyük genişleme dalgası olmuştur. Son genişleme dalgası, 2007’de Bulgaristan ve Romanya’nın katılımıyla gerçekleşmiş, üye devlet sayısı 27’ye yükselmiştir (AB Bakanlığı, 2013a). Hırvatistan’ın 2013 Nisan ayında üyeliği ile üye sayısının 28 olması beklenmektedir.

Başlangıçta Gümrük Birliği ile malların serbest dolaşımını sağlayan ve üçüncü ülkelere Ortak Gümrük Tarifesi uygulayan Avrupa Topluluğu, 1987’de yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile birlikte başlatılan süreç sonrasında 1 Ocak 1993’te Avrupa Tek Pazarı’na geçmiştir. Böylece, Gümrük Birliği’ne üye ülkeler arasında mallar yanı sıra

üretim faktörlerinin de serbest dolaşımı sağlanmıştır. 10 Aralık 1991’de düzenlenen Maastricht Zirvesi’nde, Roma Anlaşması’na ekler yapılmış ve kurucu anlaşmalar kapsamı genişletilmiştir. 7 Şubat 1992’de imzalanan ve Kasım 1993’te yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile Avrupa Birliği (AB) kurulmuştur (Dartan, Hatipoğlu ve Dikkaya, 2002; 20)

AB Organları aşağıdaki yapılardan oluşmaktadır (AB Bakanlığı, 2013b):

➤ **Avrupa Parlamentosu:** Üye ülke vatandaşlarının siyasi ve demokratik görüşlerinin temsil edildiği organdır. Parlamentoda AB üyesi ülkelerinin vatandaşları beş yılda bir yapılan seçimlerde oy kullanabilmektedirler. Üye devletin kaç parlamenter ile temsil edileceği ülke nüfuslarına göre belirlenir. Parlamento Genel Kurulu Strazburg’ da, siyasi grup ve komiteleri Brüksel’de toplanır. Sekreteryası Lüksemburg’dadır. Parlamento’ya görüşülmek üzere gelen konular önce konuyla ilgili komitede tartışılır ve varılan sonuç bir raporla Genel Kurul’a sunulur. Üye devletleri bağlayacak hukuki düzenlemelerin kabul edilmesi Avrupa Parlamentosu ve Konseyin onayı ile mümkündür. Bazı konularda ise sadece danışma organı niteliğindedir.

➤ **Avrupa Komisyonu:** Yasama sürecini başlatan, birliğin yürütme organı olarak AB müktesebatını, bütçe ve programları uygulamak ve idari denetimden sorumlu organdır. Komisyon, üye devletlerin bir temsilcisinin bulunduğu 27 üyeden oluşur. Bu kişilere "komiser" adı verilir. Her komiser bir veya daha fazla AB politikasının yürütülmesinden sorumludur. Komisyon adeta bir Bakanlar Kurulu gibi faaliyet gösterir. Komisyon bünyesinde, herhangi bir konuda idari düzenlemelerin yapıldığı idari yönetim birimleri Genel Müdürlükler bulunur.. Genel Müdürlükler müdürlüklere (direktörlük), müdürlükler bölüm ya da birimlere, bölüm ya da birimler, masa şefliklerine ayrılmıştır. Her masada, masanın ilgili konusuna uygun sayıda uzman bulunur. Komisyon başkanı Avrupa Birliği Zirvesi tarafından belirlenir ve ataması Avrupa Parlamentosu onayı ile yapılır. Komisyon görev süresi boyunca üye devlet hükümetlerince görevden alınamaz. Avrupa Parlamentosu’nun komiserleri tek tek görevden alma yetkisi bulunmamakla birlikte, güvensizlik oyu ile Komisyon’u heyet halinde görevden alabilir. Komisyonun merkezi Brüksel’dedir. AB üyesi devletlerden bağımsız niteliğe sahip olan Komisyon, Birliğin yürütme organı konumundadır. Bu doğrultuda birliğin bütçesini ve politikalarını uygulayan Komisyon, AB hukukunun uygulanmasının idari bakımdan gözetilmesi görevini de üstlenmiştir. AB hukukunu ihlal ettiği iddiasıyla üye devletleri AB Adalet

Divanı önünde dava edebilir. Komisyon'un diğer önemli görevi ise yasama organını oluşturan Avrupa Parlamentosu ve Konsey'e sunduğu yasama ya da karar önerileri ile yasama sürecini başlatmasıdır.

➤ **AB Konseyi:** AB üyesi devletlerin hükümetlerinde görev yapan bakanlardan oluşan bir organ konumundadır. Konsey, AB içinde üye devletlerin ulusal çıkarlarının temsil edildiği organdır. Konsey toplantılarına, karara bağlanacak konu doğrultusunda üye devletleri temsilen ilgili bakanlar katılır. Konseye çalışmalarında yardımcı olmak üzere başta üye devletlerin birlik nezdindeki büyükelçilerinden oluşan Daimi Temsilciler Komitesi olmak üzere çeşitli komiteler ve çalışma grupları mevcuttur. Konsey, Avrupa Parlamentosu ile birlikte bütçeyi onaylar. Konsey, üç değişik usul çerçevesinde karar almakta olup bunlar; oybirliği, oy çokluğu ve nitelikli çoğunluktur. Konsey, üye devletlerin ekonomik politikaları arasındaki uyumu sağlar. Özellikle üye devletlerin birliğin Ortak Dış ve Güvenlik politikası alanına yönelik politikalarının belirlenmesinde, AB Zirvesi ile birlikte yetkilidir. Bunun yanında konsey, AB adına üçüncü ülkeler ve uluslararası örgütlerle uluslararası anlaşmalar imzalar.

➤ **AB Zirvesi:** AB'ne üye devletlerin başbakanları veya devlet başkanları ile AB Zirvesi Başkanı ve Avrupa Komisyonu Başkanı'nın katılımı ile meydana gelir. Yılda dört kez toplanan zirve, birliğin gelişmesi ve Avrupa bütünleşmesi doğrultusunda öncelikleri ve temel politikaları belirleyen kararlar alır. AB zirvesinin yasama yetkisi yoktur. Buna rağmen, AB üyesi tüm devletlerin en üst düzey yetkililerinin bir araya geldiği ve temel politikaları belirlediği kurum olmasından dolayı siyasi bir ağırlık ve yönlendirme gücü bulunmaktadır. Çoğu durumda uzlaşıyla, istisnai durumlarda nitelikli çoğunlukla karar alır.

➤ **AB Adalet Divanı:** Lüksemburg'da faaliyet göstermektedir. AB'nin yargı organıdır ve Adalet Divanı, Genel Mahkeme ve uzmanlık mahkemeleri olmak üzere üçlü bir yapıdan meydana gelir. Adalet Divanı'nın temel amacı, AB hukukunun AB içerisinde her yerde aynı şekilde sağlamaktır. Divan, birlik hukukunun uygulanmasını ve yorumlanmasında ulusal hukuk düzenleri ile AB hukuk düzeni arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, hukuki denetim, yorum, uyuşmazlıkları çözme, hukuk yaratma ve boşluk doldurma işlevlerini yerine getirir. AB Adalet Divanı, AB hukukundan kaynaklanan davalara bakmaya yetkilidir. Bunlar genel olarak üye devletlerin ve AB kurumlarının AB hukukuna uyup uymadığının denetlenmesine yönelik davalar ile ulusal mahkemelerde görülmekte olan davaların çözüme bağlanması için gerekli olduğunda

AB hukukunun yorumlanmasına ilişkin davalardır. Avrupa Sayıştay: Birliğin tüm gelir ve giderlerini inceler, işlemlerinin hukuka ve usule uygunluğunu temin eder. Sayıştay denetimi, gelir ve giderlerin hukuka uygunluğu ile düzenliliğini ve iyi bir mali idareyi sağlamaya yöneliktir.

➤ **Avrupa Merkez Bankası (AMB):** Tüzel kişiliğe sahip bağımsız bir AB organıdır. Para birimi olarak euro'yu kullanan AB üyesi ülkelerden oluşur ve görevi euro bölgesinde fiyat istikrarını sağlamaktır. Bu görevini üye devletlerin merkez bankaları ve AMB'den oluşan Avrupa Merkez Bankaları Sistemi içinde yerine getirir. AB'nin para politikasının tespiti ve uygulanması, üye devletlerin resmi döviz rezervlerinin tutma ve yönetme, döviz işlemlerinin yürütme, ödeme sistemlerinin düzgün işlemesinin sağlama görevlerini yerine getirir. AMB, euro bölgesi dahilinde kağıt para basımına izin verme konusunda tek yetkili mercidir. Merkezi Almanya'nın Frankfurt şehrinde yer almaktadır. Banka'nın karar alma organları, Yürütme Kurulu, Yönetim Konseyi ve Genel Kurul'dur.

1.5.1.2. Avrupa Birliği - Türkiye İlişkileri

Türkiye'nin AB ile ilişkileri, AET'na Temmuz 1959'da üyelik başvurusuyla başlamıştır. 12 Eylül 1963'de Ankara'da "Ortaklık Anlaşması" imzalanmıştır. 1 Aralık 1964'de yürürlüğe giren anlaşmaya göre Türkiye ortak üye olmuştur. Ankara Anlaşması'nın amacı; Türkiye-AB ilişkilerini malların ve bunun yanı sıra işgücü, hizmetler ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması, dolayısıyla Türkiye'nin Avrupa Tek Pazarına entegrasyonunu hedeflemektedir. Anlaşmada bu süreç hazırlık, geçiş ve gerçekleştirme dönemi olarak üç aşamaya bağlanmıştır.

Hazırlık dönemi 1969 yılında tamamlanmıştır. Brüksel'de 13 Kasım 1970'de imzalanan ve 1973'de yürürlüğe giren "Katma Protokol" ile geçiş dönemi hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir. Katma Protokolün yürürlüğe girmesi ile başlayan karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esasına dayanan geçiş dönemi, Türkiye ile AB arasında gümrük birliğini (GB)'ni kademeli olarak yerleştirmeyi hedeflemiştir. Geçiş dönemi sonunda GB'nin tamamlanması planlanmıştır. GB'nin kapsadığı sanayi mallarında gümrük vergileri Türkiye lehine 1973'de sıfırlanmış, buna karşın Türkiye indirimleri 12 ve 22 yıllık bir takvimlere göre aşamalı olarak gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir. Türkiye indirimleri 1978'e kadar gerçekleştirmiş, ancak bu yıldan sonra indirimlerin durdurulmasını istemiştir. 1980 sonrası Türkiye'nin ithal ikameci politikaları terk ederek dışa açılma sürecini başlatmasıyla ilişkiler canlanmıştır. Türkiye

bir taraftan 14 Nisan 1987’de AT’ ye tam üyelik müracaatında bulunmuş, diğer taraftan ertelenmiş gümrük vergileri indirim ve uyum takvimini 1988’den itibaren hızlandırılmış bir şekilde yürürlüğe koymuştur. Fakat topluluk, kendi içindeki derinleşme sürecinin tamamlanması ve gelecek genişlemeye kadar beklenmesini ve gümrük birliği (GB) sürecinin tamamlanmasını önermiştir. Bu çerçevede, Katma Protokolda öngörülen şekilde GB’nin 1995 sonunda tamamlanması için hazırlıklara başlanmış ve 1 Ocak 1996’da Türkiye ve AB arasında GB yürürlüğe girmiştir.

Türkiye ve AB ilişkilerinde Helsinki Zirvesi 1999 Aralık ayında yeni bir dönüm noktası olmuş, 1997 Lüksemburg Zirvesinde Türkiye’nin birliğe aday ülkeler arasında sayılmaması sonucu soğuyan ilişkiler yeniden canlanmış ve Türkiye AB’nin tam üyesi olmasını öngören Helsinki Zirvesine Başbakan B. Ecevit katılmış ve Türkiye AB aile resmine yeniden dahil olmuştur. AB ile ilişkiler 2000 ve 2001 yılında yapılan anayasa değişiklikleri çerçevesinde Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamaya dönük ilerlemelerle devam etmiş, 3 Kasım 2002 seçimleri ile iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisinin AB ilişkilerini geliştirmeye dönük çabaları ile sürmüştür. AB ile katılım müzakerelerinin başlatılması 17 Ekim 2004’de karara bağlanmıştır. Türkiye-AB ilişkilerini içeren AB’ne uyum konusunda 35 Fasıllar üzerinde taramalar gerçekleştirilmiş, ancak fasıllar üzerindeki kapatma kriterleri ile Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesimi ve Fransa’nın engellemeleri nedeniyle sadece 13 fasıl üzerinde görüşmeler yapılabilmıştır (Seyidoğlu, 2009: 269).

1.5.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ-BSEC)

1.5.2.1. Doğuşu ve Faaliyetleri

Karadeniz Ekonomik İşbirliği fikri, 1980’li yılların sonunda Doğu Avrupa ülkeleri ve Sovyetler Birliği’ndeki değişim sürecinin hızlandığı bir dönemde doğmuştur. Hammadde ve enerji kaynakları yönünden zengin Sovyetler Birliği’nde savunma ve uzay sanayi gibi alanlara yatırım yapılmış, buna karşılık başta tüketim malları olmak üzere insana yönelik yatırımlar ihmal edilmiştir. Türkiye ise Sovyetler Birliği’nin ihtiyaç duyduğu ve Avrupa ülkelerine pazarlamada güçlük çekebileceği gıda ve tüketim malları üretim ve ihracatına ağırlık vermiştir. Sanayileşmede önemli bir aşama kaydeden Türkiye’nin yanı başındaki bu hammadde ve enerji kaynaklarına, eski Sovyetler Birliği’nin gıda ve tüketim mallarına ihtiyaç duyduğu ortamda, yeni koşullar Karadeniz Havzası’ndaki diğer ülkeler için de geçerli olmuştur. Bu işbirliği ortamı ve dağılan

Sovyetler Birliği'nde bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'nin varlığı ilişkilerin geliştirilmesinde temel etken olmuştur (zelik, 2006; 162).

İşbirliğine ilişkin ilk somut toplantı 19 Aralık 1990'da Ankara'da yapılmış, toplantıda, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ermenistan temsilcilerinin de dahil olduğu Sovyetler Birliği heyeti ile Romanya ve Bulgaristan temsilcileri yer almıştır. Toplantı sonucu işbirliğinin temel prensipleri üzerinde uzlaşmaya varılmış, Karadeniz Ekonomik İşbirliğinin (KEİ) kurulacağı resmen açıklanmıştır. Bükreş ve Sofya'da uzman düzeyinde 1991'de toplantılar gerçekleştirilmiş, KEİ'nin amaç ve prensipleri belirlenmiştir. Türkiye ev sahipliğinde 3 şubat 1992 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda, Türkiye, Rusya Federasyonu, Romanya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna ve Bulgaristan KEİ ile ilgili temel belgeyi parafe etmişlerdir. Bu belge, 25 Haziran 1992'de İstanbul'da düzenlenen ve dokuz ye ülke yanı sıra Yunanistan ile Arnavutluk'un kurucu ye olarak katıldığı zirve toplantısında on bir ülkenin devlet veya hükümet başkanları tarafından imzalanmıştır. Başlangıçta Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında barış, istikrar ve refah bölgesi olması amaçlanmış ve aşamalı olarak bir "serbest ticaret bölgesi" kurulması olduğu belirtilmiş, daha sonra Yalta'da 5 Haziran 1998'de Devlet Başkanları tarafından imzalanan KEİ şartı'nın 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmesiyle KEİ bölgesel ekonomik işbirliği örgütüne dönüşmüştür. Sırbistan'ın 2004'de katılmasıyla örgüte ye ülke sayısı 12 olmuştur.

KEİ bölgesel girişiminin organları aşağıdaki gibi oluşturulmuştur (Ekonomi Bakanlığı ,2012a);

Dışışleri Bakanları Konseyi: KEİ'nin karar organıdır. Yılda iki defa toplanılır. Oybirliği ile karar alınır. ye lkeler Dışışleri Bakanlarını temsil eden ve onlar adına hareket eden Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesinin temel görevi, konseyin aldığı karar ve tavsiyelerin uygulanmasını sağlamak ve konseye tavsiyelerde bulunmaktır. KEİ çerçevesinde gelişen işbirliğinin temel taşı "alışma Grupları"dır. Dışışleri Bakanları Konseyinin kararı ile kurulan çalışma grupları, Konseye faaliyetleri hakkında raporlar sunmakta ve tavsiyelerde bulunabilmektedir.

Karadeniz Ekonomik İş Birliği Parlamenter Asamblesi (KEİPA): Alınan kararların her ülkede uygulanmasına yasal zemin hazırlamak, insan hakları ve temel özgürlüklere dayalı demokrasinin güçlenmesine katkıda bulunmak amacıyla 26 şubat 1993'de kurulmuştur. Genel Kurul ve Daimi Komite gibi alt organı vardır. Genel Kurul,

üye ülkelerinin nüfuslarına göre belirlenen 70 üyeden oluşur. Kararlar bu kurulda alınır. Başkanlık yılda bir ve ülke adlarının alfabetik sırasına göre değişir. Daimi Komite toplantı zamanını ve gündemini belirler, bütçeyi oluşturur, fonları yönetir ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği kurar. Ayrıca üç uzmanlık komisyonu vardır. Bunlar; Ekonomi, Ticaret, Teknoloji ve Çevre Komisyonu, Hukuki ve Siyasi İşler Komisyonu ile Kültür, Eğitim ve Sosyal İşler Komisyonudur.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi (KEİK): Deklarasyon hedefleri doğrultusunda kamu ve özel kesim işbirliği ve koordinasyonunu sağlamak amacıyla 31 Ağustos 1992’de kurulmuştur. KEİK özel sektörü temsil etmektedir ve çeşitli alanlarda projeler üretmekte ve bunların gerçekleştirilmesi için çalışmaktadır. Başkanlık, Yönetim Kurulu, Sekreteryaya ve Çalışma Gruplarından oluşan alt grupları vardır. Başkanlığı KEİ dönem başkanı olan ülke temsilcisi yürütür ve yönetim kurulunun almış olduğu kararların uygulanmasını sağlar. Yönetim kurulu üye ülkeler tarafından belirlenen 12 temsilciden oluşmaktadır. Ayda en az bir defa toplanır. Yeni üye kabulü, yeni alt organlar ve çalışma gruplarının kurulması, iç tüzük oluşturulması ve değiştirilmesi gibi konularda kararlar alır (Küçükahmetoğlu, Çeştepe ve Tüylüoğlu, 2005; 441).

Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası (KTKB): KEİ’nin finansal birimidir. Bu banka, Yunanistan’ın Selanik şehrinde kurulmuştur. Banka, ortak bölgesel projeleri geliştiren finansmanı sağlayan ve gerçekleştiren ve katılan devletlere gerekli parasal kaynakları sağlayan ana mekanizma fonksiyonunu yerine getirmektedir. Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası, KEİ örgütsel yapısı içinde önemli bir finansal destek oluşturmaktadır. Bankanın üyeleri, KEİ ülkeleri temsilcileri ile uluslararası banka ve finansman kuruluşlarından oluşur.

KEİ, katılımcı devletler arasındaki ekonomik işbirliği konusunda etkin bir diyalog kurmak, ekonomik koşulları iyileştirmek ve ortak girişimleri de içine alacak şekilde yatırım projelerini özendirmek, Karadeniz Bölgesinde istikrarlı büyümenin kolaylaştırılmasını sağlamak amacıyla önerilerde bulunmak ve kararlar almak için uygun bir ortam oluşturmaktadır (Özçelik,2006:167).

Ticaret, KEİ sürecinin başı çeken unsurudur. Bölgelerarası ticaretin artırılması, ticarete engellerin kaldırılması KEİ’nin öncelikli hedefleri arasındadır. Nitekim KEİ kuruluş belgesinde bölgede bir Serbest Ticaret Bölgesinin kurulması hedefi öngörülmektedir. Ticaretin yanı sıra, doğrudan dış yatırımlar, teknoloji transferi de üye

ülkelerde ekonomik gelişmeyi hızlandıran etkenler olarak KEİ' nin eylem alanı içinde yer almaktadır. (Özçelik, 2006: 169).

Ulaştırma konusu KEİ kapsamında önemli bir işbirliği başlığını oluşturmaktadır. Bu bağlamda KEİ ülkeleri arasında etkin bir ulaşım ağı oluşturmak suretiyle ekonomik işbirliğinin gelişimine katkıda bulunmayı amaçlayan “Karadeniz Çevresi Ulaştırma Koridoru” projesi önem taşımaktadır. Proje, üye ülkeleri birbirine bağlayan ulaştırma altyapısının geliştirilmesini, ulusal düzenlemelerin uyumlaştırılmasını, çevrenin korunmasını, uluslararası projelerin izlenmesi için bir veritabanı oluşturularak bir harita hazırlanmasını amaçlamaktadır. Bu amaçla 19 Nisan 2007’de Belgrad’da yapılan KEİ Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısında “Karadeniz Çevre Otoyolu Geliştirilmesine İlişkin Anlayış Muhtırası ile KEİ Bölgesinde Deniz Otoyollarının Geliştirilmesi Anlayış Muhtırası” imzalanmış ve 1 Kasım 2008’de yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede, KEİ Çevre Otoyolu Ortak Daimi Teknik Sekreteryası, Selanik’te faaliyete geçmiştir. Karadeniz’de deniz ulaşımından gereğince istifade edilmesi, karayolu ve demiryolu ağları üzerindeki yükün hafifletilmesi ve daha etkin bir ulaştırma modeline yönelmek amacıyla da, Deniz Otoyolları Geçici Çalışma Grubunun 29-30 Ocak 2008’de Pire’de yapılan toplantısında Türkiye, KEİ Deniz Otoyolları Ortak Daimi Teknik Sekreteryasına ev sahipliği yapma önerisinde bulunmuştur. 7-8 Nisan 2011 tarihlerinde Köstence’de düzenlenen son çalışma grubu toplantısında, Türkiye ile Romanya arasında bir uzlaşmaya varılamamış olup, konunun bir sonraki çalışma grubu toplantısında ele alınmasına karar verilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2012a).

KEİ Bölgesi’nde Karayolu Eşya Taşımacılığı’nın Kolaylaştırılmasına Yönelik Anlayış Muhtırası da 20 Temmuz 2006’da yürürlüğe girmiştir. KEİ üyesi ülkeler arasında uluslararası karayolu taşımacılığında aşamalı bir liberalizasyonu öngörmektedir. Ülkemiz öncülüğünde başlatılan girişimler çerçevesinde, eşya taşımacılığında kullanılan ticari araçların bir gidiş-dönüş seferinin arzu eden KEİ ülkeleri arasında transit olarak yapılabilmesine izin veren KEİ Geçiş Belgesi oluşturulup deneme amaçlı olarak bir yıl süreyle uygulanmıştır. Diğer taraftan, bölge ülkeleri arasındaki ulaştırma ve ticaret alanında işbirliğini amaçlayan bir alan da KEİ üyesi ülkelerin profesyonel sürücülere ve işadamlarının vize işlemlerinin kolaylaştırılması anlaşmalarıdır. Bu iki anlaşma Tiran’da 23 Ekim 2008 tarihinde düzenlenen 19. KEİ Dışişleri Bakanları Konseyi Toplantısında

Türkiye'nin yanı sıra Arnavutluk, Ermenistan ve Moldova tarafından imzalanmıştır (Dış İşleri Bakanlığı - 2012a)

1.5.2.2. KEİ - Türkiye İlişkileri

Kafkasya ve Balkanlar arasında köprü niteliği taşıyan Karadeniz Bölgesi tarihten günümüze kadar çevre ülkeler için devamlı olarak yüksek öneme sahip olmuştur. Karadeniz Bölgesi'ne duyulan uluslararası ilgi günümüzde devam etmektedir. Ülkemiz, bölgede işbirliği olanaklarının değerlendirildiği bölgenin en kapsayıcı ve tam teşekküllü ekonomik kuruluşu olan KEİ'nin kuruluşunda aktif rol almış olup, o zamandan beri faaliyetlerine aktif katılım sağlamakta ve sekretaryasına ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca, uluslararası toplumun Karadeniz'e artan ilgisinden istifadeyle, KEİ çerçevesinde somut işbirliği projelerinin hayata geçirilmesi için çalışmakta ve Örgüt'ün etkinliğinin daha da artırılması için yoğun çaba gösterilmektedir. Bölgede ekonomik işbirliğini tesis etme amacı güden KEİ'nin temel özelliklerinden birisi, işbirliğine ve dış dünyaya açık yapısıdır. Avusturya, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Fransa, Almanya, Belarus, İsrail, İtalya, Polonya, Slovakya, Tunus, ABD, AB Komisyonu, Karadeniz Komisyonu, Uluslararası Karadeniz Kulübü ve Enerji Şartı Sekretaryası, KEİ toplantılarına gözlemci olarak katılmaktadırlar. Macaristan, İngiltere, İran, Karadağ, Ürdün, Japonya ve Slovenya ise Sektörel Diyalog Ortağı Statüsünde toplantılara iştirak etmektedirler.

KEİ'nin faaliyetlerine Dönem Başkanı ülke yön vermektedir. Dönem Başkanlığı alfabetik sıraya göre altı ay süreyle yapılmaktadır. Türkiye, 1 Mayıs-31 Ekim 2007 tarihlerinde üstlenmiş olduğu Dönem Başkanlığı sırasında KEİ çerçevesindeki iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla yeni somut proje önerileri sunmuştur. Ayrıca, KEİ'nin 15. yıl dönümü dolayısıyla 25 Haziran 2007'de İstanbul'da bir zirve düzenlenmiştir. Örgütte, Genel Sekreter Birinci Yardımcılığı görevi daimi olarak Türkiye'ye tahsis edilmiş olup, Haziran 2009'dan bu yana bu görevi Emekli Büyükelçi Sumru Noyan üstlenmiştir (Dış İşleri Bakanlığı, 2012a).

1.5.3. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)

1.5.3.1. Doğuşu ve Faaliyetleri

Türkiye ile İran ve Pakistan arasında teknik, kültürel ve iktisadi işbirliğini geliştirme düşüncesi CENTO (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)'nun Nisan 1964'de Washington'da yapılan Bakanlar Konseyi toplantısında, üç ülkenin dışişleri bakanları

tarafından ortaya atılmıştır. CENTO bir savunma paktı olduğundan iktisadi, teknik ve kültürel işbirliği yetersizdi. Bu sebeple Bölgesel İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Regional Cooperating for Development - RCD), CENTO' nun eksikliğini tamamlayan ve ona paralel bir kuruluş olarak düşünülmüştür (Gökdere, 1969: 223).

İzmir'de 1976'da toplanan RCD zirvesinde alınan karar doğrultusunda örgütü kuran temel belge "İzmir Antlaşması", 1978'de yürürlüğe girmiş, ancak İzmir Antlaşması, 1979'da İran İslam Devrimi' nin gerçekleşmesiyle askıya alınmıştır. 1980'li yılların başlarında her üç üye ülkede yaşanan iç sorunların yatışması ve özellikle İran'da yönetimin istikrara kavuşması üzerine 1985'de İzmir Antlaşmasında yapılan değişiklikle RCD, Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) adı altında yeniden faaliyete geçirilmiştir (Küçükahmetoğlu, Çeştepe ve Tüylüoğlu, 2005; 424).

1990 ve 1992 yıllarında değişikliğe uğrayarak 1996'da son şeklini alan İzmir Antlaşmasının ikinci maddesinde örgütün amaçları ana hatlarıyla belirtilmiştir (ECOSECRETARIAT, 2012). ECO'nun amaçları arasında, ekonomik serbestleşme yoluyla üye ülkelerin sürdürülebilir kalkınmalarını sağlamak, ticarete engellerin aşamalı olarak kaldırılması, bölge içi ticaretin ve bölgenin dünya ticaretinden aldığı payın artırılması, üye ülkelerin dünya ekonomisiyle bütünleşmesinin sağlanması, bölgesel ve uluslararası organizasyonlarla işbirliğini yaygınlaştırmak, üye ülkeleri birbirine ve dünyaya bağlayan ulaşım ve telekomünikasyon altyapılarını güçlendirmek, doğal kaynaklar ile tarım ve sanayi potansiyelini etkin şekilde değerlendirmek ve çevrenin korunmasına yönelik tedbirler almak ile üye ülkeler arasındaki tarihsel ve kültürel bağları geliştirmek yer almaktadır (Karluk, 2004: 543). Örgütün kurulmasında ekonomik ve sosyal gerekçeler yanı sıra politik nedenler de dikkat çekmektedir. ECO, örneğin İran için önemli bir jeopolitik adım; Türkiye açısından Rusya'nın Akdeniz'e inmesinin önünde bir engel; Pakistan yönünden İran ile anlaşarak uyuşturucu trafiğini sınırlayıcı bir oluşum ve Afganistan'ı Orta Asya'ya açan bir kapı olarak görülmektedir.

ECO'nun üye sayısı SSCB dağıldıktan sonra bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin 1992 Şubat ayında Tahran zirvesinde üyeliği ile artış göstermiştir. ECO'nun üyeleri, İran, Pakistan, Türkiye, Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistandır (Dartan, Hatipoğlu ve Dikkaya, 2002; 56). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, gözlemci sıfatıyla faaliyetlere katılmaktadır.

ECO'nun organları, Devlet Başkanları Zirvesi, Bakanlar Konseyi, Daimi Temsilciler Konseyi ve Bölgesel Planlama Konseyidir.

Kuruluşundan bu yana RCD-ECO bünyesinde çeşitli faaliyetlerde bulunulmuş ve ortak ticaret ve sanayi odası, gemicilik hizmetleri, sigorta hizmetleri alanlarında önemli adımlar atılmıştır. Fakat bu işbirliği bugünkü haliyle bir ortak pazar, bir gümrük birliği ya da serbest ticaret sahası özelliği taşımamıştır. İleri düzeyde entegrasyon RCD için uzak bir amaçtır. Fakat kuruluşundan bu yana işbirliği alanları sürekli gelişme göstermiştir. Faaliyetlerin en yoğun olduğu alanlar, ortak amaçlı teşebbüslerin kurulması olmuştur. Bu teşebbüslerin bir kısmı müştereken kurulması kararlaştırılan projeler, diğerleri ihtiyacı olan ülkenin kuracağı projelerdir (Özçelik, 2006: 173).

Örgüt, Zirve ve Dışişleri Bakanları düzeyindeki dönemsel toplantılarına ek olarak, ticaret, ulaştırma, tarım, enerji, çevre, sağlık, sanayi, maliye ve ekonomi gibi alanlarda Bakan düzeyinde düzenli toplantı yöntemini benimsemiş; böylelikle, sektörel bazda alınan kararların ve kararlaştırılan işbirliği projelerinin belirli zaman dilimleri içinde izlenebilmesine imkân sağlanmıştır.

Kuruluşun en önemli amaçları arasında yer alan serbest ticaret esaslarına dayalı bölge içi ticaretin geliştirilmesi amacıyla 1999'da Karaçi'de düzenlenen Tarife ve Tarife Dışı Engeller Yüksek Düzeyli Uzmanlar Grubu Toplantısında ECO Ticari İşbirliği Çerçeve Anlaşması Taslağı hazırlanmıştır. Tahran'da 4-6 Mart 2000 tarihlerinde yapılan Ticaret Bakanları Toplantısı'nda, ECO Ticari İşbirliği Çerçeve Anlaşması Türkmenistan ve Özbekistan dışındaki tüm üye ülkelerce imzalanmıştır. Ticari İşbirliği Çerçeve Anlaşması'nın bir maddesine göre, anlaşmaya taraf ülkeler, makul bir süre içerisinde, tarife-dışı engellerin aşamalı olarak kaldırılmasını ve tarifelerin giderek azaltılmasını öngören ECO Ticaret Anlaşmasına (ECO Trade Agreement - ECOTA) katılmayı kabul etmişlerdir. Bunun üzerine, taslak ECOTA Anlaşması metni hazırlanmış ve 17 Temmuz 2003'de Pakistan'ın başkenti İslamabad'da gerçekleştirilen 2. Dış Ticaret Bakanları Toplantısında ECOTA ülkemiz, Afganistan, İran, Pakistan ve Tacikistan tarafından imzalanmıştır (Türker, 2006: 36).

ECOTA'nın yürürlüğe girişini müteakip, Anlaşmanın 29. Maddesi çerçevesinde, uygulamaya dair konuları izlemek ve gerekli kararları almak üzere, taraf ülkelerin ilgili üst düzey bürokratlarının katılımıyla ECOTA İşbirliği Konseyi kurulmuştur. Bu kapsamda, ECOTA İşbirliği Konseyinin ilk toplantısı, anlaşmaya taraf tüm ülkelerin

yetkililerinin katılımıyla 21-22 Mayıs 2008 tarihlerinde Mersin’de düzenlenmiştir. Sözkonusu toplantıda, anlaşma uyarınca tavize konu olacak ürünlerin yer aldığı pozitif listenin ilk %10’luk dilimi ile taviz kapsamı dışında bırakılacak ürünlerden oluşacak negatif ve hassas ürünler listelerinin, 31 Ekim 2008 tarihine kadar ECO Sekreteryasına bildirilmesi ve indirimlere 1 Ocak 2009’da başlanması kararlaştırılmıştır. Ancak liste üzerinde anlaşma sağlanamadığından fiilen uygulanamamaktadır. ECOTA’nın tarife indirimlerini düzenleyen hükümleri uyarınca sekiz yıllık süre zarfında taraflar arasında fiilen ticareti yapılan ürünlerin %80’inde uygulanan tarifelerin en yüksek %15 tarife dilimine indirilmesi öngörülmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2012a).

ECO’ nun temel amacının, bir serbest ticaret bölgesi oluşturmaktan çok tercihli tarife sistemi kurmak olduğu söylenebilir. Gerçekte ECO, kapalı bir sistem olarak tasarlanmamış, tam tersine, dünya ticaretinden daha büyük bir pay elde etmek amacıyla dünyaya açılmayı hedefleyen bir örgüt olmayı amaçlamıştır. ECO, tercihli tarife sistemi içerisinde kazanılan tecrübe, bu açıdan çok önemli olacaktır. Öte yandan, ECO’nun temelde devletin ağırlıklı olduğu faaliyet türünün tersine aktif ve büyük çapta özel sektörün yer aldığı ekonomik kalkınma projeleri taraftarı olduğu da dikkat çekmektedir (Özçelik, 2006: 178).

1.5.3.2. ECO - Türkiye İlişkileri

Türkiye, İran ve Pakistan’la birlikte, ECO’nun kurucu üyelerinden birisidir. Temelde ticari ve ekonomik nitelikte bir örgüt olarak tanımlanabilecek olan ECO, Türkiye’yi, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Güney Asya ülkeleriyle bir araya getiren önemli bir kuruluştur. Türkiye, çeşitli ECO toplantılarına ev sahipliği yapmakta, diğer üye ülkelerdeki toplantı ve faaliyetlere temsilci göndermekte ve çalışmalara katkıda bulunmaktadır. Bu çerçevede, Örgütün 11. Zirve ve 19. Bakanlar Konseyi Toplantıları, Türkiye’nin ev sahipliğinde 20-23 Aralık 2010 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Zirve toplantısıyla birlikte dönem başkanlığı İran’dan ülkemize geçmiştir.

Hâlihazırda, 2011 – 2012 dönem başkanlığını yürütmekte olduğumuz ECO’nun değişen bölgesel ve küresel şartlara uyum sağlamasını teminen, ülkemizin aktif girişimleriyle üye ülke temsilcilerinden oluşan bir Akil Adamlar Grubu tesis edilmesi konusu gündemdedir. Söz konusu grubun ilk toplantısının 2011 Haziran ayında ülkemizde gerçekleştirmesini müteakiben, grup tarafından hazırlanacak olan raporun

hayata geçirilmesiyle birlikte, teşkilatın her yönüyle değişen ve gelişen şartlara uyum sağlamasının temin edilmesi hedeflenmektedir.

Genişlemeden itibaren geçen 17 sene içinde ECO'nun çalışma ilkeleri yerleşmiş ve kurumsal altyapısının önemli bir bölümü tamamlanmıştır. Teşkilat, Genel Sekreter Yardımcılıklarına bağlı sektörel Direktörlükler şeklinde örgütlenmiştir. Direktörlükler ve üye ülkelere göre dağılımları şu şekildedir:

- Ticaret ve Sanayi Direktörlüğü (Pakistan)
- Haberleşme ve Ulaştırma Direktörlüğü (İran)
- Tarım, Sanayi ve Turizm Direktörlüğü (Türkiye)
- Enerji, Maden ve Çevre Direktörlüğü (Azerbeycan)
- İnsan Kaynakları ve Sürdürülebilir Kalkınma Direktörlüğü (Türkiye – Boş)
- Proje, Ekonomik Araştırma ve İstatistik Direktörlüğü (Kazakistan)
- Uyuşturucu, Kaçakçılık ve Organize Suç ile Mücadele Birimi (İran)

ECO sekreteryasının bütçesinin halen %66'sı üç kurucu üye tarafından eşit şekilde karşılanmaktadır. Buna göre bütçenin %22'sine tekabül eden 643.335 dolar ülkemiz tarafından karşılanmaktadır (Dış İşleri Bakanlığı, 2012b).

1.5.4. İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)

1.5.4.1. Doğuşu ve Faaliyetleri

İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), nüfusunun tamamı veya bir kısmı Müslüman 57 ülkenin üye olduğu ve bu ülkeler arasında siyasi, iktisadi, kültürel, bilimsel, sosyal dayanışma ve işbirliğini amaçlayan uluslararası bir kuruluştur. İslam ülkeleri dayanışma girişimleri, 1967 Arap-İsrail savaşından sonra artmış ve İsrail'in işgali altındaki Kudüs Al-Aksa Camiine 1969 Ağustosunda yapılan saldırıya bir tepki olarak doğmuştur. 1969 yılı Eylül ayında 24 ülkenin katılımıyla Rabat'da Birinci İslam Zirve Konferansı gerçekleştirilmiştir (Ertürk, 1993: 258) İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları, Cidde'de 1970 yılı Mart ayında, toplanmış ve İKÖ Genel Sekreterliği kurulmuştur. İKÖ'nün temel çerçevesi, 1971'deki İkinci İslam Dışişleri Bakanları Konferansı sırasında hazırlanmış ve 1972'de Üçüncü Dışişleri Bakanları Konferansı sırasında onaylanmıştır. İslami dayanışmanın önemini vurgulayan ve üye ülkelerin Birleşmiş Milletler Anayasası ve insan haklarına saygılı olduklarını belirten bu temel belge, 1 Şubat 1974'de Birleşmiş Milletlerce tescil edilmiştir (Küçükahmetoğlu, Çeştepe ve Tüylüoğlu, 2005; s.280)

Rabat'ta 1972'de yapılan üçüncü İslam Dışişleri Bakanları Konferansında kabul edilen İKÖ Şartının yerine 14 Mart 2008'de Dakar'da yapılan 11. İKÖ Zirvesi'nde kabul edilen "yeni şart" örgütün temel kurucu belgesi olmuştur. Şart, İKÖ'nün amaçlarını, prensiplerini belirtmekte, üyelik, gözlemcilik, organlar, uyuşmazlıkların barışçı yollarla halli, bütçe-maliye ve işleyiş kurallarını belirlemektedir. Mekke Zirvesinde 2005 Aralık ayında kabul edilen 10 Yıllık Eylem Programı, İslam dünyasının karşı karşıya kaldığı, siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel ve bilimsel yetersizlikler karşısında, İKÖ üyesi ülkeler arasındaki dayanışmanın güçlendirilmesi, İslam dininin ve değerlerinin doğru biçimde anlatılarak İslam'a karşı önyargıların ortadan kaldırılması amacıyla hazırlanmıştır. Program; siyasi irade, dayanışma ve ortak hareket, ılımlılık ve İslam'ın hoşgörü anlayışı, İslam hukuku, İslam Fıkıh Akademisi, terörizmle mücadele, İslamofobia ile mücadele, insan hakları ve iyi yönetim, Filistin ve işgal edilmiş Arap topraklarında çatışmaların önlenmesi ve çözümü, barış tesisi, ekonomik işbirliği, İslam Kalkınma Bankasının desteklenmesi, doğal afetler karşısında sosyal dayanışma, Afrika'da yoksullukla mücadele, yüksek öğretim, bilim ve teknoloji, İslam dünyasında kadın, genç ve çocuk hakları ve aile, üye ülkeler arasında kültürel değişim başlıkları altında detaylandırılan kapsamlı bir yol haritasıdır. İKÖ Genel Sekreterliği görevine Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu 2004 yılında 4 yıl için seçilmiş, görevine 2005'de başlayan İhsanoğlu'nun görev süresi 2009 yılından itibaren 5 yıllığına uzatılmıştır (Dış İşleri Bakanlığı, 2012c).

İKÖ'nün asıl amacı İslam ülkeleri arasında siyasal dayanışmanın sağlanması ve bazı Arap ülkelerinin, diğer ülkelerle aralarındaki anlaşmazlıkların giderilmesi şeklindedir. Ekonomik işbirliği sayılan amaçlardan yalnızca bir tanesidir. Ekonomik entegrasyonun ilk aşamalarından başlayıp (örneğin serbest ticaret bölgeleri) bir gümrük birliğine girmek gibi bir hedef söz konusu değildir. Teşkilatın ekonomik açıdan tek yararı ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ikili ticaret anlaşmalarından ibaret kalmaktadır. (Demirci, 1995; 45).

İKÖ'nün temel karar alma organları aşağıda yer almaktadır.

İslam Zirvesi: İKÖ üyesi ülkelerin devlet ve hükümet başkanları ile krallarından oluşan ve üç yılda bir toplanan Zirve, İKÖ'nün en üst karar alma merciidir. Bugüne kadar toplam 11 Zirve Toplantısı düzenlenmiştir.

İslam Dışişleri Bakanları Konseyi: Yılda bir kez toplanır. Konsey toplantılarında, zirve toplantılarında belirlenen stratejiler doğrultusunda kararlar alınmakta, Genel

Sekterlik ve yan organların bütçelerini onaylanmaktadır. Zirve'den sonra gelen karar organıdır (Küçükahmetoğlu, Çeştepe ve Tüylüoğlu, 2005; 282).

Genel Sekreterlik: icra organı olarak örgütün yasa ve yönetmeliklerine uygun olarak kendisine verilen görevleri yürütmektedir. Kendisine örgütün bağlı ve ilgili kuruluşlara yardım etmektedir. Genel Sekreterlik, Zirve ve Dışışleri Bakanları Konferanslarında alınan karar ve tavsiyelerin uygulanmasına nezaret etmektedir. Merkezi, Cidde şehrindeydir. Genel sekretere seçimle gelen dört Genel Sekreter Yardımcısı bağlıdır (Küçükahmetoğlu, Çeştepe ve Tüylüoğlu, 2005; 283).

Söz konusu temel karar olma organlarına ek olarak aşağıdaki komiteler aracılığıyla İKÖ faaliyetlerini sürdürmektedir:

- Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK),
- Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi (BİLTEDAK)
- Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi (ENKİDAK)
- Daimi Mali Komite
- Kudüs Komitesi
- Bağlı Kuruluşlar, İhtisas Kuruluşları, ilgili Kuruluşlar, İslam Üniversiteleri

1.5.4.2. İKÖ - Türkiye İlişkileri

Türkiye ilk defa İKÖ'de 1975'de yapılan 6. Dışışleri Bakanları Konferansında, Dışışleri Bakanı seviyesinde temsil edilmiştir. Türkiye'nin Devlet Başkanı seviyesinde katıldığı ilk İKÖ Zirvesi 1984'deki 4. Zirve Konferansı olmuştur. Bu zirveye Türkiye başkanlık yapmıştır. Türkiye, 1984'de Kazablanka'da yapılan bu zirvede İSEDAK başkanlığına seçilmiş, böylece Türkiye, İslam Ülkeleri arasındaki çok taraflı ekonomik işbirliği faaliyetleri alanında etkin bir konuma gelmiştir. Türkiye üzerine aldığı İSEDAK başkanlığı görevini, disiplinli ve düzenli yıllık toplantılarla sürdürmüş ve proje bazında somut gelişmeler kaydedilmesini sağlamıştır (Karluk, 2004: 727).

İSEDAK, 1981'de Mekke ve Taif'de düzenlenen Üçüncü İslam Zirve Konferansında kurulmuş üç daimi komiteden biridir. Üçüncü zirvede kurulan Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi başkanlığına Pakistan Devlet Başkanı, Enformasyon ve Kültür İşleri Daimi Komitesi başkanlığına ise Senegal Devlet Başkanı seçilmiştir. İSEDAK, başkan seçilemediğinden 1984'e kadar faaliyete

geçememiştir. İSEDAK, 1984 yılı Kasım ayında İstanbul'da yapılan Birinci Toplantı ile faaliyetlerine başlamıştır. Üçüncü İslam Zirvesinde kabul edilen karar gereğince İSEDAK'ın görevleri şunlardır:

- İKÖ tarafından ekonomik ve ticari işbirliği alanında alınmış ve alınacak kararların uygulanmasını izlemek;
- Üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğini güçlendirebilecek tüm önlemleri almak;
- Üye ülkelerin ekonomik ve ticari alanlardaki kapasitelerini arttırmaya yönelik programlar hazırlamak ve öneriler sunmak.

İSEDAK, her yıl bakanlar düzeyinde İstanbul'da toplanmaktadır. İSEDAK'ın Ekim-Kasım aylarında İstanbul'da yapılan yıllık toplantılarının açılış ve kapanış oturumlarına T.C. Cumhurbaşkanı başkanlık etmektedir. Bakanlar düzeyindeki toplantıların çalışma oturumlarına Türkiye'nin ekonomiden sorumlu bakanı başkanlık etmektedir. Hazırlıkların yapıldığı, bakanların onayına sunulacak rapor ve taslak kararların hazırlandığı, yüksek düzey uzmanlar toplantısı, İSEDAK toplantısının açılışından iki gün önce gerçekleştirilmekte ve bu toplantıya Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarı başkanlık etmektedir (İSEDAK, 2012).

Türkiye' nin başlangıçta, İKÖ'ne olan ilgisinin arkasındaki en önemli sebep, ekonomisini derinden sarsan 1974 petrol krizinin yansımalarını giderme endişesidir. Ayrıca Kıbrıs Barış Harekatı sonrası Türkiye'nin uluslararası destek arayışları da, İKÖ'ne ilgisini arttıran diğer bir siyasi faktördür. Örgütün sosyal ve kültürel alanlardaki işbirliği faaliyetlerine anayasal düzeni nedeniyle aktif bir şekilde katılmayan Türkiye, ekonomik işbirliği alanında daha uygun bir ortam bulmuştur (Özçelik, 2006; 188).

1.5.5. Gelişen 8'ler (Developing Eight D-8)

1.5.5.1. Doğuşu ve Faaliyetleri

Gelişen 8 ülke grubunun (D-8) kurulmasına yönelik atılan ilk adım, Türkiye'nin daveti üzerine İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya'nın katılımıyla 22 Ekim 1996'da İstanbul'da düzenlenen "Kalkınmada İşbirliği Konferansı" olmuştur. Bu konferansı izleyen bir dizi hazırlık toplantısından sonra 15 Haziran 1997'de İstanbul'da yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde D-8' in kuruluşu resmen ilan edilmiştir. Bu organizasyon, üyelerinin sosyal ve ekonomik ilişkilerinin

zenginleşmesine yeni bir boyut katmaktadır. D-8 üyelerinin tamamı aynı zamanda İslam Konferansı Örgütü üyeleridir. D-8 üyeleri, tabii kaynakları, kalabalık nüfusları ve potansiyel pazarlarından ötürü kendi bölgelerinde önemli bir konum arz etmektedir (Ünlü, Memiş ve Öztaşkın, 2002: 274).

Oluşturulma biçimi ECO'ya çok benzeyen bu oluşumun daha ziyade kalkınma amaçlı bir hareket olduğu görülmektedir. Ancak D-8 oluşumunu ECO'den ayıran en önemli husus, vurgulanan unsurlardır. Bunlar, uluslararası çapta paylaşılmasına rağmen uygulamada aksamalar yaşanan değerlerdir. Bu bağlamda, ortak deklarasyonda sosyo-ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek amacıyla öne çıkarılan değerler; çatışma yerine barış, sürtüşme yerine diyalog, sömürü yerine işbirliği, çifte standart yerine adalet, ayrımcılık yerine eşitlik, baskı ve zulüm yerine demokrasi olarak ifadelendirilmiştir.

D-8 grubunun 5. Zirve Bildirgesi amaçları şu şekilde ifade edilmiştir; üye ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizlik sorunlarını çözmek, enerji alanında işbirliğini arttırmak ve alternatif-yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirmek, üye ülkelerin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak ve grubun küresel ticaretini artırıcı teşvikler sağlamak (D-8, 2012).

D-8, üye ülkelerin bölgesel ve uluslararası örgütlere üyeliklerinden kaynaklanan ikili ve çok taraflı taahhütleri üzerinde olumsuz etkisi olmayan bir forumdur. D-8' in organları: Zirve, Konsey ve Komisyon'dan oluşur.

Zirve; Grubun en üst düzey organıdır. Devlet ve hükümet başkanlarından oluşur ve her yıl dönüşümlü olarak üye ülkelerden birinde toplanır.

Konsey; Üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşmaktadır. D-8 siyasi karar alma organıdır ve işbirliği konularının tam ve kapsamlı olarak görüşüldüğü bir forum gibi faaliyet gösterir. Yıllık raporlarını zirveye sunar.

Komisyon: D-8'in icra organıdır. Kendi hükümetleri tarafından atanan üst düzey görevlilerden oluşmaktadır. Her bir komisyon üyesi kendi ülkesindeki ulusal koordinasyondan sorumludur. Diğer taraftan, D-8 çerçevesinde koordinasyon görevini yürütmek üzere bir İcra Direktörlüğü oluşturulmuştur. Bu İcra Direktörlüğünün görevi, etkin iletişimi, hızlı bilgi akışını sağlamak ve toplantılar için sağlanan hizmetleri denetlemektir (Küçükahmetoğlu, Çeştepe ve Tüylüoğlu, 2005; 276). D-8 İcra Direktörü olarak 1997'de atanan emekli büyükelçi Ayhan Kamel, 2006'ya kadar bu görevi

üstlenmiş, Mayıs 2006'da yapılan 9. Bakanlar Konseyi Toplantısında, İcra Direktörlüğü Genel Sekreterliğe dönüştürülmüş, Endonezya tarafından Genel Sekreter, İran tarafından Direktör ve ülkemizden İktisatçı ataması yapılmıştır.

D-8 üyelerinin hepsi aynı zamanda İKÖ üyesidir. Bu ülkeler, İKÖ içinde teknolojik ve ekonomik kalkınma düzeyleri, ticari potansiyelleri ve nüfusları itibariyle önde gelen ülkelerdir. İlkeleri ve kapsadığı coğrafi alan itibariyle bölgesel olmaktan çok küresel bir oluşum özelliğine sahip olan D-8'e üyelik, yukarıda kayıtlı amaç ve ilkelere bağlı tüm gelişme yolundaki ülkelere açıktır. D-8 çerçevesinde işbirliği esas itibariyle sektörel bazda yürütülmektedir. Türkiye sanayi, sağlık ve çevre; Bangladeş kırsal kalkınma; Endonezya yoksullukla mücadele ve insan kaynakları; İran bilim ve teknoloji; Malezya finans, bankacılık ve özelleştirme; Mısır ticaret; Nijerya enerji; Pakistan ise tarım ve balıkçılık alanındaki işbirliği çalışmalarını koordine etmektedir (DPT, 2012a).

1.5.5.2. D-8 Ülkeleri-Türkiye İlişkileri

Türkiye açısından D-8, dünyada meydana gelen liberal değişimler ve küreselleşme eğilimlerine paralel olarak, Türkiye'nin dünya ile entegrasyonuna katkı sağlayabilecek, ayrıca Avrupa Birliği ile bütünleşmesini öngören temel tercih ve politikalarına alternatif oluşturmayan, ancak kendi coğrafi konumunun meydana getirdiği olanaklardan da yararlanmayı hedefleyen bir oluşum olarak gündeme gelmiştir. Türkiye'nin böyle bir oluşumu gerçekleştirmesinde, yeni uluslararası düzende işbirliği için uygun ortamı hazırlayan çoğulcu demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve serbest piyasa ekonomisi gibi ortak değerlerin ortaya çıkması da etkin bir rol oynamıştır (DPT, 2012a). Bununla birlikte bu ülkeler içinde komşu olanlar ve İKÖ üyeleri ile ilişkilerin dışında özel bir işbirliği hareketi günümüzde uygulamaya geçirilmemiştir.

1.5.6. İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

1.5.6.1. Doğuşu ve Faaliyetleri

İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), 1961'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) yerine geçmiş ve batı ülkeleri arasındaki işbirliğinin temel organlarından birisi haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yıkıma uğrayan Batı Avrupa ekonomilerinin onarımı amacıyla Marshall Planı çerçevesinde ABD'nin yaptığı yardımların dağıtımını sağlamak ve Avrupa ülkeleri arasındaki ticari ödemeleri serbestleştirmek için 1948'de kurulan OEEC zamanla fonksiyonlarını kaybetmiştir.

Gelecekteki işbirliğinin belirlenmesi amacıyla ABD başta olmak üzere 13 ülke ve AET Komisyonu'nun katılımıyla 12–13 Ocak 1959'da Özel Ekonomik Komite toplanmıştır. Komite içinde Dörtler Grubu oluşturulmuş ve OEEC'nin fonksiyonlarının devamını içeren bir anlaşma taslağı hazırlanmıştır. Batı Avrupa'nın yeniden imarı ve ekonomik yönden güçlenmesinin büyük ölçüde tamamlandığı, üye ülkelerin konvertibiliteye geçtiği ve dış ticaretin serbestleştirilmesinde önemli aşama kaydedilen bu ortamda OECD'yi kuran Anlaşma, 14 Aralık 1960'da Paris'te imzalanmış, 30 Eylül 1961'de teşkilat resmen faaliyete başlamıştır (Demirci, 2007: 144).

OECD'nin temel amaçları Paris Anlaşmasının birinci maddesinde şu şekilde belirtilmektedir (Karluk, 2002: 35)

- Mali istikrarı koruyarak, en yüksek sürdürülebilir ekonomik büyüme ve istihdamı sağlayacak, üye ülkelerde hayat standardını yükseltecek ve böylece dünya ekonomisinin gelişmesine,
- Üye olan veya olmayan ülkelerde sağlıklı ekonomik kalkınmaya,
- Uluslararası yükümlülükler uygun olarak çok taraflı dünya ticaretinin büyümesine ayırım yapmadan katkıda bulunacak siyasalar geliştirmektir.

OECD'nin 20 kurucu üyesi vardır. (ABD, Avusturya, Kanada, Fransa, Hollanda, Lüksemburg, Almanya, İtalya, İngiltere, Belçika, Danimarka, İrlanda, Yunanistan, İsviçre, İsveç, İspanya, İzlanda, Norveç, Portekiz ve Türkiye) Bu ülkelere ek olarak, ilerleyen yıllarda, Japonya, Finlandiya, Avustralya, Kore, Meksika ve Yeni Zelanda, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ile Slovakya, Polonya, Estonya, İsrail, Slovenya ve Şili katılmışlardır. Halihazırda, 34 üyesi bulunmaktadır (OECD, 2012a).

OECD'nin, IMF, Dünya Bankası veya DTÖ benzeri kuruluşlarda olduğu üzere, uluslararası mali işbirliğinin sağlanması, kredi veya diğer mali destek sağlanmasına imkan verecek kaynakları temin etmesi veya ticaretin çok taraflı müzakereler kapsamında serbestleştirilmesi olarak tanımlanabilecek özel görevi bulunmamaktadır. OECD, makroekonomik inceleme ve analiz içeren çalışmalar yanısıra, eğitim, nüfusun yaşlanması, emeklilik ve sigortacılık sistemleri, göç, çevre, su, iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma ve kalkınma yardımları gibi konulardaki çalışmaları ile üyeleri ve üye olmayan ülkelerin yapısal alanlardaki gelişimine katkı sağlamaktadır. OECD'nin ürettiği tavsiye ve iyi uygulamaların bağlayıcılığı olmamakla birlikte, üretilen ortak anlayıştan kaynaklanan “grup baskısı” üye ülkelerdeki reform süreçlerini destekleyici bir

işlev görmekte ve OECD çalışmalarını üyeler açısından önemli kılmaktadır (OECD, 2012b). Özellikle ekonomik analizler ve istatistikler konusunda OECD bir referans kuruluş olarak kabul edilmekte, IMF ve Dünya Bankası gibi örgütler bu çalışmaları kendi faaliyetleri için temel almaktadırlar.

OECD'nin bütçesi üye ülkelerin katkılarından oluşmaktadır. OECD, daha etkin bir planlama ve uygulamaya imkân sağlamak üzere, 2003 yılından itibaren iki yıllık bütçe uygulamasına geçmiştir. İki yıllık bütçenin birinci yılı kesin olarak, müteakip yılın bütçesi ise geçici olarak kabul edilmektedir. Böylece öteden beri iki yıllık olarak hazırlanan Çalışma Programlarıyla uyum sağlanmaktadır. Bütçeler iki yıllık hazırlanmakla birlikte OECD harcamalarının temel finansman kaynağı olan üye ülke katkı payı ödemelerinin yıllık olması prensibi değişmemiştir. OECD'nin 2011 bütçesi yaklaşık 341 milyon Avrodur. Bütçe iki kısımdan oluşmaktadır: Part-I (halen 182milyon Avro) 34 üye ülkenin yıllık zorunlu katkı paylarından oluşmaktadır. Ülkelerin bütçeye yıllık katkıları, her üyenin ekonomik büyüklüğüne ve ödeme gücüne bağlı bir formül üzerinden hesaplanmaktadır. Bu çerçevede bütçeye en büyük katkıyı ABD ve Japonya yapmaktadır. Part-II bütçesi, ülkelerin kendi istekleri doğrultusunda katıldıkları özel programlardan oluşmaktadır. Ülkeler ana bütçeden finanse edilmeyen özel programlara Konsey onayıyla katkıda bulunabilmektedirler (Dış İşleri Bakanlığı, 2012d).

1.5.6.2. OECD-Türkiye İlişkileri

Türkiye, OECD'nin kurucu 20 üyesinden biridir. Daimi Temsilciliğimizin kadrosu Dışişleri Bakanlığı, Maliye, Kalkınma ve Ekonomi Bakanlıkları ile Hazine Müsteşarlığı kadrolarından oluşmaktadır. Türkiye'nin 1960'tan 1980'li yıllara kadar geçen süre zarfında OECD'ye olan ilgisi daha çok 12 Temmuz 1962'de oluşturulan, ülkemizin ekonomik durumunun her yıl görüşüldüğü ve mevcut olanaklar ölçüsünde yapılacak yardım miktarının belirlendiği *Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu* çalışmaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Konsorsiyum yanı sıra, ülkemizin aktif şekilde katıldığı diğer çalışma 17 Mayıs 1978'de ülkemizin artan dış borçlarının daha iyi yönetilmesinin sağlanması için oluşturulan *Türkiye'nin Dış Borçları Çalışma Grubunun* faaliyetleri olmuştur. Konsorsiyum ve söz konusu çalışma grubunun görev sürelerinin sona ermesiyle birlikte 1980'li yılların ortalarından 2000 yılına kadar ülkemizin OECD'ye olan ilgisinde görece azalma olmuştur. 2000'li yıllarda, OECD ile olan ilişkilerde tekrar canlanma kaydedilmeye başlanmıştır. Son dönemde daha fazla sayıda ulusal kurum ve

kuruluş OECD çalışmalarına iştirak etmektedir. Kendi görev alanlarına giren konuları izlemekte, katkıda bulunmakta ve çalışmalardan yararlanmaktadır. Ayrıca düzenleyici üst kurumların da OECD çalışmalarına ilgileri artmaktadır (Karluk, 2007: 69-71).

Ankara’da Maliye Bakanlığı tarafından idare edilen OECD Çok Taraflı Vergi Merkezi bulunmaktadır. OECD’nin Türkiye dışında Avusturya, Macaristan, Kore, Meksika’da Çok Taraflı Vergi Merkezleri bulunmaktadır. Ankara Vergi Merkezi en çok faaliyetin düzenlendiği merkezlerin başında gelmekte olup, 1993 yılından günümüze 45 ülkeden 4000’den fazla katılımcıya vergi ile ilgili eğitimler verilmiştir. Türkiye’nin OECD’nin zorunlu Genel Bütçesine (Part-I) 2010 yılında yaptığı katkı payının oranı %1.062’dir. Türkiye’nin 2010 yılı Part I katkı payı yaklaşık 2.49 milyon Euro, Part-II katkı payı yaklaşık 894 bin Euro, toplam katkı payı yaklaşık 3.39 milyon Euro olarak ödenmiştir. Ülkemiz 2012’de OECD Bakanlar Konseyi Başkanlığını üstlenmiştir (Dış İşleri Bakanlığı, 2012d).

1.5.7. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)

1.5.7.1. Doğuşu ve Faaliyetleri

EFTA, İsveç’in başkenti Stockholm’de imzalanan ve 3 Mart 1960 tarihinde yürürlüğe giren anlaşma ile AET’ye alternatif olarak kurulmuştur. Kurucuları; İngiltere, Norveç, Danimarka, Avusturya, Portekiz, İzlanda ve İsveç’ dir. EFTA anlaşmasına göre AET’den farklı olarak, bir yıl önceden haber vermek şartıyla çekilmek mümkündür. Oysa AET’den çıkma konusunda Roma Anlaşmasında herhangi bir hüküm yoktur. EFTA sözleşmesi’nin çekilme ile ilgili maddesi Danimarka ve İngiltere’nin EFTA’dan ayrılmasında ilk defa uygulanmıştır. Portekiz, 31 Aralık 1985’de; Avusturya, İsveç ve Finlandiya 2000’de ayrılmışlardır. Şu anki EFTA üyeleri dört ülkeden (İsviçre, İzlanda, Norveç ve Lihtenştayn) oluşmaktadır (Karluk, 2002: 494-495).

EFTA üyelerinin AET ülkeleri ile ticareti, EFTA içinde kendi aralarındaki ticaretten daha çok artmıştır. İngiltere ve Danimarka’nın 1973’de EFTA’dan ayrılması ve aynı yıl AET ile imzalanan serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle, taraflar arasındaki ticaret de hızla gelişmiştir. Bunun sonucunda 1994’de Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) yaratılmıştır. EEA’nın tarihi Avrupa Tek Pazarı’nın gelişmesi ile yakından bağlantılıdır. Avrupa Tek Pazarı fikri, Avrupa Tek Senedi ile 1986’da ortaya çıkmış, dönemin komisyon Başkanı Jacques Delors 1989’da EEA fikrini ortaya atmıştır.

Görüşmeler 1990’da başlamış, anlaşma 2 Mayıs 1992’de imzalanmış ve EEA anlaşması 1 Mayıs 1994’de yürürlüğe girmiştir (Akman ve Dartan, 1992: 26). Anlaşma bugün 27 AB üyesi ülke ile üç EFTA ülkesi arasında tek pazar oluşması için gerekli temel kuralları kapsamaktadır. Bu temel kurallar, malların, hizmetlerin, emeğin ve sermayenin serbest dolaşımını EEA içinde serbest ve rakabetçi bir ortamda hareket etmesini sağlamayı hedeflemektedir (Küçükahmetoğlu, Çeştepe ve Tüylüoğlu 2005).

Bu anlaşma sayesinde EFTA ülkeleri AB iç pazarına dahil olmuştur. Bugün İsviçre hariç diğer üyeler EEA kapsamındadır. EEA ve AB ülkesi vatandaşları EEA’da serbestçe dolaşma, yaşama, eğitim görme, yatırım yapma iş kurma imkanına sahiptir. Ayrıca çevre, sosyal, politika, eğitim gibi konularda işbirliği yapılması öngörülmüştür. EEA Anlaşması, AB’nin ortak tarım ve balıkçılık politikaları ile dış politika, güvenlik politikası, adalet ve içişleri politikalarını kapsamamaktadır. EEA bir gümrük birliği anlaşması değildir ve ortak bir parasal birliği yoktur (EFTA, 2012a).

AB ülkeleri ile yapılan EEA anlaşması, Dünya Ticaret Örgütü anlaşmaları ve EFTA’nın üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret anlaşmalarının Stockholm Konvansiyonuna uyarlaması amacıyla 2001’de Vaduz Konvansiyonu imzalanmış ve 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yeni Konvansiyondaki en önemli değişiklik, EFTA ile EEA üyeleri ve İsviçre ile AB arasındaki iki taraflı anlaşmalar kapsamındaki kural ve ilkelerin konvansiyona entegre edilmesi olmuştur. Buna göre EFTA üyeleri kendi aralarındaki ayrıcalıklı münasebetlerden elde edecekleri faydanın neredeyse aynı miktarını AB ile olan ilişkilerden sağlayacaklardır. Bu durum; EFTA ülkelerinin, AB’nin bütünleşmesi sürecinde doğabilecek olumsuzluklardan en az zararla kurtulmasını sağlamaktadır (Küçükahmetoğlu, Çeştepe ve Tüylüoğlu 2005).

EFTA’nın ticaret politikası üç ana başlıkta incelenebilir. Bunlar EFTA üyesi ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdiği ticaret (EFTA Konvansiyonu) , EFTA-EEA üyesi ülkelerin AB ülkeleri ile ticari ilişkileri (EEA Anlaşması) ve EFTA’nın üçüncü ülkelerle oluşturduğu ikili serbest ticaret anlaşmalarıdır. EFTA son on yıl içinde Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri yanısıra Akdeniz ülkeleri ile de ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir. Şu anda EFTA’nın 33 ülkeyi kapsayan 24 serbest ticaret anlaşması bulunmaktadır (EFTA, 2012a).

EFTA’nın üye ülkelerde tam istihdamı sağlamak, üye ülkeler arası ticarete gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar sınırlamalarının kaldırılması suretiyle hayat

seviyesini yükseltmek, ekonomik istikrarı temin etmek ve dünya ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmak gibi genel amaçları yanında iki özel amacı vardır. Bunlar; üye ülkeler arasında ticarete adil rekabet sağlamak ve sözleşme kapsamı içinde kalan bölgelerde üretilen ham maddelerin arzında göze çarpan farklılıklardan kaçınmaktır. EFTA'nın kurumsal yapısı basit, işleyişi ise oldukça esnek.

AET'deki gibi organların uluslar üstü yetkisi yoktur. EFTA'nın üç organı vardır. Bunlar; Konsey, Komiteler ve Sekretarya'dır.

Konsey: Her üye ülkenin bir oy hakkı vardır. Sözleşmenin uygulanmasını kontrol eder, amaçların yerine getirilmesinde karşılaşılan sorunları çözer. Diğer ülke ve uluslararası kuruluşlar ile daha yakın ilişkiler kurulmasına yardımcı olur. Konseyde kararlar ve tavsiyeler genelde oy birliği ile alınır ve bağlayıcıdır. Bazı durumlarda basit çoğunluk yeterlidir. Yılda iki defa ticaret ve dışişleri bakanları seviyesinde toplanır. Bakanlık, her altı ayda bir değişir.

Sekretarya: Cenevre'de çalışmaktadır, yürütme gücü yoktur.

Komite: Sekiz daimi komite vardır. Bunlar; Ticaret Uzmanları Komitesi (1960), Bütçe Komitesi (1960), Ekonomik Kalkınma Komitesi (1963), Ekonomik Komite (1964), Tarım ve Balıkçılık Komitesi (1973), Gümrük Uzmanları ve Orijin Komitesi (1974), Üye Ülkeler Parlamento Üyeleri Komitesi (1977) ve Ticarete Teknik Engeller Komitesi (1984)'dir (Karluk, 2007: 536).

EFTA'nın EEA Anlaşması kapsamındaki konularla ilgili diğer iki organı EFTA Teftiş Kurulu ve EFTA Mahkemesidir. Teftiş Kurulu EEA kurallarının tam ve eksiksiz olarak EFTA ülkeleri, tarafından uygulanmasını kontrol eder. EFTA Mahkemesi, EEA anlaşmasına taraf EFTA ülkelerinin EEA Anlaşması yorumlayarak, EFTA sistemi içinde yargı işlevini yerine getirmektedir (EFTA, 2012b).

1.5.7.2. EFTA - Türkiye Serbest Ticaret ve İşbirliği Anlaşması

Türkiye ve EFTA ülkeleri arasında bir serbest ticaret anlaşması imzalanması girişimi, ilk defa Avusturya tarafından gündeme getirilmiştir. Avusturya hükümeti, ilki 1973'de ikincisi 1989'da olmak üzere Türkiye ile EFTA arasında bir serbest ticaret bölgesi kurulmasına ilişkin öneride bulunmuştur. Son tekliften sonra 1989 yılı Aralık ayında, EFTA'nın serbest ticaret anlaşması imzalanması önerisi kabul edilmiştir. Şubat 1990'da bir araya gelen taraflar prensipte anlaşmışlardır. Türkiye –EFTA serbest ticaret

ve işbirliği anlaşması 10 Aralık 1991'de Cenevre de devlet bakanları seviyesinde imzalanmıştır. Karşılıklılık esasına göre anlaşma, İsviçre, Lihtenştayn, Norveç ve İsveç ile 1 Nisan 1992'de, Finlandiya ile 1 Mayıs 1992'de, İzlanda ile 1 Eylül 1992'de, Avusturya ile 1 Ekim 1992'de yürürlüğe girmiştir. Anlaşma, Türkiye'de 18 Nisan 1992 tarih ve 21203 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

Anlaşmanın birinci maddesinde amaçlar şu şekilde yer almaktadır;

- a) Karşılıklı ticaretin genişletilmesi yoluyla EFTA üyeleri ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin ahenkli şekilde gelişmesini teşvik etmek;
- b) EFTA üyeleri ile Türkiye arası ticarete dürüst rekabet koşulları sağlamak,
- c) Bu yolla ve ticaretteki engellerin kaldırılması suretiyle, dünya ticaretinin ahenkli gelişmesi ve genişlemesine katkıda bulunmak,
- d) EFTA üyeleri ile Türkiye arasındaki işbirliğini arttırmak.

Anlaşma, Türkiye ile EFTA ülkeleri arasında sanayi malları ticaretini ve ek olarak balık ve diğer deniz ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerini kapsamıştır. EFTA ülkeleri, anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Türkiye menşeli sanayi malları ithalatından aldıkları gümrük ve eş etkili vergileri sıfıra indirmiş ve miktar kısıtlamalarını kaldırmışlardır. Bunun istisnası, dokuma ve hazır giyim ürünlerinde gümrük ve eş etkili vergilerin 1 Ocak 1996'ya kadar sıfıra indirilmesidir. Türkiye-EFTA arasındaki STA'nın AB'nin sanayi mallarında Türkiye'ye tanıdığı tavizlerin daha da ötesine giden bir yönü vardır. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) yetki alanını giren ürünlerde AB Türkiye'ye henüz bir taviz tanımamışken, EFTA ülkeleri, anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye çıkışlı ürünlerden alınan gümrük vergilerini sıfırlamayı kabul etmişlerdir. Türkiye, AKÇT kapsamında EFTA ülkelerine taviz uygulaması AB ile ileride yapılacak anlaşmaya bağlı kalmıştır. Buna karşılık Türkiye, AB'ne karşı sanayi ürünlerinde gümrük vergileri ve eş etkili vergileri sıfıra indirmeyi ve miktar kısıtlamalarını kaldırmayı 23 Kasım 1970 tarihli Katma Protokol ile üstlenmiş olduğu yükümlülükleri, EFTA ülkelerine de aynen uygulamayı kabul etmiştir. Tarım ürünlerinde ise taraflar karşılıklı hazırlanan listelerle tercihli rejim uygulamasına geçmişlerdir (Karluk, 2007: 539).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN 1980 SONRASI DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE’NİN İÇİNDE BULUNDUĞU ENTEGRASYONLARLA DIŞ TİCARETİNİN ANALİZİ

2.1. Türkiye’nin 1980 Sonrası Dış Ticaret Politikası ve Rejiminin Gelişimi

Türkiye, 1980 yılına kadar ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme ve dış ticaret politikası izlemiştir. Özellikle planlı kalkınma ile birlikte bu politikaya dayanan strateji sonucu 1963-1973 döneminde bir büyüme ve kalkınma süreci yaşanmıştır. Bununla birlikte 1973-1974 petrol şokları, gelişmiş ülkelerde görülen enflasyon ve işsizlik ortamı bu ülkelerin yeni korumacılık politikaları uygulamalarına yol açmıştır. Bu ortamda Türkiye’nin dış ticaret açıkları hızla artmıştır. Uygulanan sabit fakat ayarlanabilir kur politikaları, TL’nin aşırı değerlenmesinin önüne geçememiştir. Bu dengeyi sağlamak için ithalat, bütün araçlar kullanılıp kısıtlanarak baskı altına alınmış, döviz kontrolleri sıkılaştırılmıştır. Buna rağmen dış açıklar artmaya devam etmiş, ithal ikameci politikaların dünyada terkedildiği bir ortamda Türkiye 1978-1979 yılı programları ile ithal ikameci politikaları izlemeye devam ederek bu süreçten çıkmaya çalışsa da, dış finans çevreleri bu programlara kredi sağlamamış, ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlık ortamında döviz darboğazı, kıtlıklar ve yokluklar artmış, enflasyon ve işsizlik oranları yükselirken büyüme oranları gerilemiştir.

Türkiye’de 1980 yılına kadar ihracata ağırlık veren politikalar ihmal edilmiş, AET ile entegrasyonu gerektiren gümrük indirimleri ertelenmiş, döviz darboğazı yüzünden ara ve yatırım malları ithalatı yapılamamış, yukarıda belirtildiği gibi, büyüme oranları düşmüş, işsizlik artmış ve ülkede kıtlıklar ortaya çıkmıştır. Türkiye’de 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararlarıyla birlikte, bu tarihe kadar izlenen tüm politikalar terk edilmiş, ithal ikameci sanayileşme yerine, serbest piyasa ekonomisi ortamında dışa açık ve liberal politikalar uygulamaya konulmuştur. Bu kararlarla serbest piyasanın gerekleri yerine getirilmeye çalışılarak ithalat ve döviz kontrollerine son verilmiş, ihracatı teşvik politikası ağırlık kazanmıştır.

Bu noktada, Türkiye’nin 1980 sonrası dış ticaret politikaları ve dış ticaret rejiminin gelişimi ele alınırken öncelikle ihracata dönük politikaların gelişimi ve ihracat

rejimi üzerinde durulacak, ardından 1980 sonrası izlenen ithalat politikaları ve dış ticaret rejimi bağlamında ithalat rejimi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.1.1. Türkiye'nin 1980 Sonrası Ekonomi Politikaları, İhracatı Teşvik Politikaları ve İhracat Rejiminin Gelişimi

Türkiye'de ihracata dayalı büyüme ve sanayileşme politikası 1980 sonrasında gürümüze kadar gelen ekonomi ve dış ticaret politikasıdır. Türkiye ekonomisinde ihracata dayalı büyüme politikalarının en önemli aracı olarak ihracatı teşvik politikası, 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararlarının yürürlüğe konmasıyla önem kazanmıştır.

24 Ocak 1980 Kararları'nın ana hatları şu şekilde ifade edilebilir:

- ✓ TL'nin %32,7 oranında devalüe edilmesi ve günlük kur ilanı uygulaması,
- ✓ Devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alınması (KİT'lerin özelleştirilmesi, tarım ürünleri destekleme alımlarının sınırlandırılması, gübre, enerji ve ulaştırma dışındaki sübvansiyonların kaldırılması),
- ✓ Dış ticaret rejimi, özellikle ithalat rejiminin serbestleştirilmesi,
- ✓ Yabancı sermaye yatırımlarının teşviki ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları sahiplerinin kar transferlerine kolaylık sağlanması,
- ✓ Yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinin desteklenmesi.

24 Ocak 1980 Kararları çerçevesinde dış ticaret serbestleştirilirken ithalat kademeli olarak libere edilmiş, ihracat ise vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdi temininde gümrük muafiyeti, sektörlere göre farklılaşan teşvik sistemi ile teşvik edilmiştir (Parasız, 2003: 380) Türkiye'nin ihraç ürünlerine dış piyasalarda rekabet gücü kazandırılması ve ihraç ürünleri içinde sanayi mamullerinin payının artırılması amacıyla yeni teşvikler uygulamaya konulmuş ve mevcut teşviklerde bazı değişiklikler yapılmıştır. Türkiye'de 1981 yılında birçok malın kısıtlı ithalatına izin verilirken, 1984'den itibaren malların ithalatı (izne tabi olan ve yasak olan bir kısım mallar hariç) neredeyse tamamen serbestleştirilmiştir. Bu çerçevede dış ticaretin liberalleştirilmesi hemen meydana gelmemiş biraz zaman almıştır.

Dış ticaretin liberalleşmesi bağlamında:

- ✓ Döviz tahsisini ve vergi iadelerini içeren teşvikler verilmiştir.
- ✓ İhracat kredileri verilmiştir.

- ✓ İhracat Denetleme ve Teşvik Fonu kurulmuştur.
- ✓ İhracatçı sermaye şirketleri kurulmuştur.
- ✓ İhraç edilen malların imalatında kullanılan malların ithalatı kolaylaştırılmıştır.
- ✓ İhracatın libere edilmesine yönelik önlemler alınmıştır.

24 Ocak 1980 Kararları kısa dönemli istikrar politikaları ötesinde orta ve uzun dönemli dönüşümlere yönelik olarak hazırlanmıştır. Orta ve uzun dönemde Türkiye'nin ihracata dayalı sanayileşme ve büyüme modeline geçmeyi amaçlamıştır. Bu dönüşüm süreci içinde en önemli rol ihracata yüklenmiştir. Böylece Türkiye 1980'li yıllardan itibaren dış ticaret politikasını önemli oranlarda serbestleştirmiş ve ihracata daha çok önem verilmiştir. Ekonominin dışa açılmasını teşvik edecek bir kur seviyesi amaçlanmış, dolayısıyla bu dönemde döviz kurları çok önemli bir fonksiyona sahip olmuştur.

Ayrıca 1980 öncesi negatif faiz nedeniyle elde para tutma yerine mal talebi artışı enflasyonu körükleyen bir talep artışı yaratmıştı. Faiz oranları hem bu nedenle ve hem de tasarruf artışı sağlama amacıyla serbest bırakılmış, 1982'de yaşanan Banker Faciası sonrası üst tavan getirilen faiz oranları, 12 Ekim 1988'de yeniden serbest bırakılmıştır. Faiz oranları yükselince döviz talebi azalmış, faiz getirisi yüksek mevduat ve benzeri finansal araçlara talep artmış, böylece aşırı döviz talebi eritilmiştir. 7 Ağustos 1989'da çıkarılan 32 sayılı karar ile kambiyo rejiminin serbestleştirmesinden sonra sermaye hareketlerinde büyük artışlar gözlenmiştir. Döviz arzındaki artış 1989-1993 döneminde hem fiyatların hem de döviz kurlarının artmasını nispeten engellemiştir. Bu nedenle, kamu açıkları önceki yıllara göre daha yüksek düzeyde olmasına rağmen bu dönemde enflasyon oranı %60 civarında bir platoya oturmuştur. Bu gelişme hem iç tüketim harcamalarını, hem de ithalatı özendirmiştir (Kaya, 2008: 26-27).

Öte yandan IMF'in önerdiği finansal serbestlik ve yüksek faiz oranları sonucu 1989'dan sonra Türkiye'ye aşırı yabancı sermaye girişi meydana gelmesi; TL'nin değer kazanmasına yol açarak ihraç ürünlerinin dış fiyatlarının artmasına ve ithalatın ucuzlamasına neden olmuştur. Ayrıca spekülasyon sermaye girişi, finansal araçların getirisini arttırmış, reel yatırımlar üzerinde azaltıcı rol oynayarak imalat sanayi ihracatını olumsuz etkilemiştir. 1990'lı yılların başında gerek dünya ekonomisindeki durgunluk ve "Körfez Krizi" gibi dış faktörler, gerekse Türkiye ekonomisindeki yüksek enflasyon oranı, kamu açıkları, artan iç ve dış borç stoku gibi kronikleşen sorunlar sonucu Türkiye,

1994’de ekonomik kriz yaşamıştır. Kriz nedeniyle döviz kurları hızla yükselmiş, 1 ABD doları 16.000 TL iken ve 40.000 TL düzeyine kadar yükselmiştir. Bu döviz krizi sonrası 5 Nisan 1994 Kararları olarak bilinen, ekonomik istikrarın sağlanması için bir dizi tedbirler paketi uygulamaya koyulmuştur.

Bankacılık sistemine güvenin azaldığı ve döviz kurlarının hızla yükselerek hedefi aştığı (over-shooting) bu ortamda, 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları bağlamında dış ticarete yönelik olarak alınan önlemler şunlar olmuştur (Şahin, 2002: 230-231);

- ✓ Döviz kurunun yükselmesi, TL’nin aşırı değerli halini ortadan kaldırmış ve TL tekrar rekabet edebilir düzeye gelmiştir,
- ✓ Türk Eximbank ihracatı teşvik amacıyla kredi ve sigorta programlarını genişleterek gerekli kaynak transferi sağlamıştır,
- ✓ AB ile gerçekleştirilecek Gümrük Birliği kapsamında, rekabet avantajına sahip sektörlerde üretimin desteklenmesi önem taşıdığı için bu kapsamda AB kriterlerine uygun, verimliliği yüksek, moda ve markaya yönelik üretim ve yatırımların desteklenmesi öngörülmüş,
- ✓ Yabancı sermayeyi özendirerek ortam yaratılması kararlaştırılmış,
- ✓ Bu kararlar çerçevesinde ihracatın itici güç olarak büyümenin belirleyicisi olması ve ihracatın GSMH içindeki payının artırılması.

Şahin (2007)’in belirttiği gibi 5 Nisan 1994’de yürürlüğe konan istikrar programı ile reel sektörde daralma uğruna finansal piyasalardaki panik kontrol altına alınmış, 1994’de GSMH, % 6 küçülmüş, işsizlik artmış, ihracat artarken ithalat hızla gerilemiş ve dış ticaret hacmi daralmıştır. Türkiye ekonomisi, 1995’de hızlı büyümüş, ancak %7–8 oranındaki büyümeye rağmen enflasyon düşürülemediği için Merkez Bankası 6 Eylül 1995’den itibaren bir dizi “para operasyonu” yürürlüğe koymuştur. Bu tarihte alınan kararlar ile döviz fiyatları baskı altına alınmış, faizler yükseltilmiş, tüketim daraltılmış, ithalat yavaşlamış ve ihracat teşvik edilmiştir. İhracatın finansmanı için kullanılan krediler ve ihracatı teşvik belgesi kapsamında yapılan ithalattaki %6 KKDF sıfırlanmıştır. (Karluk, 2004: 543)

Türkiye, 1 Ocak 1996’da AB ile gerçekleştirdiği Gümrük Birliği ile uluslararası ekonomik ilişkilerde meydana gelen gelişmelere uyum sağlamak için yeni bir ihracat rejimi uygulamıştır. Yeni rejimde ihracat ile ilgili yenilikler şöyle sıralanabilir;

- ✓ İhracatı geliştirmek ve özendirmek için yapılan tüm önlemler, yapılan düzenlemeler ve ihracata konu ürünlere rekabet gücü kazandıracak çalışmalar DTM'nin bağlı olduğu devlet bakanlığı yetkisine bırakılmıştır.
- ✓ İhracatçı belgesi kaldırılmış, İhracatçı Birliği'ne üye olan herkese ihracatçı olma imkanı sağlanmıştır. Vergi numarası olan herkese, özellikle KOBİ'lere ihracat yapabilme şansı verilmiştir.
- ✓ Türkiye, GB ile birlikte ihracat teşviklerinde AB'ye uyumlu hale getirme taahhüdüne girmiştir. (Karluk, 2004: 545)

Bununla birlikte Türkiye'nin ihracatı 1997-1999 döneminde neredeyse artmamıştır. Bu olumsuz durumun ortaya çıkmasında 1997 Güneydoğu Asya Krizi ve 1998 Rusya Krizi etkili olmuştur. Güneydoğu Asya krizi demir-çelik ürünleri ihracatını, Rusya krizi ise bavul ticaretini olumsuz etkilemiştir. 17 Ağustos 1999'da yaşanan Marmara Depremi çerçevesinde hem ekonomik hem sosyal açıdan büyük sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Deprem bölgesinin Türkiye'nin en önemli sanayi ve ticaret bölgesi olması depremin etkilerinin daha fazla hissedilmesine yol açmıştır. GSMH, depremin olumsuz etkileri altında 1999'da %6,1 oranında gerilemiştir (ÖİK Raporu, 2007: 14).

Deprem sonrası AB ile ilişkiler ABD'nin de etkisiyle düzelirken, Türkiye'nin en önemli ekonomik sorunlarından biri olan enflasyonla mücadele için Aralık 1999'da Enflasyonla Mücadele Programı (EMP) açıklanmış, programa finansal destek amacıyla IMF ile stand-by anlaşması imzalanmıştır. EMP ile 2000–2002 yıllarında enflasyonun tek haneye düşürülmesi hedeflenmiş, bu amaçla 1 dolar ve 0,77 eurodan oluşan bir sepetin TL değeri 2 yıl için belirlenerek enflasyonu indirmek için döviz kurları bir "çapa" olarak düşünölmüştür. Yarı para kurulu olarak bilinen bu politikada Türkiye'nin finansman ihtiyacını karşılamak için IMF yaklaşık 7,5 milyar dolar ek rezerv kolaylığı ve 2,9 milyar stand-by kredisi toplam 10,4 milyar dolar kredi imkanı sağlamıştır. Türkiye, bu anlaşma ile uluslararası mali piyasalarda kolay kredi temin edebilme imkanı elde etmiştir. Fakat EMP yaklaşık 14 ay uygulanabilmiştir. Kasım 2000'de likidite sıkışıklığına uğrayan bankacılık kesiminde kriz başgöstermiş ve Demirbank ve bazı bankalar batmıştır. Ardından 2001 şubat ayında, başbakan ile cumhurbaşkanı arasında çıkan siyasi gerginlik ortamında yaşanan döviz krizi nedeniyle EMP terk edilmiştir (şahin, 2007: 414). Bankacılık sektöründe yaşanan sorunların çözümlenememesi ve diğer etkenler; 17-21 şubat 2001 tarihleri arasında faizlerin hızla yükselmesine, önemli

miktarda kısa süreli yabancı sermaye çıkışına ve borsanın hızla düşmesine neden olmuştur. Bankaların açık pozisyonlarını kapatma çabaları, döviz talebini arttırarak likidite sıkışıklığına neden olmuş, faiz oranları tekrar yükselmiş, TCMB, 6 milyar dolar satmasına karşın kuru savunamamış ve daha fazla rezerv kaybetmemek için döviz satmama kararı almıştır. Krizi önlemek için 22 Şubat 2001’de kurlar serbest bırakılmış ve dalgalı kur uygulamasına geçilmesi sonucu TL, yabancı paralar karşısında hızla değer kaybetmeye başlamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2007; 593) .

Krizin etkisiyle 2001’de eski milli gelir serisine göre GSMH, %9,5 oranında azalmıştır. Bankacılık sektörü başta olmak üzere imalat sanayi ve hizmet sektöründe işsizlik oranı yükselmiş, enflasyon yeniden yükselmiştir. 14 Nisan 2001 tarihinde IMF ile yapılan görüşmeler ve yeni stand-by anlaşması ile birlikte Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) açıklanmıştır. Bu program çerçevesinde IMF 18–20 milyar dolar yeni dış kaynak vaadinde bulunmuştur. (Şahin, 2007; s.255).

Türkiye’de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından, yapısal reformları da içeren ekonomik programın (GEGP) sıkı şekilde uygulanması ve siyasi istikrar, Türkiye ekonomisinin 2002-2008 yılları arasında devamlı olarak büyümesini sağlamıştır. Ekonomide sağlanan bu büyümeye paralel olarak söz konusu yıllarda dış ticaret hacminde ciddi artışlar sağlanmıştır. ABD’de yaşanan mortgage krizi ile başlayan ve 2008 yılının ikinci yarısından itibaren küresel mali piyasaları derinden etkileyen kriz nedeniyle ihracatta yıl sonuna doğru belirgin kırıma yaşanmıştır (İTO, 2009: 154-155).

2.1.2. Türkiye’nin 1980 Sonrası İthalat Politikası ve İthalat Rejiminin Gelişimi

Türkiye’nin ithalat rejimi uygulamasında, 4 Ağustos 1958 İstikrar Tedbirleri ile alınan kararlar ve uygulamalarında 24 Ocak 1980 İstikrar Kararlarına kadar önemli bir değişiklik olmadığı söylenebilir. 24 Ocak 1980’de alınan Ekonomik İstikrar Kararları ile birlikte, yukarıda sözü edildiği gibi, ithal ikameci politika terk edilerek ihracata dönük sanayileşme stratejisi benimsenmiş ve ekonominin dışa açılması hedeflenmiştir. 24 Ocak 1980 Kararlarının mimarı sayılan Turgut Özal, 1980-1982 döneminde askeri hükümetin başbakan yardımcısı olsa bile ekonominin liberalleştirilmesi ve özelde ithalatın liberalleştirilmesi noktasında istediği ekonomi politikalarını tam olarak uygulamaya geçirememiştir. Bu bağlamda, önceki yıllarda uygulamaya konulan liberal ithalat politikalarının hiçbiri, Turgut Özal’ın 6 Kasım 1983 seçimlerinde ANAP ile tek başına

iktidara gelmesiyle birlikte aldığı 1984 yılı ithalat rejimi kararına kadar önemli bir yapısal değişikliği beraberinde getirmemiştir.

Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde 1984 İthalat Rejimi ile yürürlüğe konulan ithalat politikasının dayandığı temel ilkeler şöyledir (TÜSİAD, 2002: 161-164):

- ✓ İç fiyatların yükselmesini önleyebilmek için tüketiciyi korumak amacıyla aşırı derecede korunan sanayinin rekabete açılması,
- ✓ Dış ticaretin mümkün olduğu kadar serbestleşmesi.
- ✓ Fon ödemek suretiyle ithal edilebilecek madde sayısının artırılması ve bu suretle yeterince üretilmeyen veya dağıtımında aksaklık görülen maddelerin fiyatlarında gözlenen aşırı yükselmelerin önlenmesi ve böylece kaçakçılık ve haksız kazançların engellenmesi,
- ✓ Bazı sektörlerin ithalatından konut fonu kesintisi yapılarak hem nisbi koruma sağlanması ve hem de konut sorununun çözümü için kaynak oluşturulması.

İthalat politikasının bu temel hedeflerine ulaşılabilmesi için, “yasak” ve izne tabi” maddeler listesi yayınlanarak, bunlar dışında kalan malların ithali serbest bırakılmıştır. Daha önceki yıllarda hangi maddelerin hangi yollarla ithal edilebileceğini belirten ve geriye kalan maddelerin ithalatını yasaklayan bir dış ticaret rejiminden, ithali yasak malları tek tek belirleyen ve diğer maddelerin ithalini serbest bırakan bir rejime geçilmiştir (Hepaktan, 2008: 4).

Türkiye’de 1985’de genişletilen bu rejim ile ithal malları, üç ayrı liste içinde düzenlenmiştir. Bunlar, “izne tabi mallar”, “ ithalatına izin verilmeyen mallar”, ve “libere” mallardır. Bunlara ek olarak “fon ödemek” suretiyle ithal edilecek mallar da vardır. İzne tabi malların ithali için Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’ndan izin almak gerekmektedir. Bir kısım ithal malların ithalinin izne bağlanması, Hükümete ithali belirli ölçüde kontrol etme imkanı vermiştir. Fon ödemek suretiyle ithal edilen mallar listesi daha çok tüketim mallarından oluşmuştur (Karluk, 2004: 562-563).

İthalatın libere edilmesine paralel olarak, yerli ithalatçıların dampingli ithalat tehdidi ile karşı karşıya kalması “ Anti Damping Mevzuatı” olarak anılan “ İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesine İlişkin Kanun”un Ekim 1989’da yürürlüğe girmesini sağlamıştır. Bu şekilde haksız rekabete yol açan ithal ürünlerine karşı kısıtlı da olsa bazı önlemler alınmıştır. Damping ve benzeri yollarla bir malın, Türkiye’ye girişinin teşviki

halinde, söz konusu ülkenin ürünlerine karşı bu uygulamayı etkisiz kılacak gümrük vergisi ve diğer önlemlerin alınabilmesi imkanı sağlanmıştır (Akman, 1999: 557)

Türkiye, 1.1.1993' ten sonra ithalatta ürününe göre tek bir gümrük vergisi ve tek bir fon alınması prensibini esas alan yeni bir ithalat rejimini yürürlüğe koymuştur. Tek vergi sistemiyle ithalatta koruma mekanizması şeffaf, basit, anlaşılabilir ve uygulanabilir bir özelliğe kavuşmuştur. Ayrıca bu rejimle AB çıkışlı ithalat için Katma Protokol'ün içerdiği tercih marjı yeniden oluşturulmuş, böylece ülkemiz AB'ne uyum çerçevesinde ithalatta alınan gümrük vergisi dışındaki tüm resim, harç, fon, vergi vb. Toplu Konut Fonu (TKF)'nda toplamıştır. Böylece Türkiye artık ithalatta koruma oranlarını hiçbir şekilde yükseltmeyecek, sadece mevzuat çerçevesinde ithalatını kısıtlayabilecek ya da yasaklayabilecek duruma gelmiştir. AB ile GB'ne girildikten sonra AB menşeli gümrük birliği kapsamına dahil mallarda vergi etkisi doğurabilecek fon vb. uygulamalar yapılamaz hale gelmiştir (Parasız, 1998: 243-244). Bu bağlamda GB'den sonra vergi etkisi doğuracak fon gibi uygulamalar yapılamayacağı için yerli üretici ancak standart, kota, gözetim gibi mevzuata dayalı yollarla korunabilecektir.

Türkiye'nin GB'ne geçişi ile birlikte, ithalat yapmak isteyen kişilerin almaları gereken ithalat belgesi uygulanmasına son verilmiştir. Ayrıca ithalat yönetmeliğinde yer alan ve bankalarca düzenlenen ithalat izinleri yürürlükten kaldırılmıştır. İthalat Belgesi uygulamasına son verilmesiyle, Vergi Usul Kanunu hükümleri gereğince vergi numarası verilen her gerçek ve tüzel kişi ile tüzel kişilik statüsüne sahip olmamakla birlikte, yürürlükteki mevzuat hükümlerine dayanarak hukuki tasarruf yapma yetkisi tanınan ortaklıklara, ithalat işlerini yürütme imkanı tanınmıştır. İthalat mevzuatında yapılan değişikliklerle formalitelerin azaltılmasına özen gösterilmiş ve ithalat işlemlerinde bankalara, odalara ve ithalatçı ve ihracatçı birliklerine daha çok yetki verilmiş ve ithalatçı belgelerinin geçerlilik süreleri uzatılmıştır. Birçok maddenin gümrük vergisi, hammaddeden mamule doğru artan bir şekilde yeniden düzenlenerek iç piyasada aşırı fiyat artışlarına konu olan maddeler ile sanayinin gelişmesine katkıda bulunabilecek hammaddelerin gümrük vergilerinin düşük tutulmasına dikkat edilmiştir.

Türkiye, 2001 yılı İthalat Rejimi ile AB'ne uyum sağlamıştır. Sanayi ürünlerinde AB'ye yönelik taahhütler tam olarak yerine getirilerek, "hassas sektör" olarak kabul edilen ürünlerdeki ek koruma kaldırılmıştır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Gümrük Birliği ve 13 ülke ile imzalanan serbest ticaret anlaşmalarına ve uluslararası taahhütlere

uyumlu olarak hazırlanan 2001 yılı ithalat rejimi, 5 listeden oluşmuştur: İlk listede bulunan tarım ürünlerinde DTÖ'ye verilen pazara giriş taahhütlerine uygun olarak düzenlemeler yapılmış, tarım ürünlerinde, AB menşeli ithalatta %56,5 olan koruma oranı, 2002'de %56,2'ye indirilmiştir. İki sayılı listede bulunan sanayi ürünlerindeki koruma oranı, bu listede yer alan hassas ürünlerdeki ek korumanın kalkması nedeniyle %5'ten % 4.5'e çekilmiştir. Üç sayılı listede yer alan işlenmiş tarım ürünlerindeki sanayi paylarına ilişkin gümrük vergilerinde yapılacak indirimlerle, bu ürünlerdeki ortalama koruma oranları %8.6'dan %8'e düşürülmüştür. Dört sayılı listede AB, EFTA ve diğer ülkelerden balık ve su ürünleri ithalatında uygulanacak gümrük vergileri gösterilmiştir. EFTA ile yapılan anlaşma gereğince, söz konusu ürünlerin bu ülkelerden ithalatında gümrük vergisi alınmamaktadır. Bu ürünlerin AB'den ithalatında %39,1 oranında diğer ülkelerden ithalatında ise %49,8 olan ortalama gümrük vergisinde değişiklik yapılmamıştır. Yeni ithalat rejiminde, DTÖ anlaşmalarına uygun olarak en az gelişmiş ülkelere verilen tavizlerin uygulanmasına devam edilmiştir. Aralarında Afganistan, Angola, Bangladeş, Liberya, Sudan, Somali, Uganda, Yemen, Ruanda, Kamboçya, Haiti, Cibuti, Çad, Etiyopya, Gine, Nijer' in de bulunduğu en az gelişmiş 50 ülkeye bazı maddelerin ithalatında daha düşük gümrük vergileri uygulanacaktır.

Türkiye'nin 2010 yılı İthalat Rejimi ile de ithalata konu ürünlere uygulanacak gümrük vergisi nispetleri ve toplu konut fonu miktarları, ülke ve ülke grupları bazında ayrı ayrı gösterilmek suretiyle, 6 liste şeklinde düzenlenmiştir (Resmi Gazete, 2009). İthalat rejimi ekinde yer alan I sayılı listede tarım ürünleri, II sayılı listede sanayi ürünleri, III sayılı listede işlenmiş tarım ürünleri, IV sayılı listede balıkçılık ve su ürünleri, V sayılı listede gümrük vergisi askıya alınacak ürünler ve VI sayılı listede sivil hava taşıtlarında kullanılmaya mahsus bazı ürünlerin ithalatında uygulanacak gümrük vergisi oranları ve fonlar gösterilmektedir. İthalat Rejimi Kararı eki III sayılı liste kapsamında bulunan işlenmiş tarım ürünlerinin sanayi paylarına uygulanan gümrük vergilerinde, AB'nin ortak gümrük tarifesine uyum sağlanmıştır.

Bununla birlikte, AB ile ortak hazırlanan ve yerli üretimi bulunmayan özel nitelikli bazı kimyasal hammaddeler ve elektronik sanayi girdilerinde ortak gümrük tarifesi hadlerini indiren veya sıfıra çeken "Askıya Alma Listesi"nde, AB'nin borik asitte tarife kontenjanı açma girişimine Türkiye itiraz etmiştir. Türkiye bu alanda üretici olduğu için, AB'nin borik asitte tarife kontenjanı açmasına karşı çıkmış, buna

karşın,Türkiye, petrokimya sektörünün ana hammaddelerinden olan VCM için AB'nin tarife kontenjanı açmasını talep etmiştir. Askıya alma listesinde bulunan ürünler, gümrük vergisiz veya çok düşük gümrük vergisi ile ithal edildiği için sanayicilere üretimde maliyet avantajı sağlamaktadır. Türkiye, AB'li sanayicilerin Türkiye'den gümrüksüz borik asit ithal etme imkanı varken, AB'nin ayrıca üçüncü ülkelerden sıfır gümrük ile ithalat için tarife kontenjanı açmasına karşı çıkmıştır. Bu kapsamda, askıya alma listesiyle ilgili çalışmalar sırasında, ilgili AB organları nezdinde yapılan girişimler sonucu, 2010 yılı için geçerli olmak üzere akrilonitril ithalatı için 60 bin ton, klimaların üretiminde kullanılan kompresör ithalatında 400 bin adet tarife kontenjanı açılmıştır. Tarife kontenjanı kapsamında bu ürünler gümrük vergisi ödenmeden ithal edilecektir.

Türkiye, 2010 yılı ithalat rejimi ile dış ticarete AB ortak ticaret politikalarına uyum sağlanırken, yerli üreticilerin, sanayicilerin talepleri, toplumun ihtiyacı da dikkate alınarak bazı ince ayarlamalar yapılmıştır. Bu kapsamda, çölyak hastalarının tükettiği ve Türkiye'de üretimi olmayan kara buğday ithalatındaki gümrük vergisi, %130'dan %40'a düşürülmüştür. Buğday ithalatında %130 gümrük vergisi uygulandığı için ithalatta suistimal ve sapmaları önlemek için hastalar tarafından tüketilmesine karşın kara buğday ithalatındaki gümrük vergisi indirimi sınırlı tutulmuştur. Türkiye'de çok sınırlı miktarda üretilen darı ve akdarı ithalatındaki gümrük vergisi %130'dan %80'e düşürülmüş, Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) "1211.90.85.00.90" olan "dökme bitki ve bitki kısımları" ithalatında uygulanan gümrük vergisi oranı %35'den %5'e çekilmiştir. Daha önce sıfır olan çipura ithalatı gümrük vergisi oranı, AB ülkeleri için yüzde %27'ye, diğer ülkeler için %30'a çıkarılmış, çipura ithalatına ayrıca AB ve diğer ülkeler için CİF bedelin %7'si tutarında TKF getirilmiştir. EFTA ülkelerinden çipura ithalatında gümrük vergisi ve TKF uygulanmaması kararı alınmıştır (Resmi Gazete, 2009).

Tatlandırıcı niteliğindeki, GTİP numarası "1702.90.50.00.19" olan maltodekstrin ithalatında, bu ürünün aroma yapımında kullanılması durumunda gümrük vergisinin %25 yerine, sıfır olarak uygulanmasına; ilaç sanayinde kullanılmak üzere ambalajlı etil alkol ithalatı halinde %30 oranındaki gümrük vergisinin sıfıra düşürülmesine; İsrail'den indirimli gümrük vergisi ile ithal edilecek şarapların listesi genişletilerek koşer şaraplarında %70 gümrük vergisinin indirimli olarak uygulanmasına karar verilmiştir.

Bazı demir-çelik ürünleri ile kimyasal maddelerin gümrük vergisi oranlarında ayarlamalar yapılmış, bu kapsamda, mono etilen glikol (MEG), alçak yoğunluklu

polietilen (AYPE), polipropilen (PP), polivinil klorürden (PVC) oluşan 4 petro-kimyasal ürünün gümrük vergileri %5,5-6,5 düzeyinden %3-2'ye çekilmiş, desenli ve motifli sıcak haddelenmiş sacların gümrük vergisi oranı %9'dan %13'e yükseltilmiştir.

DTM, ithalat rejimlerini hazırlarken, Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleri, kalkınma planları ile yıllık programlarda öngörülen hedefler, ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri, tarım ve sanayi sektörlerinin ihtiyaçlarını dikkate almaktadır. Bu çerçevede Resmi Gazete'nin 31 Aralık 2009 tarihli 2. mükerrer sayısında ayrıca, 2010 yılı ithalat rejiminin uygulanmasına ilişkin 20 tebliğ yayımlanmıştır.

DTM; İthalat Rejimi Kararına dayanarak, Kullanılmış veya Yenileştirilmiş Olarak İthal Edilebilecek Bazı Maddelere İlişkin Tebliğ'i daha önce yayımlamıştır. Tebliğ ile Türkiye'de üretimi olmayan ve ağırlıklı olarak yatırım malı mahiyetinde olan makine ve cihazlar ayrı bir listede toplanarak, bu malların DTM'den izin yazısı alınmadan doğrudan ilgili gümrük idarelerinden ithal edilmesi imkanı getirilmiştir. Bu listede 310 adet G.T.İ.P'li eşya bulunmaktadır ve tüm makineleri kapsamaktadır. (Resmi Gazete, 2009).

2.2. Türkiye Dış Ticaretinin 1980-2012 Döneminde Genel Gelişimi

Türkiye'nin 1980-2012 dönemi dış ticaretinin gelişimi, Tablo 2.1'de yer almaktadır. Türkiye'nin bu dönemdeki ihracatına bakılırsa, Tablo 2.1'de görüldüğü gibi, 1980'de 2,9 milyar dolar olan ihracat yaklaşık 4,5 kat artarak 1990'da 12,9 milyar dolara yükselmiştir. İhracat artışı 1990'lı yıllarda devam etmiş ve ihracat 2000'de 27,8 milyar dolara ulaşmıştır. Özellikle 2001 krizi sonrası hızla artan ihracat 2005'de 73,4 milyar dolara ve 2008'de 132 milyar dolara yükselmiş, küresel krizin etkisiyle 2009'da 102,1 milyar dolara gerileyen ihracat, yeniden yükselerek 2010'da 113,9 milyar dolar ve 2012'de yaklaşık 152,6 milyar dolar olmuştur. Tablodan görülebileceği gibi, ihracat özellikle 1980-1988 dönemi ve 2002-2008 döneminde yüksek oranlarda artış göstermiş, 1990-2001 döneminde krizlerin arkasından TL'nin değer kaybının etkisiyle görece ihracatın hızlandığı görülürken diğer yıllarda ihracat artışı, ithalat artışının gerisinde kalmıştır (Üzümcü, 2010:14). Küresel krizin etkisiyle 2009'da diğer krizlerden farklı olarak ithalattla beraber ihracat da gerilemiştir. Bununla birlikte ihracattaki daralma (-%20), ithalattaki daralmanın (-%30) gerisinde kalınca bu yıl dış ticaret açıkları gerilemiştir (Üzümcü ve Dikkaya, 2010:298).

Tablo 2.1: Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gelişimi (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	İhracat (1)	İthalat (2)	Dış Ticaret Dengesi (1-2)	Dış Ticaret Hacmi (1+2)	İhracat /İthalat (%)	Dış Ticaret Hacmi/ GSMH (%)
1980	2 910	7 909	-4 999	10 819	36,8	15,6
1981	4 703	8 933	-4 230	13 636	52,6	19,2
1982	5 746	8 843	-3 097	14 589	65,0	22,4
1983	5 728	9 235	-3 507	14 963	62,0	24,3
1984	7 134	10 757	-3 623	17 891	66,3	29,5
1985	7 958	11 343	-3 385	19 301	70,2	28,4
1986	7 457	11 105	-3 648	18 561	67,1	24,4
1987	10 190	14 158	-3 968	24 348	72,0	28,3
1988	11 662	14 335	-2 673	25 997	81,4	28,8
1989	11 625	15 792	-4 167	27 417	73,6	25,5
1990	12 959	22 302	-9 343	35 261	58,1	23,4
1991	13 593	21 047	-7 454	34 640	64,6	23,0
1992	14 715	22 871	-8 156	37 586	64,3	23,7
1993	15 345	29 428	-14 083	44 773	52,1	25,1
1994	18 106	23 270	-5 164	41 376	77,8	31,7
1995	21 637	35 709	-14 072	57 346	60,6	33,7
1996	23 224	43 627	-20 402	66 851	53,2	36,5
1997	26 261	48 559	-22 298	74 820	54,1	38,9
1998	26 974	45 921	-18 947	72 895	58,7	26,9
1999	26 587	40 671	-14 084	67 258	65,4	27,2
2000	27 775	54 503	-26 728	82 278	51,0	31,0
2001	31 334	41 399	-10 065	72 733	75,7	41,2
2002	36 059	51 554	-15 495	87 613	69,9	38,0
2003	47 253	69 340	-22 087	116 593	68,1	38,2
2004	63 167	97 540	-34 373	160 707	64,8	41,2
2005	73 476	116 774	-43 298	190 250	62,9	39,5
2006	85 535	139 576	-54 041	225 110	61,3	42,8
2007	107 272	170 063	-62 791	277 334	63,1	42,7
2008	132 027	201 964	-69 936	333 990	65,4	45,0
2009	102 143	140 928	-38 786	243 071	72,5	39,4
2010	113 883	185 544	-71 661	299 428	61,4	40,9
2011	134 907	240 842	-105 935	375 749	56,1	48,5
2012	152561	236 537	-83 976	389 098	64,5	48,7

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

İhracat artışı, TL'nin yeniden değerlendirildiği hızlı büyümenin ortamında artış gösterse bile, 2010 ve 2011 yıllarında ithalat artışının gerisinde kalmıştır. Dış ticaret açıklarının artması nedeniyle ithalat artışını azaltıcı, ekonomik büyümeyi yavaşlatıcı ekonomi politikaları 2012'de gündeme gelmiş ve büyümenin yavaşlaması, kredi

artışlarını azaltıcı tedbirler ve TL'nin değerlenmesinin önüne geçilmesiyle birlikte ithalat %1,8 oranında gerilemiş, ihracat %13,1 artış göstermiştir (TÜİK, 2013).

Türkiye'nin 1980-2012 döneminde ithalat 1980'de 7,9 milyar dolar iken yaklaşık 2 katına çıkarak 1990'da 15,8 milyar dolara ulaşmıştır. İthalat artışı 1990-2001 döneminde ihracat artışını geride bırakmış, 1995'de 35,7 milyar doları bulan ithalat, gümrük birliği sonrası artarak 2000'de 54,5 milyar dolar olmuştur. 2001 krizinin etkisiyle 41 milyar dolara gerileyen ithalat, 2002-2008 döneminde hızla artarak 2005'de 116,7 milyar dolara, 2008'de 201,8 milyar dolara yükselmiştir. İthalatın bu dönemde artmasında özellikle enerji fiyatlarının hızla arttığı bir ortamda Türkiye'nin enerji ithalat faturasının artmasının büyük etkisi olmuştur. Küresel krizin etkisiyle 2009'da ithalat %30 gerileyerek 141 milyar dolara inmiş, bu azalmada petrol fiyatlarının yine hızlı şekilde gerilemesinin etkisi büyük olmuştur. (Üzümcü ve Başar, 2011:17) Öte yandan hızlı ekonomik toparlanma ve TL'nin değerlenmesinin etkisiyle ithalat yeniden artarak 2010'da 185 milyar dolara, 2011'de 240 milyar dolara ulaşmıştır. Dış açıkları azaltıcı politika ve alınan diğer tedbirlerin etkisiyle ithalat 2012'de %1,8 oranında gerileyerek 236,5 milyar dolar olmuştur. Tablo 2.1'de görüldüğü gibi, genel olarak bu dönemde dış ticaret açıkları da artış göstermiştir. Dış ticaret açığı 1980'de 5 milyar dolar iken 1993'de 14,1 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret açıkları 1994 Krizi, 1999 Marmara Depremi, 2001 ve 2008 krizi gibi yıllarda gerilemiş olsa bile 2000'de 26,7 milyar dolara, 2005'de 43,3 milyar dolara, 2008'de 70 milyar dolara, 2011'de 105 milyar dolara ulaşmıştır. Dış açıkları azaltıcı politikalar ve alınan tedbirler çerçevesinde dış ticaret açığı 2012'de yaklaşık 84 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Öte yandan artan ihracat ve ithalata bağlı olarak 1980-2012 döneminde dış ticaret hacmi de artış göstermiş ve 1980'de 10,8 milyar dolar iken hızlı dışa açılmanın etkisiyle 1990'da 35 milyar dolara, 2000'de 82 milyar dolara erişmiştir. Dış ticaret hacmi kriz yıllarında ithalatın gerilemesine paralel olarak daralmakla beraber kriz sonrası yıllarda hızlı toparlanmanın etkisiyle yükselmiştir. Bu çerçevede dış ticaret hacmi 2005'de 190 milyar dolara, 2010'da 300 milyar dolara ve 2012'de 389,1 milyar dolara yükselmiştir.

İhracatın ithalatı karşılama oranı da 1980-2012 döneminde oldukça değişkenlik göstermiştir. Bu bağlamda bu oranın gelişiminde bazı noktalar dikkati çekmektedir. Örneğin ihracatın ithalatı karşılama oranı Tablo 2.1'de görüldüğü gibi, 1980'de %36,8 gibi oldukça düşük bir oranda iken ihracatı teşvik mekanizmalarının etkisiyle 1988'de

%81 oranına kadar yükselmiştir. İthalatın da arttığı bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranının yükselmesi olumlu bir gelişme olmuştur. Bununla birlikte sermaye hareketlerinin liberalleştirildiği 1989'dan itibaren ihracatın ithalatı karşılama oranı azalarak 1993'de %52'ye gerilemiş, ardından 1994 krizinin etkisiyle daralan ithalat nedeniyle ihracatın ithalatı karşılama oranı %77,8 olmuştur. Bununla birlikte ihracatta yapısal bir değişime bağlı olmayan bu geçici artışın etkisi takip eden yıllarda azalarak 2000'de ihracatın ithalatı karşılama oranı %51 düzeyine gerilemiştir. Bu bağlamda 1994 ve 2001 krizi öncesi bu oranın gerilemesi krizin bir habercisi gibi düşünülebilir. 2001 krizi sonrası artan ihracatın etkisiyle ihracat/ithalat oranı yeniden yükselmekle birlikte 2006 yılına doğru düzenli bir gerileme ile %61 düzeyine inmiş, kriz sonrası 2009'da görece iyileşen ihracatın ithalatı karşılama oranı 2011'de %56 düzeyine gerilemiş, 2012'de ise yükselerek %64,5 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin 1980-2012 döneminde dış ticaretinin genel olarak artması ve Türkiye'nin dışa açıklığının artmasına paralel olarak dış ticaretin GSMH içindeki payı da artış göstermiştir. Bu çerçevede, Tablo 2.1'de görüldüğü gibi, dış ticaret/GSMH oranı 1980'de %15,6 iken 1988'de %28,8 düzeyine yükselmiştir. Türkiye'nin dışa açıklığını temsil eden bu oran 1990'lı yıllarda %30'lar seviyesinde gerçekleşmiş, 2001'de krizin etkisiyle (GSMH dolar cinsinden daha fazla küçüldüğü için) %40 düzeyini aşmıştır. Siyasi ve makro ekonomik istikrarın yaşandığı Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ilk döneminde %7 düzeyini bulan yüksek oranlı büyüme ortamında 2002-2008 döneminde hızla artan dış ticaret hacmi paralelinde, Türkiye'nin dışa açıklık oranı 2008'de %45 düzeyine ulaşırken 2012'de %48,7 gibi oldukça yüksek bir düzeye yükselmiştir.

Türkiye'nin 1980'li yılların başında uygulamaya konulan liberalleşme ve ihracat teşvik politikaları sonucu, Tablo 2.2'de görüldüğü gibi, Türkiye'nin dünya ihracatından (dış ticaretinden) aldığı pay, bu gelişmeye paralel olarak hızla artmıştır.

Dünya ile entegrasyon çabaları sonucu; Türkiye ihracatının 1980'de dünya dış ticaretinde %0,15 olan payı, 1990'da %0,38'e, 2000'de %0,43'e ve 2010'da %0,75 düzeyine çıkmıştır. Türkiye'nin ihracatının dünya dış ticaretinde payının 2012'de %0,83 olması beklenmektedir. Bu oranlar, bir gelişmeyi göstermekle birlikte Türkiye'nin ihracatının dünya ticaretindeki payı oldukça düşüktür. Türkiye'nin ithalatının dünya ticareti içindeki payı da bu dönemde yükselmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin ithalatının

dünyadaki payı 1980’de %0,40 iken 1990’da %0,66’ya, 2000’de %0,84’e ve 2010’da %1,22 düzeyine çıkmıştır. Bu oranın 2012’de %1,29 olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 2.2. Türkiye’nin İhracat ve İthalatının Dünya Dış Ticaretindeki Payının 1980-2012 Döneminde Gelişimi

Yıllar	Türkiye’nin İhracatı (Milyon Dolar) (1)	Türkiye’nin İthalatı (Milyon Dolar) (2)	Dünya Ticareti (Trilyon Dolar) (3)	İhracatın Payı (1/3) %	İthalatın Payı (1/3) %
1980	2.910	7.909	1.940	0,15	0,40
1985	7.958	11.343	1.832	0,43	0,62
1990	12.959	22.302	3.377	0,38	0,66
1995	21.637	35.709	4.925	0,44	0,73
2000	27.775	54.503	6.456	0,43	0,84
2005	73.476	116.774	10.495	0,70	1,11
2010	113.883	185.544	15.274	0,75	1,22
2011	134.907	240.842	18.255	0,74	1,32
2012*	152.561	236.537	18.300	0,83	1,29

Kaynak: TÜİK, 2013 ve WTO, 2012. * 2012 yılı dünya ticareti verileri tahminidir.

Bu noktada Türkiye’nin ihracatı ve ithalatının sektörel dağılımı, geniş ekonomik kategorilere göre dağılımı ve ülke gruplarına göre dağılımlarını da ele alabiliriz.

2.3. Türkiye’nin İhracatının 1980-2012 Dönemindeki Gelişiminin Analizi

Türkiye ihracatının 1980-2012 dönemindeki gelişiminin analizi yapılırken burada ihracatın sektörlere göre dağılımı, ihracatın geniş ekonomik kategorilere göre dağılımı ve ihracatın ülke gruplarına göre dağılımı üzerinde durulacaktır.

2.3.1. İhracatın Sektörlere Göre (ISIC) Dağılımı

Türkiye’nin ihracatının uluslararası standart sanayi sınıflamasına (ISIC) göre dağılımı veya bir başka deyişle sektörel sınıflama çerçevesindeki analizinin yer aldığı Tablo 2.3’de görüldüğü gibi, Türkiye’nin toplam ihracatı içinde tarım sektörünün payı 1980’den günümüze hızla gerilerken sanayi ürünlerinin payı hızla yükselmiştir. Bu çerçevede, tabloda görüldüğü gibi, Türkiye’nin ihracatında 1980’de tarım ve ormancılık sektörünün payı %56,8 iken 1990’da %15,9 düzeyine inmiştir. Tarım ürünlerinin ihracat tutarları artmakla birlikte ihracattaki payı gerileyerek, 2000’de %6,1 ve 2012’de %3,4 düzeyine kadar inmiştir. Tarımsal ürünlerin ihracattaki payının hızla gerilemesinde sanayi ürünleri ihracatını teşvik edici politikalar ve tarımsal ürünlerin dünya piyasa fiyatlarının oldukça rekabetçi ortamda belirlenmesinin etkisi olmuştur.

Tablo 2.3: İhracatın Sektörel Dağılımı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	Tarım		Madencilik		İmalat Sanayi		Toplam
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	
1980	1.654	56,8	191	6,6	1.065	36,6	2.910
1985	1.667	20,9	242	3,0	6.049	76,0	7.958
1990	2.060	15,9	326	2,5	10.504	81,1	12.959
1995	1.861	8,6	391	1,8	19.260	89,0	21637
2000	1.684	6,1	400	1,4	25.518	91,9	27.775
2005	3.469	4,7	810	1,1	68.813	93,7	73.476
2010	5.091	4,5	2.687	2,4	105.467	92,6	113.883
2011	5.167	3,8	2.805	2,1	125.963	93,4	134.907
2012	5.192	3,4	3.162	2,1	143.290	93,9	152.561

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Buna karşılık sanayi ürünlerinin ihracat tutarları ve ihracat içindeki payı hızla yükselmiştir. Bu bağlamda sanayi ürünleri ihracatı 1980’de 1 milyar dolar iken 1990’da 10 milyar dolara, 2000’de 25 milyar dolara, 2005’de 68,8 milyar dolara ve 2012’de 143,3 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. Sanayi ürünlerinin ihracat içindeki payı 1980’de %36,6 iken 1990’da %81’e ve 2000’de %92’ye yükselmiştir. Bu artışta, sanayi ürünleri ihracatını teşvik eden politikalar, döviz kuru ayarlamaları ve iç talebi kısan, sanayi üretimini dış piyasalara yönlendiren önlemler etkili olmuştur. Bu çerçevede, toplam ihracat içinde sanayi ürünlerinin payı 2012’de yaklaşık %94 seviyesine ulaşmıştır.

Madencilik ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı ise 1980’de %6,6 iken 2005’de %1,1’e gerilemiştir. Bu yıldan sonra madencilik ürünlerinin ihracattaki payı artarak 2010’da %2,4 düzeyine yükselmiş, 2012’de 3,162 milyar dolarlık madencilik ihracatı gerçekleştirilmiş ve madencilik ürünlerinin ihracattaki payı %2,1 olmuştur.

2.3.2. İhracatın Geniş Ekonomik Kategorilere (BEC) Göre Dağılımı

Türkiye’nin ihracatının geniş ekonomik kategoriler (BEC) sınıflaması veya mal türleri itibariyle 1980-2012 dönemindeki gelişimi incelendiğinde Tablo 2.4’de görüldüğü gibi, toplam ihracat içinde 1980-2000 döneminde hammadde ve ara malları ihracatı ile tüketim malları ihracatı %90-%95 gibi önemli bir pay almışlardır.

Buna karşın ileri teknoloji gerektiren yatırım malları ihracatı %2 ile %5 arasında bir pay alabilmiştir. Bu bağlamda 1980’de hammadde ve ara malları ihracatı 1,5 milyar dolar, tüketim malları ihracatı 1,3 milyar dolar ile ihracatın %98’ni oluştururken özellikle bu dönemdeki ihracatı teşvik politikalarının etkisiyle 2000 yılında bu mal grupları sırasıyla 11,5 milyar dolar ve 14 milyar dolarlık ihracatla toplam ihracatın %92’sini oluşturmuşlardır.

Tablo 2.4: İhracatın BEC Sınıflaması Dağılımı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	Yatırım Malları		Hammadde ve Aramaları		Tüketim Malları		Toplam
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	
1980	49	1,7	1.528	52,5	1.333	45,8	2.910
1985	202	2,5	4.481	56,3	3.275	41,2	7.958
1990	305	2,4	5.992	46,2	6.661	51,4	12.959
1995	848	3,9	8.934	41,3	11.849	54,8	21.637
2000	2.176	7,8	11.565	41,6	13.987	50,4	27.775
2005	7.998	10,9	30.290	41,2	34.835	47,4	73.476
2010	11.771	10,3	56.381	49,5	45.321	39,8	113.883
2011	14.192	10,5	67.941	50,4	52.218	38,7	134.907
2012	13.749	9,0	82.706	54,2	55.590	36,4	152.561

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Hammaddde ve aramaları ihracatı Türkiye'nin toplam ihracatı içinde 2000'de %41 paya sahipken yükselerek 2012'de %54 pay almış, tutar olarak da 11,5 milyar dolardan 82,7 milyar dolara yükselmiştir. Bu grupta yer alan aramaları ihracatının yükselmesi olumlu bir gelişme olarak düşünülebilir. Öte yandan tüketim malları ihracatı 2000'de 14 milyar dolarken (toplam ihracatın %50'si) bu dönemde artarak 2012'de 55,6 milyar dolara yükselmiştir. Tüketim mallarının toplam ihracat içindeki payı bu dönemde gerileyerek 2012'de %36,4 olmuştur. Yatırım malları ihracatında 2000'li yıllarda belirgin bir artış ortaya çıkmış, 2005'de 8 milyar dolara (oran olarak %11) ve 2012'de 13,7 milyar dolara (oran olarak %9) ulaşmıştır. Yatırım malları ihracatının bu dönemde artması ihracatta daha ileri teknoloji gerektiren malların üretimi ve ihracatının artması bakımından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

2.3.3. İhracatın Coğrafi Bölgeler ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye'nin ihracatına coğrafi açıdan bakıldığında Avrupa ülkelerine (AB ve diğer Avrupa ülkeleri toplamı) yapılan ihracatın önemli yer tuttuğu, ülke gruplarına göre dağılımına bakıldığında OECD ülkelerinin en önemli paya sahip olduğu, Tablo 2.5'de görülmektedir. Küresel kriz sonrası taleplerinin azalmasına paralel biçimde AB ve OECD ülkelerine yapılan ihracat tutarları miktar olarak artsa bile payları belirgin azalış göstermiştir. Örneğin AB ülkelerine 1980'de yapılan ihracatın değeri 1,7 milyar dolar ve ihracatta payı %57,3 iken küresel kriz sonrası bu ülkelere yapılan ihracat 2010'da 52,7 milyar dolara yükselmiş, ancak oransal pay %46,3'e gerilemiştir. AB ülkelerine ihracat 2011'de 62,3 milyar dolara yükselmiş (oransal pay %46,2) ve 2012'de gerileyerek 59,2 milyar dolara (oransal payı %38,8) inmiştir. OECD ülkelerinin payı 1980-1990 döneminde %70 civarında iken 2010'da %50 ve 2012'de %43,5 düzeyine gerilemiştir.

Tablo 2.5: İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar ve %)

Grup	1980	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Miktar (milyon dolar)								
AB 27	1.668	7.485	12.207	15.664	41.365	52.685	62.347	59.241
Diğer Ülkeler	1.242	5.474	9.430	11.216	29.137	59.114	70.015	91.025
Diğer Avrupa	354	1.183	2.107	1.855	5.855	11.373	12.976	14.373
Afrika	109	748	1.071	1.373	3.631	9.283	10.334	13.361
Amerika	141	1.052	1.754	3.596	5.960	6.078	7.926	9.636
Ortadoğu	550	1.629	2.363	2.573	10.184	23.295	27.935	42.477
Diğer Asya	86	780	1.643	1.298	3.029	8.581	10.199	10.582
Seçilmiş Ülke Grupları								
OECD	1.910	9.168	14.095	19.672	45.847	57.394	67.114	66.346
EFTA	129	333	293	324	820	2.416	1.887	2.601
KEİ	102	239	2.426	2.467	8.620	14.456	17.768	18.799
ECO	91	545	911	874	2.670	7.617	9.292	16.569
BDT	-	-	1.998	1.517	4.785	10.288	13.377	15.083
Türk Cumh.	-	-	545	572	1.409	3.921	5.040	5.845
İKÖ	665	2.350	3.697	3.573	13.061	32.470	37.325	55.249
Akdeniz Havza	370	1.324	2.114	2.746	6.760	14.911	14.897	16.730
OPEC	385	1.653	1.729	1.573	7.955	19.065	21.822	37.993
NAFTA	-	-	1.618	3.350	5.439	4.388	5.604	6.879
APEC	-	-	4.021	4.940	9.539	14.357	18.038	19.897
D-8	-	-	756	806	2.115	6.439	7.579	14.943
G-8	-	-	11.691	14.765	32.682	40.418	48.508	48.099
Toplam	2.910	12.959	21.637	27.775	73.476	113.883	134.907	152.561
Oransal Pay (%)								
Ülke Grupları	1980	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
AB-27	57,3	60,5	56,4	56,4	56,3	46,3	46,2	38,8
Diğer Ülkeler	42,7	39,5	43,6	40,4	39,7	51,9	51,9	59,7
Diğer Avrupa	12,2	9,1	9,7	6,7	8,0	10,0	9,6	9,4
Afrika	3,7	5,8	4,9	4,9	4,9	8,2	7,7	8,8
Amerika	4,8	8,3	8,1	12,9	8,1	5,3	5,9	6,3
Ortadoğu	18,9	12,6	11,0	9,3	13,9	20,5	20,7	27,8
Diğer Asya	2,9	6,0	7,6	4,7	4,1	7,5	7,6	6,9
Seçilmiş Ülke Grupları								
OECD	68,2	71,1	66,2	68,4	60,4	50,4	49,7	43,5
EFTA	4,4	2,6	1,6	1,2	1,1	2,1	1,4	1,7
KEİ	3,5	1,8	11,2	8,9	11,7	12,7	13,2	12,3
ECO	3,1	4,2	4,6	3,1	3,6	6,7	6,9	10,9
BDT	-	-	9,5	5,9	6,9	9,0	9,9	9,9
Türk Cumh.	-	-	2,5	2,1	1,9	3,4	3,7	3,8
İKÖ	22,3	18,1	17,1	12,9	17,8	28,5	27,7	36,2
Akdeniz Havza	12,7	10,2	9,8	9,2	9,2	13,1	11,1	11,0
OPEC	13,2	12,8	8,0	5,7	10,8	16,7	16,2	24,9
NAFTA	-	-	7,5	12,1	7,4	3,9	4,2	4,5
APEC	-	-	18,6	17,8	12,7	12,6	13,4	13,0
D-8	-	-	3,5	2,9	2,9	5,7	5,6	9,8
G-8	-	-	54,0	53,2	44,5	35,5	36,0	31,5
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

OECD ülkelerine yapılan ihracatta, AB ülkeleri önemli bir yer tuttuğundan ihracatın ülke grupları itibariyle dağılımında AB ülkeleri halen yüksek bir paya sahip

olmakla birlikte, Türkiye'nin geleneksel ihracat partnerleri olan OECD ülkeleri ve AB ülkelerinin ihracattaki payının kriz sonrası diğer ülke gruplarının gerisinde kaldığı dikkati çekmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin son dönemde başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere Asya ülkeleri ve Afrika ülkelerine doğru ihracatının arttığı gözlenmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında AB ülkelerinin talep daralmasına karşı ihracat pazarlarını çeşitlendirme (2012 yılında Afrika kıtasına ihracatın payının %9 düzeyine; ECO üyelerine ihracatın payının %11 oranına ve İKÖ üyelerine ihracatın payının %36'ya çıkarılması) çabası kadar, Ortadoğu ülkelerinin artan petrol gelirlerine bağlı olarak bu ülkelere ihracatın artmasının (OPEC üyelerine yapılan ihracatın payının 2012'de %25'e çıkması) etkisi bulunmaktadır.

2.4. Türkiye'nin İthalatının 1980-2012 Dönemindeki Gelişiminin Analizi

Bu başlık altında Türkiye'nin 1980-2012 dönemindeki ithalatının gelişiminin analizi; ithalatın sektörlere göre dağılımı, ithalatın geniş ekonomik kategorilere göre dağılımı ve ithalatın ülke gruplarına göre dağılımı biçiminde olacaktır.

2.4.1. İthalatın Sektörlere Göre (ISIC) Dağılımı

Türkiye'nin ithalatının 1980-2012 dönemindeki sektörel dağılımına bakıldığında ihracatta olduğu gibi ithalatta da imalat sanayi ürünlerinin en büyük payı oluşturduğu görülmektedir. İmalat sanayi ürünleri ithalatını sırasıyla oransal pay olarak madencilik ürünleri ile tarım ve ormancılık ürünleri takip etmektedir.

Tablo 2.6'da görüldüğü gibi, imalat sanayi ürünleri ithalatı 1980'de 4,6 milyar dolar iken 2000'de 44,2 milyar dolara, 2011'de 183,9 milyar dolara yükselmiş, 2012'de 176,2 milyar dolar olmuştur. Madencilik ürünleri ithalatı 1980'de 3,1 milyar dolarken 2000'de 7,1 milyar dolara, 2012'de 42,2 milyar dolara ulaşmıştır. Tarım ürünleri ithalatı ise 1980'de sadece 80 milyon dolar iken 2000'de 2,1 milyar dolara, 2010'da 6,5 milyar dolara yükselmiştir. Tarım ithalatı, 2011'de 8,9 milyar dolara ulaşmış, 2012'de bir miktar gerileyerek 7,4 milyar dolar olmuştur. Tarım ürünleri ithalatı, gümrük birliği sonrası (bazı yıllarda tarım ürünleri ihracatının gerisinde kalsa da) genellikle tarım ürünleri ihracatını geçmeye başlamış, Türkiye, tarım ürünleri net ithalatçısı durumuna gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında tarım ürünlerinde AB'ne gümrük birliği sonrası karşılıklı taviz rejiminin etkisi yanısıra, 1994 krizi sonrası tarımsal desteklerin

azaltılması ve son dönemde canlı hayvan ithalatı başta olmak üzere tarımsal ürünler ithalatının artmasının büyük etkisi olmuştur.

Tablo 2.6: Türkiye İthalatının Sektörel Dağılımı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	Tarım		Madencilik		İmalat Sanayi		Toplam
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	
1980	80	1,0	3.154	39,9	4.675	59,1	7.909
1985	282	2,4	3.606	31,8	7.455	65,7	11.343
1990	1.137	5,1	4.212	18,9	16.403	74,0	22.302
1995	1.907	5,3	4.082	11,4	28.555	80,0	35.709
2000	2.123	3,9	7.097	13,0	44.200	81,0	54.503
2005	2.801	2,4	16.321	14,0	94.208	80,7	116.774
2010	6.457	3,5	25.933	14,0	145.367	78,3	185.544
2011	8.895	3,7	37.331	15,5	183.930	76,4	240.842
2012	7.446	3,1	42.247	17,9	176.228	74,5	236.537

Kaynak:TUIK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

İthalatın sektörel dağılımında bu dönemde ortaya çıkan trendlere yakından bakılacak olursa, üç sektörün ithalatının da tutar olarak arttığı, tarım ürünleri ithalat oranlarının görece önce yükselme gösterdiği, fakat 1995 sonrası görece payının azaldığı, madencilik ürünleri ithalatının görece payının 1995'e kadar düzenli olarak geriledikten sonra günümüze doğru artış gösterdiği ve imalat sanayi ürünleri ithalatının oransal payının ise genel olarak (2010 sonrası dışında) arttığı söylenebilir.

Bu çerçevede, Tablo 2.6'da görüldüğü gibi, 1980'de ithalat içerisinde imalat sanayi ürünlerinin payı %59; madencilik ve taşocakçılığı ürünlerinin payı %39,8 ve tarım ürünlerinin payı ise %1 iken 1990'lı yılların sonunda imalat sanayi ürünlerinin toplam ithalat içindeki payı, %81'e yükselmiş, madencilik ürünlerinin payı %13 düzeyine gerilemiş ve tarım ürünlerinin payı (1995'de %5,3 oranına yükselse bile) %3,9 düzeyine yükselmiştir. Türkiye'nin 2012'de toplam ithalatı içinde imalat sanayinin payı görece azalarak %74,5 düzeyine ve benzer biçimde tarım ürünlerinin payı %3,1 oranına gerilemiş, madencilik ürünleri ithalatının payı ise yaklaşık %18 olmuştur.

2.4.2. İthalatının Geniş Ekonomik Kategorilere (BEC) Dağılımı

Türkiye'nin dış ticareti içerisinde, geniş ekonomik kategorilerin sınıflamasına (BEC) göre ithalat incelendiğinde; hammadde ve ara mallar ithalatının, toplam ithalat içerisinde ağırlıklı pay oluşturduğu görülmekte, ardından sırayla yatırım malları ithalatı ve tüketim malları ithalatı gelmektedir. Öte yandan ithalatın geniş ekonomik kategorilere veya mal türlerine göre dağılımının ithalatın sektörel dağılımından daha önemli anlamlar içerdiği için Türkiye'nin ithalatının analizinde daha açıklayıcı bilgiler sunduğu da

söylenbilir. Özellikle enerji (petrol ve türevleri) ithalatının hammadde ve aramaları ithalatı içinde yer alması ve Türkiye'nin enerji ithalatına bağımlılığı, bu kategorideki oransal değişimler üzerinden açıkça izlenebilmektedir.

Tablo 2.7: İthalatın BEC Sınıflaması Dağılımı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	Yatırım Malları		Hammadde ve Aramaları		Tüketim Malları		Toplam
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	
1980	797	10,0	6.747	85,3	363	4,6	7.909
1985	1.825	16,1	8.853	78,0	664	5,9	11.343
1990	4.020	18,0	16.152	72,4	2.099	9,4	22.302
1995	8.093	22,7	25.197	70,6	2.329	6,5	35.709
2000	11.365	20,9	36.009	66,1	6.928	12,7	54.503
2005	20.363	17,4	81.868	70,1	13.975	12,0	116.774
2010	28.818	15,5	131.445	70,8	24.734	13,3	185.544
2011	37.270	15,5	173.140	71,9	29.692	11,1	240.842
2012	33.924	14,3	174.923	74,0	26.699	11,3	236.537

Kaynak:TUIK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

İthalatın geniş ekonomik kategorilere göre dağılımının yer aldığı Tablo 2.7'de görüldüğü gibi, 1980'de hammadde ve aramaları ithalatı 6,7 milyar dolar, yatırım malları ithalatı yaklaşık 800 milyon dolar ve tüketim malları ithalatı 363 milyon dolar iken düzenli bir artış göstererek 2012'de yatırım malları ithalatı 33,9 milyar dolar, hammadde ve aramaları ithalatı yaklaşık 175 milyar dolar ve tüketim malları ithalatı 26,7 milyar dolar değerine ulaşmıştır.

Oransal olarak Türkiye'nin bu dönemdeki ithalatının mal türlerine göre ayrımına bakıldığında, 1980'de hammadde ve aramalarının toplam ithalattaki payı %85,3 düzeyinde iken 2000'e kadar kadar sürekli gerileyerek %66 oranına inmiştir. Ancak, petrol fiyatlarının artmasına paralel biçimde 2003 sonrası hammadde ve aramaları ithalatının payı yeniden yükselerek 2012'de %74 düzeyine ulaşmıştır. Yatırım malları ithalatının, toplam ithalat içindeki payı ise dalgalı bir gelişim göstermiş, 1980'de %10 düzeyinde iken 1995'de %22,7 düzeyine kadar yükselmiş, daha sonraki yıllarda ise gerileyerek 2012'de %14,3 düzeyine inmiştir. Tüketim malları ithalatının toplam ithalat içindeki payı 1980'de %4,6 düzeyinde iken genel olarak bir artış göstermiş, kriz yılları sırasında bir miktar oransal payı gerilese de 2010'da %13,3 düzeyine ulaşmış ve 2012'de ithalatın genel olarak gerilediği ortamda %11,3 pay almıştır.

Türkiye'nin büyümesi ve kalkınmasına paralel olarak teknolojik düzeyi yüksek yatırım malları ithalatının artması ve enerji ithalatının artması doğal bir gelişme olarak görülebilir. Türkiye'nin refah düzeyinin artmasına bağlı olarak enerji ithalatı ve tüketim malları ithalatının artışı da anlamlı görülebilir. Ancak son yıllarda hem enerji fiyatlarının

yükselmesi ve hem de TL'nin dolar ve euro karşısında değer kazanmasına bağlı olarak enerji ithalatı ve tüketim malları ithalat tutarlarının artması dış açıkların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu nedenle büyüme sürecinde enerji ihtiyacının artması sözkonusu olduğu için üretilen ve ithal edilen enerjinin verimli kullanılması ve alternatif enerji kaynaklarının devreye alınması gereklidir. Ayrıca diğer aramaları ve tüketim malları ithalatının azaltılması anlamında TL'nin değerlenmesinin önüne geçilmesi kadar mümkün olduğunca kamu ve özel kesimde yerli malı kullanmanın özendirilmesi ve kaliteli yerli ürünler üreterek bilinçli üretim ve tüketimin teşvik edilmesi gerekmektedir.

2.4.3. İthalatın Coğrafi Bölgelere ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye'nin ithalatının ülke ve ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, ihracatta olduğu gibi, OECD ülkeleri ve Avrupa Birliği (AB27) ülkelerinin ithalatta da önemli paya sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 2.8'de görüldüğü gibi Türkiye'nin ithalatı içinde OECD ülkelerinin payı, 1980'de (3,8 milyar dolarla) %48,2 iken 1995'de (24,6 milyar dolarla) %69 düzeyine kadar yükselmiştir. OECD ülkelerinden yapılan ithalat, 2000 yılı sonrasında gerileme göstermeye başlamış, küresel krizin etkisiyle 2010'da (99,3 milyar dolarla) %53,6 ve 2012'de (113,7 milyar dolarla) %48,1 oranına gerilemiştir. İthalatımızın OECD ülkelerinden gerilemesinde, bu grubun üyesi olmayan Rusya ve İran'dan petrol ve doğalgaz ithalatı ile Çin'den aramalı ithalatının büyük oranda artmasının etkisi olmuştur.

AB ülkeleri, Türkiye'nin geleneksel dış ticaret partneri olarak ithalatta da önemli bir yer tutmaktadır. AB ülkelerinden ithalatın toplam ithalat içerisindeki payı, 1980'de 3,1 milyar dolarlık ithalatla %39,8 iken 1990 yıllarda özellikle gümrük birliği sonrası artarak 2000 yılında 28,5 milyar dolarlık ithalatla %52,3 oranına yükselmiş, daha sonraki yıllarda görece düşerken, küresel kriz sonrası düşüş hızlanmış ve AB-27 ülkelerinin ithalat içindeki payı 2010'da 72,2 milyar dolarlık ithalatla %39 oranına ve 2012'de 87,4 milyar dolarlık ithalatla %37 oranına inmiştir. AB ülkelerine ithalatın oransal olarak gerilemesinde, OECD ülkelerinde olduğu gibi, bu gruba dahil olmayan diğer ülkelerden yapılan ithalatın çok daha fazla artmasının etkisi olmuştur.

Türkiye'nin ithalatı içinde İslam ülkelerinin (İKÖ) payına bakıldığında, bu ülkelerden 1980'de yapılan ithalat 3,2 milyar dolar tutarında gerçekleşmiştir. Özellikle o dönemde ortadoğu ülkelerinden yapılan petrol ithalatı nedeniyle İslam ülkelerinin ithalat içindeki payı 1980'de %41 paya sahip olmuştur. Petrol fiyatlarının fazla artmadığı 1980-2000 döneminde İKÖ ülkelerinden ithalat miktar olarak artsa da oransal payı %11,6 düzeyine kadar gerilemiş, 2000 sonrası miktar olarak artış göstermiş ve 2010'da yaklaşık

28 milyar dolara ulaşmıştır. İKÖ ülkelerinden ithalat 2012’de 31,6 milyar dolara ulaşmış ve oransal payı da %13,4 olmuştur.

Tablo 2.8: İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar ve %)

Grup	1980	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Miktar (milyon dolar)								
AB 27	3.146	10.597	18.025	28.527	52.696	72.244	91.128	87.446
Diğer Ülkeler	4.764	11.705	17.684	25.480	63.318	112.422	148.675	148.045
Diğer Avrupa	645	2.141	3.937	6.149	20.386	30.312	35.979	37.409
Afrika	873	1.338	1.386	2.714	6.047	6.414	6.767	5.922
Amerika	532	2.512	4.149	4.799	7.857	16.799	22.750	20.234
Ortadoğu	2.430	2.706	2.761	3.373	7.967	16.091	20.439	21.410
Diğer Asya	194	2.356	4.219	6.933	20.581	41.422	53.144	49.602
Seçilmiş Ülke Grupları								
OECD	3.809	15.123	24.630	36.821	69.583	99.379	121.328	113.722
EFTA	368	597	892	1.155	4.440	4.002	5.846	5.238
KEİ	466	364	3.998	6.746	20.480	33.592	38.770	41.502
ECO	818	577	1.137	1.543	5.108	13.298	17.306	16.429
BDT	-	-	3.265	5.693	17.253	30.600	33.159	35.241
Türk Cumhur.	-	-	287	628	1.267	4.615	3.642	3.558
İKÖ	3.281	3.853	4.624	6.321	14.459	27.949	31.418	31.690
Akden. Havzası	1.002	1.396	1.685	3.458	3.016	5.292	7.023	6.191
OPEC	3.128	3.322	3.098	4.150	5.623	12.213	18.863	20.386
NAFTA	-	-	4.101	4.219	6.019	13.729	18.045	15.952
APEC	-	-	10.097	14.316	37.398	68.367	84.294	82.705
D-8	-	-	1.489	1.697	5.720	12.987	19.478	17.815
G-8	-	-	20.065	27.485	53.621	78.679	97.068	94.270
Toplam	7.909	22.302	35.709	54.503	116.775	185.544	240.842	236.537
Oransal Pay (%)								
Ülke Grupları	1980	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
AB-27	39,8	47,5	50,5	52,3	47,9	39,0	37,8	37,0
Diğer Ülkeler	60,2	52,5	49,5	46,7	51,4	60,6	61,7	62,6
Diğer Avrupa	8,2	9,6	11,0	11,3	13,9	16,3	14,9	15,8
Afrika	11,0	6,0	3,9	5,0	5,2	3,5	2,8	2,5
Amerika	6,7	11,3	11,6	8,8	9,3	9,0	9,4	8,8
Ortadoğu	30,7	12,1	7,7	6,2	7,3	7,0	8,5	9,1
Diğer Asya	2,5	10,6	12,2	12,7	11,8	21,7	22,1	21,0
Seçilmiş Ülke Grupları								
OECD	48,2	67,8	69,0	67,6	60,0	53,6	50,4	48,1
EFTA	4,7	2,7	2,5	2,1	3,8	2,2	2,4	2,2
KEİ	5,9	1,6	11,2	12,4	17,5	17,8	16,1	17,5
ECO	10,3	2,6	3,2	2,8	4,3	6,3	7,2	6,9
BDT	-	-	9,1	10,4	11,2	15,6	13,8	14,9
Türk Cumh.	-	-	0,8	1,2	1,1	2,5	1,5	1,5
İKÖ	41,5	17,3	12,9	11,6	13,4	12,0	13,0	13,4
Akdeniz Havza	12,7	6,3	4,7	6,3	2,6	2,9	2,9	2,6
OPEC	39,5	14,9	8,7	7,6	4,8	6,6	7,8	8,6
NAFTA	-	-	11,5	7,7	5,2	7,4	7,5	6,7
APEC	-	-	28,3	26,3	32,0	36,8	35,0	35,0
D-8	-	-	4,2	3,1	4,9	7,0	8,1	7,5
G-8	-	-	56,2	50,4	45,9	42,4	40,3	39,9
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Türkiye'nin toplam ithalatı içerisinde NAFTA ülkelerinin payı 1995'de %11,5 iken gerileme göstermiş ve 2012'de %6,7 olmuştur. Tablo 2.8'de görüldüğü gibi, Türkiye'nin ithalatında OECD ülkeleri, AB ülkeleri ve Amerika kıtasındaki ülkelerin payının gerilediği görülmektedir. Buna karşılık diğer ülkelerin ithalat içindeki payının giderek arttığı ve bu gelişmede enerji ithalatı bağlamında hem diğer Avrupa ülkeleri ve hem de BDT içinde yer alan Rusya ile olan ithalattaki artış ile "ithalatımızın Asyalaşması" anlamına gelen, Çin ve İran başta olmak üzere Diğer Asya ülkeleriyle ithalattaki büyük artışların etkisi bulunmaktadır. Nitekim tablodan izlenebileceği gibi, bu dönemde Ortadoğu ve İKÖ üyesi ülkeler kaynaklı ithalatın payı son iki yılladaki göreceli oransal artış gözardı edildiğinde neredeyse aynı kalırken diğer Asya ülkeleri ve BDT'nin payı ise düzenli biçimde artış göstermiştir (Dikkaya ve Üzümcü, 2010: 310).

2.5. Türkiye'nin Üyesi Olduğu Entegrasyonlarla Dış Ticaretinin Analizi

Bu başlıkta Türkiye'nin birinci bölümde sözü edilen üye olduğu entegrasyonlarla dış ticareti (ihracat ve ithalatı) genel olarak analiz edilecektir. Bu amaçla, yukarıda ihracat ve ithalatın ülke grupları ve bazı entegrasyonlara göre dağılımına genel olarak yer verildiği için, burada ayrıca bu entegrasyonlar içinde yer alan komşu ülkelerle dış ticaretin mevcut durumu ve gelişimi üzerinde durulacaktır. Bu değerlendirmeler yapılırken ilk bölümde ilgili entegrasyonlar ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler ele alındığı için burada tekrar edilmeyecek, OECD ile yapılan dış ticaret gelişmelerine yukarıda verildiği için OECD dışındaki entegrasyonlardan AB, KEİ, ECO, İKÖ, D-8 ve EFTA ülkeleri ile 1980-2012 dönemini içeren biçimde sadece ihracat ve ithalat verileri üzerinden bir analiz yapılmaya ve her bir entegrasyonda yer alan komşu ülkeler ile olan ihracat ve ithalat üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

2.5.1. Türkiye'nin AB ile Dış Ticaretinin Gelişimi

Türkiye'nin AB (27) üyesi ülkelere 1980-2012 dönemindeki ihracatının bazı yıllar itibarıyla gelişimi ve oransal olarak payının analizi Tablo 2.9'da görülmektedir.

Tablo 2.9. AB Ülkelerine Türkiye'nin İhracatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
İhracat	1.668	3.509	7.485	12.207	15.564	41.365	52.685	62.347	59.241
Toplam İhracat	2.910	7.958	12.959	21.637	27.775	73.476	113.883	134.907	152.561
Pay (%)	57,3	44,1	57,7	56,4	56,4	56,3	46,3	46,2	38,8
Yunanistan	9	76	139	210	438	1.127	1.456	1.553	1.403
Bulgaristan	12	8	10	183	253	1.179	1.497	1.623	1.682

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Tabloda görüldüğü gibi, AB ülkeleri Türkiye'nin ihracatında önemli bir yere sahiptir. Geleneksel dış ticaret partnerimiz olarak AB ülkelerinin ihracatımızdaki payı küresel kriz öncesine kadar ortalama %56 seviyesinde bulunurken 2008 küresel krizi sonrası bu ülkelerdeki talep daralması nedeniyle bu ülkelere ihracat 2010'da %46,2 oranına gerilemiştir. Gerileme 2011 ve 2012 yılında da devam etmiş ve 2012'de 152,5 milyar doları bulan ihracatın %39'u (59,2 milyar dolar) bu ülkelere yapılmıştır.

Türkiye'nin AB (27) ülkelerinden 1980-2012 dönemindeki ithalatının bazı yıllardaki gelişimi de tablo 2.10'da verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi AB ülkeleri Türkiye'nin ithalatında da önemli yer tutmaktadır.

Tablo 2.10: AB Ülkelerinden Türkiye'nin İthalatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
İthalat	3.146	4.535	10.597	18.025	28.527	52.696	72.180	91.128	87.446
Toplam İthalat	7.909	11.343	22.302	35.709	54.503	116.774	185.544	240.842	236.537
Pay (%)	39,8	40,0	47,5	50,5	52,3	47,9	39,0	37,8	37,0
Yunanistan	65	47	129	201	431	728	1.542	2.569	3.540
Bulgaristan	136	99	32	402	465	1.190	1.702	2.475	2.754

Kaynak:TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

AB ülkelerinden Türkiye'nin ithalatı 1990-1995 dönemi ve gümrük birliği sonrası küresel krize gelinceye dek artmıştır. Nitekim AB ülkelerinden ithalat 1985'de %40 oranında iken 2000 yılında %52,3 oranına yükselmiş, 2005'de %48 oranına gerilemiştir. AB'nin ithalat içindeki payının 2005'de gerilemesinde petrol ve doğalgaz ithalatı artışı bağlamında Rusya'dan yapılan ithalat ile Çin menşeli ara malları ithalatının artmasının etkisi olmuştur. Küresel kriz sonrası ise ihracatta olduğu gibi bu ülkelerle yapılan ithalat miktar olarak artsa da oransal olarak gerileyerek 2010'da %39 oranına düşmüştür. AB'den ithalatın oransal payı 2012'de (87,4 milyar dolar) bir miktar daha gerileyerek %37 olmuştur.

AB üyesi komşularımız Yunanistan ve Bulgaristan ile 1980-2012 dönemi dış ticaretimize ve dış ticaret dengemize bakıldığında her iki ülkeye ihracatımızın giderek arttığı, Yunanistan'a ihracatımızın 1,5 milyar dolar ve Bulgaristan'a ihracatımızın yaklaşık 1,7 milyar düzeyine ulaştığı görülmektedir. Bu iki ülkeden ithalatımızın da benzer biçimde artış gösterdiği ve son iki yıla kadar genel olarak karşılıklı dış ticaretin dengeli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte 2008 küresel krizi sonrası bu ülkelere yapılan ihracat pek fazla artmazken bu ülkelere ithalatın artmasıyla beraber 2011'de Bulgaristan'a yaklaşık 800 milyon dolar ve Yunanistan'a karşı 1 milyar dolar düzeyinde

açık verilmiş, 2012’de Bulgaristan’a verilen açık aynı düzeyde kalırken Yunanistan’a verilen dış ticaret açığı 2,1 milyar dolara yaklaşmıştır.

2.5.2. Türkiye’nin KEİ Ülkeleri ile Dış Ticaretinin Gelişimi

Türkiye’nin KEİ ülkelerine ihracatı ve bu ihracatın toplam ihracattaki oransal payı ile KEİ üyesi komşu ülkelere ihracatımız da tablo 2.11’de yer almaktadır. Tablo 2.11’de görüldüğü gibi KEİ ülkelerinin Türkiye’nin ihracatındaki önemi zamanla artmıştır. Türkiye’nin bu örgüt üyesi ülkelere ihracatı 1995’de 2,4 milyar dolar iken 2010’da 14,4 milyar dolara ve 2012’de 18,8 milyar dolara ulaşmıştır. Oransal olarak 1995 öncesinde bu ülkelere %2 ile %3,5 oranları arasında olan ihracatımız 2011’de %13 düzeyini aşmış, 2012’de %12,3 olmuştur. KEİ üyesi ülkeler içinde Rusya yanısıra komşularımız Azerbaycan, Yunanistan ve Bulgaristan daha fazla ihracat yaptığımız ülkeler arasındadır. Örneğin Rusya Federasyonuna olan ihracat 1995’de 1,2 milyar dolar iken 2010’da 4,6 milyar dolara ve 2012’de 6,7 milyar dolara yükselmiştir.

Tablo 2.11: KEİ Ülkelerine Türkiye’nin İhracatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
KEİ	102	131	239	2.425	2.467	8.620	14.456	17.768	18.799
Toplam İhracat	2.910	7.958	12.959	21.637	27.775	73.476	113.883	134.907	152.561
Pay (%)	3,5	1,7	1,8	11,2	8,9	11,7	12,7	13,2	12,3
Rusya F.	-	-	-	1.238	644	2.377	4.628	5.993	6.683
Yunanistan	9	76	139	210	438	1.127	1.456	1.553	1.403
Bulgaristan	12	8	10	183	253	1.179	1.497	1.623	1.682
Azerbaycan	-	-	-	161	230	528	1.551	2.064	2.588
Gürcistan	-	-	-	68	132	272	769	1.092	1.254

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013

Türkiye’nin KEİ üyesi ülkelere ithalatı ile bu ithalatın oransal payı ve KEİ üyesi komşu ülkelere ithalatımız da Tablo 2.12’de görülmektedir.

Tablo 2.12: KEİ Ülkelerinden Türkiye’nin İthalatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
KEİ	466	210	364	3.998	6.746	20.403	32.980	38.770	41.502
Toplam İthalat	7.909	11.343	22.302	35.709	54.503	116.774	185.544	240.842	236.537
Payı (%)	5,9	1,9	1,6	11,2	12,4	17,5	17,8	16,1	17,5
Rusya F.	-	-	-	2.082	3.887	12.906	21.601	23.953	26.620
Yunanistan	65	47	129	201	431	728	1.542	2.569	3.540
Bulgaristan	136	99	32	402	465	1.190	1.702	2.475	2.754
Azerbaycan	-	-	-	22	96	208	253	262	340
Gürcistan	-	-	-	50	155	290	291	314	180

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Türkiye'nin KEİ ülkelerinden ithalatı da benzer biçimde 1995'den sonra hızla artmıştır. Bu çerçevede KEİ üyesi ülkelerden ithalatımız 1995'de yaklaşık 4 milyar dolarken 2010'da yaklaşık 33 milyar dolara ve 2012'de 41,5 milyar dolara ulaşmıştır. KEİ ülkelerinden ithalatın oransal payı da 1990'da sadece %2 iken günümüzde %18 seviyesine yükselmiş durumdadır. Bu durumun ortaya çıkmasında Rusya Federasyonu ile petrol ve doğalgaz ithalatının hızlı artışının etkisi olmuştur. Türkiye günümüzde en fazla ithalatı Rusya Federasyonundan yapmaktadır. Bu ülkeden yapılan ithalat 1995'de 2,1 milyar dolarken 2012'de 26,6 milyar dolara kadar yükselmiştir.

KEİ üyesi komşu ülkelerle olan ithalata bakıldığında yine Yunanistan, Bulgaristan ve Azerbaycan diğer önemli ithalat yaptığımız ülkeler olarak göze çarpmaktadır. KEİ üyesi ülkelerle olan dış ticaretimizde genel olarak açık vermekteyiz. Bu açığın oluşumunda (son dönemde Yunanistan ve Bulgaristan'a verilen açık dışında) yukarıda sözü edildiği gibi, en önemli faktör Rusya Federasyonu ile olan dış ticaret açığıdır. Bu ülkeye karşı verilen açık 1995'de sadece 800 milyon dolarken 2005 yılına gelindiğinde 7 milyar dolara, 2010'da 17 milyar dolara ve 2012'de 20 milyar dolara ulaşmıştır. Toplam dış ticaret açığımızın 2012'de 84 milyar dolar olduğu hatırlandığında bu ülkeye karşı verilen dış ticaret açığının toplam açığın yaklaşık dörtte birini tek başına oluşturduğu söylenebilir.

Buna karşın KEİ üyesi diğer komşularımız Azerbaycan ve Gürcistan'a karşı dış ticaret fazlası verilmektedir. Azerbaycan'a karşı 2012'de verilen dış ticaret fazlası 2 milyar doları ve Gürcistan'a karşı da 1 milyar doları geçmiş durumdadır. Bu durumun ortaya çıkmasında görece az olsa bile ihracat artışımız kadar, bu ülkelere yapılacak ithalat kalemlerinin oldukça sınırlı olması bulunmaktadır. Ayrıca, Azerbaycan'dan alınan petrol ve doğalgazın uluslararası konsorsiyum tarafından çıkarılarak Türkiye'ye satılması nedeniyle de bu ülkenin Türkiye'ye ihracat değeri küçük kalmaktadır.

2.5.3. Türkiye'nin ECO Ülkeleri İle Dış Ticaretinin Gelişimi

Türkiye'nin ECO ülkelerine ihracatının 1980-2012 dönemindeki gelişimi ve oransal payı ile ECO üyesi komşu ülkelere ihracatımız Tablo 2.13'de görülmektedir.

Tabloda görüldüğü gibi Türkiye'nin bu ülkelere ihracatı 1985-2000 döneminde oransal olarak azalmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında 1985'de Özal döneminde başlayan ortadoğu ülkelerine ihracata yönelik politikaların ikinci planda kalması ve İran

ve Pakistan ile olan ticari ilişkilerin görece zayıflaması ve Körfez Krizinin etkisi olmuştur. Bu ülkelerle olan ticari ilişkiler özellikle 2000'den sonra artmaya başlamış, 2000'de sadece 874 milyon dolar olan ihracat 2010'da 7,6 milyar dolara 2012'de 16,5 milyar dolara ulaşmış ve oransal olarak toplam ihracattaki payı da 2000'de %3,1 iken 2012'de %11'e yaklaşmıştır. ECO ülkelerine 2012'de ihracat artışının belirgin hale gelmesinde AB pazarındaki talep daralması kadar, ABD ambargosu nedeniyle İran'dan yapılan ithalat bedelinin altın olarak ödenmesi ve bu ülkeye altın ihracatının artmasının etkisi bulunmaktadır. Nitekim İran'a olan ihracatımız 2010'da 3 milyar dolar civarında iken 2012'de 10 milyar dolara yaklaşmıştır.

Tablo 2.13: ECO Ülkelerine Türkiye'nin İhracatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
ECO	91	1.095	545	911	874	2.670	7.617	9.292	16.569
Toplam İhracat	2.910	7.958	12.959	21.637	27.775	73.476	113.883	134.907	152.561
Pay (%)	3,1	13,8	4,2	4,2	3,1	3,6	6,7	6,9	10,9
İran	85	1.079	495	268	236	913	3.044	3.590	9.923
Azerbaycan	-	-	-	161	230	528	1.551	2.064	2.588

Kaynak:TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Tablo 2.14.'de Türkiye'nin ECO üyesi ülkelere ithalatının 1980-2012 dönemindeki gelişimi ve yapılan ithalatın oransal payı yer almaktadır. ECO üyesi ülkelere yapılan ithalatın da ihracatta olduğu gibi 2000'li yıllardan itibaren arttığı görülmektedir. Bu ülkelere yapılan ithalat 1985'de 1,2 milyar dolar (toplam ithalatın %11,2 si) iken 1990'da Körfez Krizinin de etkisiyle gerileme görülmüş, 2000'de 1,5 milyar dolara ulaşmıştır. Bu ülkelere yapılan ithalat artarak 2010'da 11,6 milyar dolara, 2011'de 17,3 milyar dolara yükselmiş, 2012'de 16,4 milyar dolar olmuştur. Oransal olarak bu ülkelere ithalat 2000'li yıllarda %3-6 oranları arasında iken 2010-2012 döneminde ortalama %7 civarında olmuştur. Bu ülkelere olan dış ticaret dengemizin ECO ülkeleri lehine 2000 yılı sonrası gelişmesi nedeniyle dış ticaret açıkları oluşmuştur. Örneğin 2010'da 4 milyar doları bulan dış ticaret açığı, 2011'de 8 milyar dolara ulaşmıştır. Buna karşın 2012'de ECO ülkeleriyle dış ticaret açığı (İran'a olan ihracat artışının etkisiyle) neredeyse kalmamıştır.

Türkiye'nin ECO üyesi komşuları Azerbaycan ve İran ile dış ticareti incelendiğinde; İran'a Azerbaycan'dan daha fazla ihracat yapıldığını görmekteyiz. İran'a ihracat 1990'dan 2005'e kadar azalmıştır. Bu ülkeden ithalat sonraki yıllarda artış göstererek 2010'da 7,6 milyar dolara, 2012'de yaklaşık 12 milyar dolara yükselmiştir.

Tablo 2.14: ECO Ülkelerinden Türkiye'nin İthalatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
ECO	818	1.267	577	1.137	1.543	5.044	11.607	17.306	16.429
Toplam İthalat	7.909	11.343	22.302	35.709	54.503	116.774	185.544	240.842	236.537
Payı (%)	10,3	11,2	2,6	3,2	2,8	4,3	6,3	7,2	6,9
İran	803	1.265	492	689	816	3.470	7.645	12.462	11.965
Azerbaycan	-	-	-	22	96	208	253	262	340

Kaynak:TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Türkiye, İran ile dış ticaretinde petrol ve doğalgaz ithalatı nedeniyle önemli açıklar vermektedir. Örneğin bu ülkeyle dış ticaret açığı 2000'de sadece 600 milyon dolar civarında iken 2010'da 4,5 milyar dolara, 2011'de 9 milyar dolara yaklaşmış, 2012'de yukarıda belirtilen nedenlerle, 2 milyar dolara gerilemiştir. Azerbaycan ile dış ticaret incelendiğinde ise ihracatın 1995'de 161 milyon dolarken 2010'da 1,5 milyar dolara, 2012'de 2,6 milyar dolara yaklaştığı, ithalatın ise 1995'de 22 milyon dolarken 2010'da 252 milyon dolara ve 2012'de 340 milyon dolara ulaştığı görülmektedir. Bu çerçevede İran'ın aksine Azerbaycan ile olan dış ticarete fazla verilmektedir.

2.5.4. Türkiye'nin İKÖ Ülkeleriyle Dış Ticaretinin Gelişimi

Türkiye'nin üyesi olduğu İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ülkelerine 1980-2012 dönemindeki ihracatının gelişimi ve toplam ihracat içindeki oransal payı ve İKÖ üyesi komşu ülkelere olan ihracatımız da Tablo 2.15'de görülmektedir.

Tablo 2.15: İKÖ Ülkelerine Türkiye'nin İhracatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
İKÖ	665	3.340	2.350	3.697	3.573	13.061	32.470	37.325	55.249
Toplam İhracat	2.910	7.958	12.959	21.637	27.775	73.476	113.883	134.907	152.561
Pay (%)	22,9	42,0	18,1	17,1	12,9	17,8	28,5	27,7	36,2
Suriye	103	56	194	272	184	552	1.845	1.610	503
Irak	135	961	215	124	-	2.750	6.036	8.310	10.830
İran	85	1.079	495	268	236	913	3.044	3.590	9.923
Azerbaycan	-	-	-	161	230	528	1.551	2.064	2.588

Kaynak:TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Tabloda görüldüğü gibi İKÖ üyelerine ihracat 1985'de 3,3 milyar dolar ve %42 gibi yüksek bir paya sahipken 1990'lı yılların başında gerilemiş, 1995 sonrası artmaya başlamış ve 2005'de 13 milyar dolara ulaşmıştır. Küresel kriz sonrası AB pazarlarındaki daralma karşısında yeni pazar arayışları çerçevesinde bu ülkelere ihracat artmış ve 2010'da 32,4 milyar dolara yükselmiştir. Bu artış trendi 2011 ve 2012'de devam etmiş ve 2011'de 37,3 milyar dolara ve 2012'de 55,2 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artışların

etkisiyle oransal olarak gerileyerek 2000’de %13 düzeyine inen İKÖ ülkelerine yapılan ihracatın payı, 2010’da %28,5 oranına ve 2012’de %36,2 düzeyine yükselmiştir.

İKÖ üyesi komşularımızdan daha önceki entegrasyonlar içinde yer almayan Irak ve Suriye ile olan ihracatımıza bakıldığında, tabloda görüldüğü gibi, Irak’a ihracatımız diğer İKÖ üye ülkeleri ile karşılaştırıldığında miktar olarak daha fazla olmasına rağmen, birinci ve ikinci Körfez Krizi dönemlerinde bu ülke ile ticaret duraksamıştır. Bu olumsuz ortamın ortadan kalkması sonrası Irak’a yapılan ihracat 2005’de 2,7 milyar dolara, 2010’da 6 milyar dolara ve 2012’de 10,8 milyar dolara ulaşmıştır. Suriye’ye ihracatın 1980-2000 döneminde çok düşük değerlerde kaldığı, 2005’de 552 milyon dolarken 2010’da 1 milyar 845 milyon dolara kadar yükseldiği, ancak Arap Baharı olarak bilinen süreçte Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde daha demokratik yönetimlerin arandığı süreçte karşı direnen Suriye Yönetimi ile anlaşmazlığın ortaya çıkmasıyla birlikte Irak’ın aksine bu ülkeye ihracatın hızla azalarak 2012’de 503 milyon dolara gerilediği dikkati çekmektedir. Deyim yerindeyse son iki yılda Suriye ile ihracat daralmasının yerini Irak’a olan ihracat artışı bir ölçüde dengelenmiştir denilebilir.

Tablo 2.16.’da Türkiye’nin İKÖ ülkelerinden ithalatının 1980-2012 dönemindeki gelişimi ve yapılan ithalatın oransal payı yer almaktadır. Tabloda görüldüğü gibi, İKÖ ülkelerinden ithalatın miktarı zamanla artış göstermiş, 1980’de İKÖ ülkelerinden yapılan ithalat 3,2 milyar dolarken 2000’de 6,3 milyar dolara ulaşmış, 2010’da yaklaşık 28 milyar dolara yükselmiş ve 2012’de 31,7 milyar dolar olmuştur. Bu ülkelerden yapılan ithalatın oransal payı ise 1980-2000 döneminde oransal olarak azaldıktan sonra günümüze doğru yeniden artış göstermiştir. Bu çerçevede İKÖ ülkelerinin ithalat içindeki payı %41,5 iken 2000’de %11,6 oranına kadar gerilemiş, küresel kriz sonrası bu ülke pazarlarına yönelmeyle birlikte 2012’de %13,4 düzeyine ulaşmıştır.

Tablo 2.16: İKÖ Ülkelerinden Türkiye’nin İthalatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
İKÖ	3.281	3.743	3.853	4.624	6.321	14.459	27.949	31.418	31.690
Toplam İthalat	7.909	11.343	22.302	35.709	54.503	116.774	185.544	240.842	236.537
Payı (%)	41,5	33,0	17,3	12,9	11,6	13,4	12,0	13,0	13,4
Suriye	17	16	84	258	545	143	452	337	67
Irak	1.237	1.137	1.047	-	-	66	153	87	149
İran	803	1.265	492	689	816	3.470	7.645	12.462	11.965
Azerbaycan	-	-	-	22	96	208	253	262	340

Kaynak:TUİK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Türkiye'nin İKÖ ülkeleriyle genel dış ticaret dengesine bakıldığında 1980-2005 döneminde bu ülkelere karşı dış ticaret açığı verildiği, bu tarihten sonra ise dış ticaret fazlası verildiği görülmektedir. Bu çerçevede örneğin 2000 yılında bu ülke grubuna 3 milyar dolara yakın açık verilirken 2005'de dış ticaret açığı 1,5 milyar dolara gerilemiş, 2010 ve 2011'de 5-6 milyar dolar civarında fazla verilir hale gelmiş ve 2012'de Irak'a, Birleşik Arap Emirliklerine ve Afrika ülkelerine olan ihracatın hızla yükselmesi ve İran ile olan dış ticaret açıklarının görece azalması birlikte İKÖ ülkelerine karşı toplamda 24 milyar dolara ulaşan dış ticaret fazlası verilmiştir.

İKÖ üyesi komşu ülkelerle olan ithalat ve dış ticaret dengelerine göz atıldığında, Irak'dan 1980-1990 döneminde petrol ithalatına bağlı olarak ithalatın 1 milyar dolar düzeyinde gerçekleştiği ve bu dönemde bu ülkeye karşı dış ticaret açıkları verildiği, 1990-2003 döneminde bu ülkeyle dış ticaretin belirtilen nedenlerle duraksadığı ve 2005'den itibaren ise ihracat artışına karşın ithalat rakamlarının 150 milyon dolar gibi çok düşük değerlerde olması nedeniyle bu ülkeye karşı önemli ölçüde dış ticaret fazlası (örneğin 2012'de 10 milyar dolar) verilmiştir. Suriye'den ithalatımız ise benzer biçimde 500 milyon dolar düzeyini aşmayınca bu ülkeye karşı da son dönemde 1 milyar dolara yakın dış ticaret fazlaları verilmiştir.

2.5.5. Türkiye'nin D-8 Ülkeleriyle Dış Ticaretinin Gelişimi

Türkiye'nin üyesi olduğu Gelişen 8 (D-8) ülkelerine 1980-2012 dönemindeki ihracatının gelişimi ve toplam ihracat içindeki oransal payı ve D-8 üyesi komşu ülkelere olan ihracatımız da Tablo 2.17'de görülmektedir.

Tablo 2.17: D-8 Ülkelerine Türkiye'nin İhracatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
D-8	113	1.251	741	756	806	2.115	6.439	7.579	14.943
Toplam İhracat	2.910	7.958	12.959	21.637	27.775	73.476	113.883	134.907	152.561
Payı (%)	3,9	15,7	5,7	3,5	2,9	2,9	5,7	5,6	9,8
İran	85	1.079	495	268	236	913	3.044	3.590	9.923

Kaynak:TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Tabloda görüldüğü gibi, Türkiye'nin D-8 üyeleri olan ülkelere ihracatı 2000'li yıllara kadar oldukça düşük değerlerde iken bu yıldan sonra artarak 2010'da 6,4 milyar dolara ve 2012'de 14,9 milyar dolara ulaşmıştır. Bu değerlere ulaşmada D-8 üyesi komşumuz İran'a 2010 yılı sonrası ihracatımızın artmasının önemli etkisi olmuştur. Diğer 7 ülkeye olan ihracatımız sadece 5 milyar dolarken İran'a ihracatımız 2012'de

yukarıda belirtilen nedenlerle 10 milyar dolar düzeyindedir. Bu ülke grubunun Türkiye'nin ihracatı içindeki oransal payı da 1985'de petrol ithalatı ve Özal'ın ortadoğu ülkelerine yönelik ihracat politikasının etkisiyle %15 düzeyindeyken bu tarihten sonra 2005'e kadar gerileyerek %2,9 düzeyine kadar gerilemiş, daha sonra yükselerek 2012'de yaklaşık %10 düzeyine yükselmiştir. Bu ülkelere ihracatın miktar ve oransal olarak artması ve istikrarlı biçimde kalabilmesi için nüfusu kalabalık bu ülkelerin siyasi ve makro ekonomik istikrarı yanında Türkiye'yi önemli bir dış ticaret partneri olarak görmeleri ve Türkiye'nin bu ülke pazarlarını ihmal etmemesi gereklidir.

Tablo 2.18'de Türkiye'nin D-8 ülkelerinden ithalatının 1980-2012 dönemindeki gelişimi ve yapılan ithalatın oransal payı yer almaktadır. Tabloda görüldüğü gibi, D-8 ülkelerinden ithalatın miktarı 1990 sonrasında artış göstermiş ve yaklaşık 1,5 milyar dolardan 2011'de 19,5 milyar dolara yaklaşmış, 2012'de ise görece azalarak 17,8 milyar dolar olmuştur. D-8 ülkelerinden ithalatın oransal payına bakıldığında, 1980'de %10,9 civarında olan pay 2000'de %3,1 oranına kadar gerilemiş, bu tarihten sonra artış trendine girerek 2012'de %7,5 oranına yükselmiştir. Bu ülkelere ithalatımız içinde de, ihracatta olduğu gibi, komşumuz İran'dan yapılan ithalat önem taşımaktadır.

Tablo 2.18: D-8 Ülkelerinden Türkiye'nin İthalatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
D-8	866	1.373	762	1.489	1.697	5.720	12.987	19.478	17.815
Toplam İthalat	7.909	11.343	22.302	35.709	54.503	116.774	185.544	240.842	236.537
Payı (%)	10,9	12,1	3,4	4,2	3,1	4,9	7,0	8,1	7,5
İran	803	1.265	492	689	816	3.470	7.645	12.462	11.965

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Bu çerçevede D-8 ülkelerinden 2012'de yapılan toplam 17,8 milyar dolarlık ithalatın yaklaşık 12 milyar doları bu ülkeden yapılırken geri kalan 5,8 milyar dolarlık kısım diğer D-8 ülkelerinden yapılmaktadır. Bu entegrasyonla Türkiye arasındaki dış ticaret dengesi ise açık vermektedir. Örneğin bu ülkelere 2000'de 900 milyon dolarlık açık verilirken 2011'de açık 2011'de 12 milyar dolar olmuş, 2012'de ise 3 milyar dolara gerilemiştir. Rakamlar ve önceki tablolardan rahatlıkla çıkarılabileceği gibi bu durum daha çok Türkiye-İran dış ticaret dengelerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

2.5.6. Türkiye'nin EFTA Ülkeleriyle Dış Ticaretinin Gelişimi

Türkiye'nin müzakere sürecinde bulunduğu AB ile 1994'de serbest ticaret bölgesi oluşturduğu EFTA ülkelerine 1980-2012 dönemindeki ihracatının gelişimi ve toplam ihracat içindeki oransal payı Tablo 2.19'da görülmektedir.

Tablodan izlenebileceği gibi, Türkiye'nin EFTA ülkelerine ihracatı değer olarak 2000 yılı sonrası artış göstermiş, bu çerçevede 2000'de 324 milyon dolar olan ihracat 2010'da 2,4 milyar dolara ve 2012'de 2,6 milyar dolara yükselmiştir. EFTA ülkelerinin ihracat içindeki payı ise oransal olarak oldukça düşük (%1-2) düzeydedir.

Tablo 2.19: EFTA Ülkelerine Türkiye'nin İhracatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
EFTA	129	133	333	293	324	820	2.416	1.887	2.601
Toplam İhracat	2.910	7.958	12.959	21.637	27.775	73.476	113.883	134.907	152.561
Pay (%)	4,4	1,7	2,6	1,6	1,2	1,1	2,1	1,4	1,7
Norveç	3	4	40	54	80	245	344	380	387
İsviçre	125	128	292	238	239	553	2.057	1.484	1.936

Kaynak:TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

EFTA üyesi ülkeler içinde en fazla ihracat İsviçre'ye yapılmaktadır. Bu ülkeye ihracat 1980'de 125 milyon dolarken 2012'de yaklaşık 2 milyar dolara yükselmiştir. EFTA ülkeleri içinde Norveç'e ihracat da son dönemde 400 milyon dolar düzeylerine yaklaşmıştır. Diğer iki EFTA üyesi İzlanda, ve Liechtenstein'a yapılan ihracat 2005'de başlamıştır, ancak ihracat değerleri çok küçük olduğu için tabloda yer verilmemiştir.

Türkiye'nin EFTA ülkelerinden 1980-2012 dönemindeki ithalatının gelişimi ve toplam ithalat içindeki oransal payı Tablo 2.20'de görülmektedir. Tabloda görüldüğü gibi bu ülkelerden ithalat yine 2000 yılından sonra artmaya başlamış ve 2012'de 5,2 milyar dolara ulaşmıştır. EFTA ülkelerinden ithalatın toplam ithalatımız içindeki payı ise bu dönemde %2 ile %4 arasında seyretmiştir.

Tablo 2.20: EFTA Ülkelerinden Türkiye'nin İthalatı (1980-2012, Milyon Dolar ve %)

Yıl	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
EFTA	368	205	597	892	1.155	4.440	4.002	5.846	5.238
Toplam İthalat	7.909	11.343	22.302	35.709	54.503	116.774	185.544	240.842	236.537
Payı (%)	4,7	1,8	2,7	2,5	2,1	3,8	2,2	2,4	2,2
Norveç	20	19	57	75	260	374	829	796	846
İsviçre	348	187	537	816	891	4.054	3.154	5.019	4.141

Kaynak:TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

EFTA ülkelerinden ithalatta yine İsviçre öne çıkmaktadır. Bu ülkeden yapılan ihracat 2000’de 1 milyar doların altında iken 2011’de 5 milyar doları aşmış, 2012’de 4,1 milyar dolar olmuştur. Norveç’den yapılan ithalat son dönemde artarak 800 milyon doların üzerine çıkmıştır. Özellikle İsviçre’ye yapılan ihracata karşı bu ülkeden yapılan ithalat daha fazla olduğu için EFTA ülkeleri ile dış ticaret dengesi açık vermektedir. EFTA ülkelerine verilen dış ticaret açığı 2005 öncesinde görece daha az iken bu tarihten sonra yükselmiş ve 2005-2012 döneminde ortalama 3,5 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. EFTA ülkelerden İzlanda, Liechtenstein’dan yapılan ithalata, yine çok düşük değerlerde olduğu için tabloda yer verilmemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARINI (STA) VE TÜRKİYE’NİN İMZALADIĞI SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ ANALİZİ

3.1. Serbest Ticaret Anlaşması: Tanım

Serbest ticaret anlaşmaları (STA), bir yönüyle tercihli ticaret anlaşmalarına (TTA) bir yönüyle de serbest ticaret alanları (FTA) anlaşmalarına benzemektedir. Tercihli ticaret anlaşmaları bilindiği gibi, anlaşmaya taraf ülkelerin tek yanlı veya karşılıklı olarak “belirli mallar” üzerindeki gümrük tarifelerinde indirimde bulunmalarına dayanan *en dar kapsamlı* iktisadi bütünleşme aşamalarından biridir. Üye ülkeler diğer ülkelerle olan tarife yapılarını aynen korurlar (Seyidoğlu, 2001: 205). Buna karşın FTA (Free Trade Area) anlaşmasında, üye ülkelerin aralarındaki ticarete “bütün mallarda gümrük vergisi ve kısıtlamalarını büyük ölçüde kaldırmaları” ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifeleri oluşturmaksızın her üye ülkenin kendi milli gümrük tarifelerini uygulayabilmesi söz konusudur ve ayrıca FTA’da menşe kuralları uygulanmaktadır (İİB, 2010).

STA’lar kapsam açısından çok fazla mal grubunu veya tüm mal ticaretini içerdiklerinde FTA’lara yakın oldukları gibi, kapsamı dar olanlar ise geliştirilmiş TTA gibi değerlendirilebilirler. Bu bölümde anlatılan ve Türkiye’nin dahil olduğu Gürcistan ve Suriye ile yaptığı STA’lar daha çok entegrasyonların aşamalarına yer verdiğimiz Tablo 1.1’ de entegrasyonların ilk aşaması olan Tercihli Ticaret Anlaşmalarının içerisinde yer almaktadır.

3.2. Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) Nedenleri

Adam Smith’den beri serbest ticareti savunanlar, gerek iç ticarete, gerekse dış ticarete devlet müdahalesini kabul etmemektedirler. Serbest ticaretle, işbölümü ve uzmanlaşmadan yararlanmak suretiyle, ekonomik kaynakların daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılacağını, pazarın geniş imkanlarından yararlanılabileceğini ve geniş ölçekte üretim yapmanın bir sonucu olarak, birim başına üretim maliyetinin azalacağını ileri sürmüşlerdir. Uluslararası rekabetin, işletmeleri daha etkin ve verimli çalışmaya,

daha kaliteli ve ucuz mal ve hizmet sunmaya sevk edeceğini, teknolojik buluş ve yenilikleri artıracığını da savunmakta ve iç ticaretteki aksak rekabetçi oluşumları ve haksız rekabeti ortadan kaldırdığını vurgularlar (Dornbusch, 1992: 69).

Oysa Büyük Buhran'ın yaşandığı 1930'lu yıllarda, özellikle sanayileşmiş ülkeler serbest ticaret politikalarından uzaklaşarak korumacı politikalar uygulamışlardır. İkinci Dünya Savaşından sonra, ticarete serbestleşme yönündeki gelişmeler giderek artmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan çabalar sonucu Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 1947'de imzalanmıştır. Bu tarihten sonra, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi çabaları, bir taraftan GATT çerçevesinde çok yanlı görüşmeler yoluyla gümrük tarifelerinin indirilmesi, diğer taraftan gümrük tarifelerinin en azından üye ülkeler arasında sıfırlandığı ya da çok düşük düzeylerde gerçekleştiği çeşitli entegrasyonlar yoluyla gerçekleşmiştir. GATT, ilk yıllarında sadece tarife indirimleri ve ithalat kontrollerinin kaldırılmasını koordine eden bir işlev görmüş, ilerleyen zamanlarda "Karşılıklı Yararlılık İlkesi" düzeyini yükseltmiştir. Uruguay Round görüşmeleri anlaşmayla sonuçlanınca, 15 Nisan 1994'de GATT'ın yerine Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur (Karaca, 2003: 84).

Ticarette ayrımcılık yapmama prensibi, DTÖ/GATT sisteminin temelidir. Bu prensibin yansıması, dünya ticaretine taraf ülkeler arasındaki "en çok kayırlan ülke" (MFN) kuralı çerçevesinde birbirlerine karşı aynı ve düşük gümrük vergilerini uygulamak olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrımcılık yapmama prensibinin istisnası, GATT anlaşmasının 24. maddesi ile getirilmiş ve aralarında Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) imzalayan ülkelerin birbirlerine daha düşük gümrük vergileri uygulayabilmesine imkan tanımıştır. Serbest ticaret alanı içerisinde gümrük vergisinden muaf olarak malların serbest dolaşımı, anlaşma kapsamında yer alan ve anlaşmanın taraflarının oluşturduğu bölge menşeli ürünler için uygulanmaktadır (DTM, 1999: 10)

GATT'ın bu ayrımcı politikanın uygulanması yirmi dördüncü maddesinde iki şarta bağlanmıştır. Birincisi, ekonomik birleşmeden sonra üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı uygulayacakları ortak gümrük tarifesinin eskisinden daha fazla olmaması, ikincisi, yapılacak anlaşmanın belirli bir zaman zarfında gerçekleştirilmesi ve diğer WTO/GATT üyelerinin haberdar edilmesidir. Bu çerçevede, Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA), uluslararası ekonomik bütünleşme hareketleri arasında en basiti olmasına rağmen, bütünleşmenin ilk adımını oluşturması sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Serbest Ticaret

Anlaşmaları bir entegrasyon hareketinin çekirdeğini oluşturması sebebiyle bütünleşme yolunda oldukça önemli bir aşamadır ve ileri derecedeki bütünleşme için zemin oluşturmaktadır (Atkinson, 1998: 159)

STA'lara taraf ülkeler, sadece aralarındaki ticareti kolaylaştırma ve tarife ayarlamalarına gitmektedirler. STA'larda diğer ülkelerle ticari ilişkileri engelleyen bir husus bulunmamaktadır. STA'lara taraf ülkelerin, üçüncü ülkelere karşı, ortak gümrük tarifeleri yoktur. STA'ya taraf bir ülke, yine STA'ya taraf ülkeden daha yüksek maliyetli mal almak yerine, daha düşük maliyetli bir başka ülkeden ithalatını yapar. Bu durum gümrük birlikleri veya ortak pazar yerine STA'ların tercih edilmesinin nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu durum, üçüncü ülkelere kotalarının değişmemesiyle gerçekleşebilir. Bir başka şekilde ifadeyle ithalat yapan ülke pahalı olmasına rağmen STA'ya üye ülkelere mal alırsa, yine de dünya ticaretini olumlu etkileyebilir. Çünkü, üçüncü ülkenin zaten yeni bir kota hakkı yoktur (Wonnacott, 1996: 92). Öte yandan STA'yı imzalayan ülkeler arasında ticaret hacmi ne kadar fazlaysa, serbest ticaret anlaşmasının olumlu ya da olumsuz etkileri de o derecede büyük olabilmektedir. Ayrıca mevcut ticaret hacmi içerisinde, serbest ticaret anlaşması öncesi gümrüksüz giren malların olup olmayışı da önemlidir. Bu oranın yüksekliği anlaşmanın etkinliğini azaltabilmektedir (Kondonassis-Malliaris, 1996: 5).

Bu noktada yukarıda belirtilen hususlar STA'ların yapılma nedenlerinin bir kısmını oluşturmakta, aşağıda belirtilen STA'ların faydaları da yine STA anlaşmalarının diğer entegrasyonlara göre neden daha fazla tercih edildiğini göstermektedir;

✓ STA, üyesi ülkelere tarife engellerinin kaldırılmasıyla birlikte, bazı önemli girdileri anlaşma öncesinde kendi kaynaklarından yada diğer ülkelere daha yüksek maliyetle karşılarken, anlaşma sonrası daha düşük maliyetle tedarik edebilme imkanı sunmaktadır. Düşük maliyetlerle üretilen mallar, gerek iç pazarda ve gerekse dış pazarda ülkenin rekabet gücünün artmasına neden olabilmektedir.

✓ STA üyesi ülkelere sağlanan tarife indirimleri, hükümet kontrolleri ve diğer kısıtlamaların kaldırılması, ihracatın büyümesine neden olarak ihracat gelirlerinin artmasına ve bu da yeni iş imkanlarının doğmasına neden olabilmektedir.

✓ STA, üye ülkelerin pazarlarının genişlemesine olanak sağlayacak ve bu sayede ölçek ekonomilerinden daha çok yararlanma imkanı elde edebileceklerdir.

✓ STA üyesi ülkelerden biri ya da birkaçının ekonomisine işgücü yoğun faaliyetlerin ve karşılaştırmalı olarak ucuz işgücüne hakim olduğu durumlarda diğer ülke yada ülkeler bu ucuz işgücü imkanından faydalanabileceklerdir.

✓ STA, az gelişmiş ülkelerin sağladığı düşük maliyetli yüksek kalitedeki üretimin gelişmiş ülkelerin modern pazarlama yöntemleriyle birleştirilmesi ile uluslararası üretim paylaşımının genişlemesine yardımcı olabilmekte ve birbirlerini bütünleyici rol alabilmektedirler.

3.3. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına (STA) Dahil Olma Nedenleri ve Türkiye'nin Taraf Olduğu STA'lar

Türkiye'nin üçüncü ülkelerle STA imzalamasının temelleri esasen 1980 yılında başlayan ihracata dayalı büyüme stratejisiyle atılmıştır. Bu stratejinin dış ticaret politikası açısından en önemli hedefleri, yeni pazarlar bulmak ve ihracatı ürün bazında çeşitlendirmek olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin günümüzde STA'lar imzalamasının çok sayıda nedeni ortaya konulabilse bile, bunlar içinde en önemli iki nedenden birisi, Türkiye'nin dahil olduğu entegrasyonlar içindeki pazarlara daha rahat girebilmek ve üyesi olmadığı ülkelere de ihracat yaparak ihracat pazarlarını çeşitlendirmek olarak belirtilebilir.

Öte yandan ikinci önemli neden Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği ilişkisi uyarınca, AB'nin Ortak Ticaret Politikasına ilişkin müktesabatını üstlenme yükümlülüğünün bulunmasıdır. Bu çerçevede, üçüncü ülkelere yönelik olarak AB'nin tercihli ticaret sistemi üstlenilmiştir. Bu kapsamda, Türkiye, AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları akdettiği ülkelerle karşılıklı yarar esasına dayalı benzer anlaşmalar akdetme zorunluluğu bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye, AB'nin STA müzakereleri yürüttüğü ülkelerle STA imzalamak durumunda kalmaktadır.

Türkiye'nin taraf olduğu STA'lara bakılacak olursa, bunlar içinde çok az sayıda STA' yürürlüktedir, bir kısmının müzakeresi tamamlanmış, bir kısmı ise henüz iç onay veya müzakere sürecinde bulunmaktadır. Türkiye'nin yürürlükte bulunan STA'ları; Arnavutluk, Bosna-Hersek, Fas, Filistin, Gürcistan, Hırvatistan, İsrail, Karadağ, Makedonya, Mısır, Sırbistan, Suriye, Şili, Tunus ve Ürdün ile yapılmıştır. Müzakere süreci tamamlanan STA'lardan, iç onay süreci devam edenler; Lübnan, Morityus Güney Kore ile yapılan STA'lardır. Halihazırda STA müzakereleri

devam eden (Ukrayna, Kolombiya, Ekvator, Malezya, Kosova, Moldova, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Gana, Kamerun, Seyşeller, Körfez İşbirliği Konseyi , Libya, MERCOSUR ve Faroe Adaları) ve STA müzakerelerine başlanması yönünde girişimde bulunulan (Kanada, Japonya, Hindistan, Endonezya, Vietnam, diğer ASEAN ülkeleri, Peru, Orta Amerika Topluluğu, diğer Afrika Karayip Pasifik Ülkeleri, Cezayir, Meksika ve Güney Afrika Cumhuriyeti) 21 ülke ve 5 ülke grubu bulunmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2013).

Türkiye, AB'nin tercihli rejimlerini üstlenme konusunda büyük gayret sarf etmektedir. Bu süreç, Türkiye ile AB arasındaki GB kapsamındaki yükümlülüğün yerine getirilmesi açısından önem arz ettiği gibi, yüksek koruma oranları ile kendi pazarlarını koruyan ülkelere ülkemizin düşük seviyelerde olan AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulaması nedeniyle sağladığı tek yanlı avantajı, STA'lar kapsamında pazar açılımı suretiyle karşılıklı hale getirmek açısından da son derece önem taşımaktadır. Öte yandan AB ile STA'sı olup da halen Türkiye ile STA imzalamamış ülkeler de bulunmaktadır. Bu ülkeler, Meksika, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Cezayir'dir.

Türkiye'nin STA'lar yapmak suretiyle elde etmeyi beklediği kazanımlar da aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Dayıoğlu, 2003: 41-42):

- ✓ Üçüncü ülkelerden alınacak gümrük vergisi tavizleri sayesinde ihracata yeni pazar yaratmak,
- ✓ Bu pazarlara daha önce tavizli koşullarla girme olanağı bulmuş ülke malları karşısında Türk mallarının sahip olduğu dezavantajı yok etmek,
- ✓ Türk sanayicisinin gereksinim duyduğu hammadde ve yarı mamullerin daha uygun koşullarda temin etmek,
- ✓ Türkiye'nin coğrafi konumu, kültürel ve tarihi bağları nedeniyle Türk Cumhuriyetleri ve Ortadoğu ülkelerine yakınlığı dikkate alındığında, GB ve STA'larla ortak yatırımlar bakımından yeni olanaklar yaratmak.

3.4. Türkiye'nin Sınır Komşularıyla Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA)

3.4.1. Türkiye – Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması (STA)

Türkiye ile Gürcistan arasındaki STA'nın ele alınacağı bu başlıkta, bu STA'nın neden yapıldığını ve iki ülkenin bu anlaşmadan beklentilerini iyi anlayabilmek için

öncelikle Gürcistan'ın demografik durumunu açıkladıktan sonra ekonomik durumu ve dış ticaretinin bilinmesi faydalı olacaktır. Bu amaçla bu noktadan itibaren öncelikle Gürcistan'ın bazı demografik göstergelerine değinilecek, daha sonra genel ekonomik durumu ve dış ticaret verileri ışığında dış ticaret ilişkileri üzerinde durulacak, ardından 1992-2012 dönemi Gürcistan ile Türkiye arasındaki dış ticaretinin gelişimi verildikten sonra iki ülke arasındaki STA analiz edilecektir.

3.4.1.1. Gürcistan: Demografik Göstergeler

Gürcistan'ın ülke nüfusu 2012 yılı itibarı ile yaklaşık 4,5 milyon düzeyindedir. Gürcistan nüfusu 1989'da 5,5 milyon civarındaki iken gerileyerek 4,5 milyona inmiştir (GEOSTAT, 2012).

Tablo 3.1: Gürcistan'ın Temel Sosyal ve Ekonomik Göstergeleri (2012)

Nüfus	4.570.934
Dili	Resmi dil: Gürcüce
Etnik Yapı:	Gürcü (% 84), Azeri (% 7), Ermeni (% 6), diğer (% 3)
Din:	Ortodoks Hıristiyan (resmi) % 83.9, Müslüman % 9.9, Ermeni-Gregoryan %3.9; Katolik % 0.8, diğer % 0.8, hiçbiri % 0.7
Yönetim Biçimi	Yarı Başkanlık tipi Cumhuriyet
Para Birimi	Lari (1 ABD Doları: 1,66 Lari).
Başkent	Tiflis (1,1 milyon)
Önemli Şehirler	Kutaisi (193 bin), Zugdidi (175 bin), Batum (124 bin)
Yüzölçümü	69.700 km ²
Enflasyon oranı (tüketici fiyatları)	% 4,5 (2012 tahmini)
GSYİH (milyar dolar)	15,8 (2012 tahmini), 26,4 (2012 tahmini; SAGP)
GSYİH, Sektörel Paylar	Tarım (%8,3), Sanayi (%23,7), Hizmetler (%68) (2012 tahmini)
Kişi Başına GSYİH (dolar, cari fiyatlarla)	3500 (2012 tahmini), 5.900 (2012 tahmini, SAGP)
Reel Büyüme Hızı (%)	%6 (2012 tahmini)
Cari İşlemler Dengesi / GSYİH (%)	%10,5 (2012 tahmini)
Dış Borç	8,2 milyar dolar (31 Aralık 2012)

Kaynak: The World Factbook, 2012.

Nüfustaki bu düşüş; azalan doğum oranı, göç, Abhazya ve Güney Osetya bölgelerindeki nüfusun sayılamamasından kaynaklanmıştır. Ayrıca, göç eden nüfusun büyük çoğunluğunun çalışma yaşında olması ve bu kişilerin çok büyük bölümünün

meslek sahibi ya da yüksek eğitim görmüş kişiler olmasından dolayı doğum oranları düşmüştür. Ancak, 2001 yılında Rusya'nın uygulamaya koyduğu ve ülkede kalmayı zorlaştıran yeni vize uygulamasıyla Rusya'da yaşayan yaklaşık 750.000 Gürcü, ülkeye geri dönmeye başlamıştır (Benli, 2007: 2). Bu durum ülke içindeki işsizlik oranının görece artmasına yol açmıştır. Bu çerçevede işsizlik oranı 2011'de % 15,1 oranında gerçekleşmiştir (GEOSTAT, 2012).

Tablo 3.1'de görüldüğü gibi, başkenti Tiflis olan bu ülkenin diğer önemli şehirleri, Kutaisi, Zugdidi ve Batumdur. Ulusal parası Lari'dir. Ortodoks Hristiyanlığının din olarak baskın olduğu Gürcistan'da %10 civarında Müslüman nüfus bulunmakta ve etnik yapıya bakıldığında nüfusun %84'nü Gürcüler, %7'sini Azeriler ve %6'sını Ermeniler oluşturmaktadır.

Gürcistan yarı başkanlık tipi cumhuriyet rejimi ile yönetilmektedir ve günümüzde batı yanlısı Cumhurbaşkanı Saakaşvili ile Rusya'nın politikalarına yakın Başbakan İvanişvili arasında siyasi konularda anlaşmazlık bulunduğu için ülkede siyasi gerilim bulunmaktadır.

3.4.1.2. Gürcistan: Ekonomik Durum

Komünizm döneminde Sovyetler Birliği (SSCB) ülkeleri içinde en güçlü ekonomilerden biri olan Gürcistan, SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan diğer ülkeler gibi, ekonomisinde ciddi sorunlar ve istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlara ek olarak Abhazya'da yaşanan iç savaş nedeniyle Rusya'ya ulaşan ticaret yollarının kapanmasına dolayısıyla tarım ve sanayi sektörlerinde önemli ölçüde üretimlerinin düşmesine ve yaşanan bu sorunlar özel sektörde birçok firmanın kapanmasına neden olmuştur. Bağımsızlığa geçişle birlikte ülkenin sanayi sektörünün GSYİH'daki payı azalırken, hizmet sektörünün payı artış göstermiştir. Ülkenin sanayi tesislerinin büyük çoğunluğu teknolojisi eskidiği için atıl durumda kalmıştır. Sanayi sektörü üretimi çok az sayıda işletmenin faaliyetlerine dayanmaktadır. Ülkedeki mevcut 2800 sınai işletmeden yalnızca 50'si toplam üretimin %75'ten fazlasını üretmektedir. Gürcistan'ın son dönemde imzaladığı ekonomik anlaşmalar ve özelleştirmenin etkisi ile sanayi sektörüne doğrudan yabancı yatırım girişinin arttığı gözlenmektedir (Esen, 2011: 5).

Kayıt dışı ekonomi ülkenin büyüme performansı ile ilgili sağlıklı verilere ulaşılmasını engellemektedir. Bununla birlikte Tablo 3.1’de görüldüğü gibi, 2012 yılı tahmini GSYİH düzeyinin cari fiyatlarla 15,8 milyar dolar, satın alma gücü paritesine göre ise 26,4 milyar dolar olması beklenmektedir. Kişi başına gelirinin de 3500 dolara (SAGP’ye göre 5900 dolar) ulaşacağı tahmin edilmektedir. Gürcistan İstatistik Kurumuna (GEOSTAT) göre, Gürcistan GSYİH’sının yaklaşık %30’u kayıt dışı ekonomiden oluşmaktadır. Buna karşın IMF göstergelerine göre kayıt dışı ekonominin büyüklüğü GSYİH’nın %60’ı kadarını bulmaktadır (İBP, 2012). Kayıt dışı ekonominin bu denli büyük olması ülkenin istikrarlı ekonomik büyüme gerçekleştirmesinin önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır. Tablo 3.1’de görüldüğü gibi sektörlerin GSYİH içindeki payına bakıldığında, 2012’de tarımın %8,3; sanayinin %23,7 ve hizmetlerin %68 oranında pay alacağı tahmin edilmektedir.

Ülkede bağımsızlığın ardından, 1993 yılında ekonomide yapısal değişim süreci başlatılmıştır. Bu değişim sürecinin ilk aşamasında uygulamaya konulan program, üzerinde anlaşılabilmesi nedeni ile küçük ölçekte kalmış, 1995’de Şevardnadze’nin iktidara gelmesi ile birlikte ciddiyet kazanmıştır. IMF desteğinde 1995’de bir reform programı uygulamaya konulmuş, para birimi dolara bağlanmıştır. Enflasyon oranı 1994 yılında %15000 iken uygulanan ekonomi politikaları neticesinde 1997-1998 dönemine gelindiğinde tek haneli rakamlara inmiştir. Lari’nin 1996 Ekim ve 1998 Aralık ayında devalüe edilmesinden sonra 1999’da enflasyon %19’a yükselmiştir. Ancak izlenen sıkı para politikaları sayesinde yıllık enflasyon 2000’de %5’in altına inmiş ve 2011’de %9 düzeyinde iken Tablo 3.1’de görüldüğü gibi, 2012’de yaklaşık %4,5 olmuştur.

Gürcistan 2000’de Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) üye olmuştur. 2002 yılında IMF’nin de baskıları sonucu vergilerini yeniden düzenlemeye gitmiştir. Kasım 2003’te Şevardnadze yönetimine son veren halk hareketinin ardından, Ocak 2004’te Saakaşvili Cumhurbaşkanı olmuştur. Uluslararası çevrelerde, yeni yönetim ile birlikte ülkede siyasi istikrarın sağlandığı, yatırım ve ticaret ortamının geliştirilmesine yönelik önlemler alınacağı yönünde güven oluşmuştur. Özellikle yasal, finansal ve enerji sektörü reformları ile özelleştirme, vergi sistemi, kamu harcamaları ile yolsuzluk ve kaçakçılıkla mücadele konuları üzerinde reformlar gerçekleştirilmiştir. Vergi reformu çerçevesinde ilk olarak %20 olan KDV oranı %18’e düşürülmüş, ihraç mallarına KDV uygulaması

kalkmıştır. Gelir vergisi oranı %20'den %12'ye, sosyal sigorta vergisi oranı da %31'den %20'ye düşürülmüştür (Benli, 2007:3- 4).

Rusya ve Gürcistan arasında 2008 yılı Ağustos ayında yaşanan çatışma ülkedeki inşaat ve finansal hizmet sektörlerindeki ani bir düşüşe ve aynı zamanda GSYİH'nin 2008 yılı sonlarında %3,9 oranında gerilemesine neden olmuştur (Yüzal, 2012: 6). Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattında devam eden inşaat faaliyetlerinin ülke ekonomisine olumlu etkileri nedeni ile son yıllarda güçlü büyüme eğilimi gözlenirken yatırımlar ve artan ticaret, hizmet, telekomünikasyon, yol ve boru hattı inşaatı sektörlerindeki hızlı büyüme ekonomide canlanmaya neden olmuştur.

3.4.1.3. Gürcistan Dış Ticareti

Gürcistan 2000 yılı Temmuz ayında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne 137. üye olarak katılmıştır. Eski SSCB içinde Kırgızistan, Letonya ve Estonya'dan sonra DTÖ'ne katılan dördüncü ülkedir. Gürcistan, üyeliğinin DTÖ'ne henüz üye olmayan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri ile ticaretini etkilemeyeceği hususunu taahhüt etmiştir. DTÖ'ne üyelikle Gürcistan, küresel pazarlara tercihli tarife oranlarından girebilme imkanını sağlamayı, ihracatını arttırmayı, istikrarlı ekonomik büyümeye ulaşmayı ve dış ticarete ülke çeşitliliğinin artırarak ekonomik krizlerden daha az etkilenmeyi planlamıştır (Benli, 2007: 15).

Liberal bir dış ticaret rejimine sahip olan Gürcistan, 1 Eylül 2006 tarihinden itibaren yeni gümrük vergisi oranlarını uygulamaya koymuştur. 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren yürürlüğe giren yeni Gümrük Kanunu kapsamında gümrük işlemlerinde çeşitli değişiklikler olmuştur. Bunlardan en dikkat çekici olanı “garanti belgesi” uygulamasının başlatılmış olmasıdır. Yeni gümrük vergisi oranları ülkenin ekonomik açılım gayretleri çerçevesinde belirlenmiş ve bu kapsamda birçok ürünün gümrük vergisi sıfırlanmıştır. Gümrük vergisi sıfırlanmayan ürünler için uygulanan gümrük vergisi oranları ise, %5 veya %12 olarak uygulanmaktadır (Esen, 2011: 13).

Tablo 3.2'de Gürcistan'ın dünyaya ihracatı, ithalatı, dış ticaret hacmi ve dış ticaret dengesinin 1995-2012 dönemindeki gelişimi görülmektedir. Tabloda görüldüğü gibi, Gürcistan'ın ihracatı 1995'de 155 milyon dolarken 2000'li yıllara kadar fazla artış göstermemiş, örneğin 2000'de 324 milyon dolara ulaşmış, 2010'da 1,6 milyar dolarken 2011'de yaklaşık 2 milyar dolara yaklaşmış, ancak bir miktar gerileyerek 2012'de

tahmini 1,7 milyar dolar olmuştur. Gürcistan'ın ithalatı ise 1995'de 489 milyon dolarken 2000'de 710 milyon dolara yükselmiş, daha sonra hızla yükselerek 2010'da 5,1 milyar dolara, 2012'de tahmini 7,2 milyar dolar olmuştur (INTRACEN, 2013a).

Tablo 3.2: Gürcistan'ın Dış Ticaret Verileri (1995-2012, Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
1995	155	489	644	-334
1996	203	751	954	-548
1997	244	995	1240	-751
1998	191	883	1074	-691
1999	238	690	928	-452
2000	324	710	1033	-386
2001	317	752	1069	-435
2002	346	795	1140	-449
2003	461	1139	1600	-678
2004	647	1844	2491	-1198
2005	866	2488	3353	-1622
2006	937	3675	4611	-2738
2007	1232	5212	6444	-3980
2008	1495	6056	7797	-4806
2009	1134	4366	5500	-3232
2010	1583	5095	6678	-3512
2011	1991	6389	8380	-4398
2012*	1674	7184	8858	-5510

Kaynak : GEOSTAT, 2012, * Bu yıla ait veriler tahminidir

Tabloda görüldüğü gibi , Gürcistan 1995-2012 yılları arasında artan miktarda sürekli dış ticaret açığı vermiştir. Dış ticaret hacmi devalüasyon sonrası 1999'da ithalatın daralması ve küresel kriz sonrası 2009 yıllarında daralma göstermiştir. Bununla birlikte ülkenin dış ticaretine ilişkin istatistiki veriler ihtiyatla karşılanmalıdır. Çünkü dış ticaretin, özellikle ithalatın büyük kısmının küçük ölçekli sınır ticareti ile kısıtlı kalması nedeniyle kayıt altına alınmadığı ve bu nedenle yeterli ve tam güvenilir bilgi elde edilemediği ifade edilmektedir (Saraç, 2009). Özellikle ülkede yaygın olarak uygulanan rüşvet nedeniyle, gümrük vergilerinden kaçınmak için yerli ve yabancı firmalar kayıt dışı yollarla ülkeye büyük miktarlarda ithal mal sokmaktadırlar. Bu yöntem piyasada çalışabilmenin bir gereği olarak görülmektedir. Bu açıdan özellikle ithalat rakamlarının gerçekte resmi rakamların çok üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

Tablo 3.3'de Gürcistan'ın dış ticaretine konu olan başlıca ürünler ile dış ticaretinde ihracat ve ithalatta önemli olan ülkeler yer almaktadır. Tabloda görüldüğü gibi, Gürcistan ihracatındaki ürün yelpazesine bakıldığında, 2012 yılı sıralamasına göre; demir çelik ürünleri, içki meşrubat ve tütün, gübre, fındık ve hurda demir ve metal

ihracatı ilk sıralarda yer almaktadır. İthalat kalemi olarak, ilk sırada petrol ve petrol ihtiva eden yakıtlar, ikinci sırada araç, makina ve parçaları, elektronik ürünler, demir çelik ürünleri, plastik ürünleri, ilaç ve tahıllar yer almaktadır.

Tablo 3.3: Gürcistan Dış Ticaretinde Başlıca Ürün ve Ülkeler (2012)

Başlıca İhraç Ürünleri	demir –çelik, içki, meşrubat ve tütün, gübre, fındık ve meyveler, hurda metal, bakır
Başlıca İthalat Ürünleri	Yakıtlar, araç, makine ve parçaları, elektronik ürün ve parçalar, demir çelik ürünleri, plastik, ilaçlar ve tahıl
İthalat - ortakları	% 18,4 Türkiye; %9,5 Azerbaycan; % 8,1 Ukrayna %7,6 Çin , % 6,3 Rusya; % 5,7 Almanya,
İhracat - ortakları	%13,1 ABD, % 13,1 Azerbaycan, %9,5 Ukrayna, % 7,5 Türkiye, %6,3 Kanada, % 5,5 Ermenistan,

Kaynak: INTRACEN, 2013.

SSCB döneminde Gürcistan'ın dış ticareti birlik ülkelerine (COMECON) ülkelerine yönelmiştir. Bağımsızlıktan sonra ülkenin dış ticaretinde Türkiye, Almanya ve ABD gibi ülkeler daha fazla pay almaya başlamıştır (Benli, 2007: 16).

Ülkenin ihracatının yöneldiği bölgeleri, taşımacılık maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle coğrafi yakınlık belirler hale gelmiştir. Avrupa ülkelerinden 2005 yılına kadar Almanya, Gürcistan mallarının en önemli ithalatçısı iken 2012'de ABD en önemli ithalatçı ülkedir. Daha sonra Azerbaycan, Ukrayna, Türkiye, Kanada ve Ermenistan gelmektedir. Gürcistan'ın ithalatında 2006 yılına kadar Rusya ilk sıradaki ithalatçısı iken, bu tarihten sonra sıralama değişmeye başlamış, 2012 yılı itibarıyla Türkiye ilk sırayı alırken bu ülkeyi, Azerbaycan, Ukrayna, Çin, Rusya ve Almanya izlemiştir. Tablo 3.3'de görüldüğü gibi Türkiye %18'i aşan ithalat ve %7,5 düzeyindeki ihracat payıyla Gürcistan'ın ithalatındaki en önemli partner ülke durumundadır. Gürcistan'a Avrupa ülkeleri'den en fazla ihracat yapan ülke Almanya'dır.

3.4.1.4. Türkiye – Gürcistan Dış Ticaret İlişkisi

Türkiye, Tablo 3.3'de görüldüğü gibi Gürcistan'ın en önemli ticaret ortaklarından birisi olmasına karşın, Gürcistan küçük bir ülke olduğu için Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir paya sahip değildir.

Bu bağlamda aşağıdaki Tablo 3.4'de görüldüğü gibi Gürcistan'ın Türkiye'nin toplam ihracatında (152,6 milyar dolar) payı 1,154 milyar dolarla 2012'de sadece %0,76 olmuştur. Bu ülkenin Türkiye'nin ithalatındaki (236,5 milyar dolar) payı ise 169 milyon dolar ile 2012'de sadece %0,07 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 3.4: Türkiye-Gürcistan Dış Ticaretinin Gelişimi (Milyon Dolar ve %)

Yıllar	İhracat (1)	İthalat (2)	İkili Ticaret Toplamı (1+2)	İkili Ticaret Dengesi (1-2)	İhracat/İthalat
1992	12	6	18	6	1,83
1993	35	22	57	13	1,58
1994	67	26	93	42	2,62
1995	68	50	118	18	1,36
1996	110	32	142	78	3,39
1997	174	66	240	108	2,63
1998	164	91	255	73	1,80
1999	114	93	207	21	1,22
2000	132	155	286	-24	0,85
2001	144	127	271	17	1,13
2002	103	138	241	-35	0,75
2003	155	269	424	-119	0,57
2004	200	300	500	-107	0,65
2005	272	290	561	-31	0,90
2006	408	345	753	63	1,18
2007	646	290	945	357	2,23
2008	998	525	1.523	473	1,90
2009	763	285	1.048	481	2,68
2010	769	291	1.060	479	2,65
2011	1.092	314	1.406	778	3,47
2012	1.254	184	1.438	1070	6,82

Kaynak:TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013

Türkiye'nin Gürcistan'a ihracatı, 1992'de sadece 12 milyon dolar düzeyinde iken Tablo 3.4'de görüldüğü gibi 2000 yılında 132 milyon dolara, 2008'de yaklaşık 1 milyar dolara yaklaşmış, 2009 ve 2010'da görece azaldıktan sonra 2012'de 1,254 milyar dolara ulaşmıştır. Bununla birlikte bu artış sürekli olmamış, özellikle 1998, 1999, 2002 yılları ile küresel kriz sonrası 2009 ve 2010 yıllarında bu ülkeye ihracat az da olsa gerilemiştir. Öte yandan ithalatımız ise 6 milyon dolardan 2000'de 155 milyon dolara, 2008'de 525 milyon dolara kadar yükselmiş, ancak dönemin tümünde olduğu gibi dalgalı bir seyirle daha sonra gerileyerek 2012'de 184 milyon dolar civarına inmiştir.

Türkiye bu dönemde genellikle bu ülkeye karşı dış ticaret fazlası vermiş, bununla birlikte 2001 yılı hariç 2000-2005 döneminde çok az miktarda dış ticaret açığı verilmiştir. Bu bağlamda iki ülke arasında 1990'lı yıllarda bavul ticareti ile başlayan ticari ilişkiler zamanla artarak, Türkiye lehine gelişmiştir. Tablodan çıkarılabileceği gibi, Türkiye'nin bu ülkeden ithalatı 2000'de genel ithalatta gözlenen artış trendi paralelinde %66,4 artmıştır. Türkiye'nin 2001'de kriz sonrası ithalatı bir önceki yıla göre %24 oranında daralırken, Türkiye'nin Gürcistan'dan ithalatı %18 oranında düşüş göstermiştir. Türkiye'nin Gürcistan'a ihracatı 2002 yılında da bir önceki yıla göre %28 oranında düşüş göstermiş, ihracattaki bu düşüş Gürcistan'a yapılan şeker ihracatındaki azalmadan

kaynaklanmıştır. Gürcistan 2002'ye kadar Türkiye'den karşıladığı şeker ihtiyacını kurduğu şeker fabrikasından karşılamaya başlayınca Gürcistan'a şeker ihracatı 2002'de %85 oranında gerilemiştir. Buna karşılık 2002'de Türkiye'nin bu ülkeden ithalatı %8 oranında artış göstermiştir. (İGEME, 2005).

Tablo 3.4'de görüldüğü gibi, Türkiye'nin Gürcistan ile dış ticaret hacmi giderek artış göstermiş, 1995'de sadece 18 milyon dolarken 2008'de 1,5 milyar dolara kadar yükselmiştir. Öte yandan bu ülkeyle ikili ticarete 2000-2005 dönemi hariç dış ticaret fazlası verilmiş, özellikle 2008-2012 döneminde bu ülkeye yapılan ihracat çok fazla artarken ithalatın hızla gerilemesi neticesinde Türkiye lehine oluşan dış ticaret fazlaları hızla yükselmiş ve 2008'de 473 milyon dolarken 2012'de 1.1 milyar dolara ulaşmıştır.

Gürcistan'a yapılan ihracatda ilk sırayı 1992'de tüketim malları alırken 1998'de ara malları ilk sıraları almaya başlamıştır. Bunun bir nedeni 1998'e kadar Gürcistan'ın un tedarikçisi durumunda olan Türkiye için bu durum Rusya kriziyle değişmiştir. Gürcistan'a 1998'de Rusya'dan çok miktarda ve ucuz fiyatla unun gelmesi Türkiye'nin bu ülkeye ihracatını düşürmüştür (Akgür ve Palacioğlu, 1999: 44)

Türkiye-Gürcistan dış ticaretinde günümüz ihracat ve ithalat kalemlerine bakıldığında, Türkiye'nin Gürcistan'a ihracatı içinde; plastik ürünleri, demir çelikten yapılmış ürünleri, makineler, elektrikli ve elektronik ürünleri, demir çelik ihracatı ilk sıralarda yer almaktadır. Türkiye'nin bu ülkeden ithalatında ilk sıraları ise sırasıyla demir çelik ürünleri, tekstil ve konfeksiyon ürünleri (örülmüş ve örülmemiş), mineral yakıtlar, makineler ve elektrikli ve elektronik ürünler almaktadır (INTRACEN, 2013).

3.4.1.5. Türkiye – Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması ve Etkileri

Türkiye ve Gürcistan arasında imzalanan STA'dan önce Tablo 3.5' de görüleceği üzere; 1992, 2005 ve 2007'de iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendirmek amacıyla ekonomik ve ticari alt yapıları düzenleyen bir takım anlaşmalar imzalanmıştır.

Bu anlaşmaların oluşturduğu zeminden hareketle Türkiye ile Gürcistan arasında Serbest Ticaret Anlaşması (STA) müzakereleri 2007 yılı Şubat ayında başlamış, Kasım ayında yapılan dördüncü tur görüşmeler neticesinde STA görüşmeleri tamamlanmıştır.

Bu süreçte, TBMM'den 29 Temmuz 2008 tarih ve 5792 sayılı Kanun ile geçen "Türkiye Cumhuriyeti ile Gürcistan Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması" Bakanlar

Kurulunca onaylanarak 24 Eylül 2008 tarih ve 27007 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmış ve 1 Kasım 2008’de yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2008).

Tablo 3.5: Türkiye-Gürcistan Arası Ticaretin Altyapısını Düzenleyen Anlaşma ve Protokoller

Anlaşma	İmza Tarihi
Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	30.07.1992
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Antlaşması	30.07.1992
İkili Hava Ulaştırma Anlaşması	30.07.1992
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	30.07.1992
Gümrükler Alanında İşbirliği Anlaşması	28.01.2005
4. Karma Ekonomik Komisyon Toplantısı Protokolü	14.09.2005
Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	21.11.2007

Kaynak: Gürcistan Ülke Raporu, 2011

Ülkemiz ile Gürcistan arasında, tablo 3.5’de görüldüğü gibi, 21 Kasım 2007’de imzalanan “Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması” ile iki ülke arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması, Sosyal Güvenlik ve Vize Kolaylığı Anlaşmaları sonrası, bu anlaşmalara Serbest Ticaret Anlaşması’nın ilave edilmesi ile birlikte Gürcistan ile olan ticari ve ekonomik ilişkilerin yasal çerçevesi daha da güçlenmiştir.

STA’nın yürürlüğe girişiyle birlikte taraflar arasında tüm sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergileri kaldırılmıştır. Anlaşmada, tarım ürünleri, 1-24 Fasıllar ile Anlaşmanın EK I’nde yer alan ürünler olarak tanımlanmış, taraflar arasında tarım ürünleri ticaretinde uygulanacak tercihli rejim ise Protokol I ile belirlenmiştir.

Bu çerçevede, gerek Türkiye’nin Gürcistan menşeli ve gerekse Gürcistan’ın Türkiye menşeli tarım ürünlerine sağladığı tavizler kapsamına giren ürünler, tezimizin ekinde, Ek Tablolar¹ olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda Gürcistan tarım ürünleri taviz kapsamına EK Tablo 1’de belirtilenleri dahil etmiş ve Türkiye menşeli bu ürünlerin Gürcistan’a ithalatında uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergiler Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren kaldırmıştır. Türkiye ise Gürcistan’dan aldığı bu tarım ürünleri tavizlerine karşılık olarak Anlaşmanın Ek Protokol I kısmında yer alan ve bizim

¹ Bu ürünlere ilişkin üç tablo oldukça ayrıntılı ve uzun olduğu için bu tablolar EK Tablo 1, Ek Tablo 2 ve Ek Tablo 3 olarak tezin son kısmına eklenmiştir.

EK Tablo 2 olarak belirttiğimiz listede yer alan tarım ürünlerine herhangi bir taviz sağlamazken EK Tablo 3 olarak belirtilen tarım ürünlerine tarife kotaları çerçevesinde tavizler sağlamıştır.

Ayrıca menşe kuralları bağlamında, Anlaşma kapsamında taraflar arasında uygulanacak tercihli menşe kuralları Protokol II ile belirlenmiştir. Bu bağlamda anılan Protokolde ikili kümülasyon modeli temel alınmaktadır.

3.4.1.6. Türkiye-Gürcistan STA'nın Değerlendirmesi ve Sorunlar

Gürcistan'ın bağımsızlık sonrası dönemde etnik ayrımcılık ve ekonomik sorunları çözemeyerek iflasın eşiğine gelmesi, Rusya'ya bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Gürcistan, bu bağımlılığı Türkiye'nin desteğiyle aşabilmiştir. Öte yandan Türkiye'nin Ermenistan'a sınır kapılarını kapattığı, İran-ABD ilişkilerinin gerildiği ortamda Gürcistan, ABD'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya ulaşabilme imkanını sağlayan önemli bir ülke durumundadır.

Gürcistan'ın son dönemde Rusya ile siyasi sıkıntıları bulunmasına karşın, ekonomisinde temel dengeler yerine oturmuştur. Para piyasaları, eksikliklerine rağmen istikrarlıdır. Ticari açıdan Doğu Bloku ülkelerine göre daha canlı bir ekonomi görünümüne sahiptir. Halkı serbest ekonomiye çok çabuk uyum sağlamıştır ve başta Azerbaycan ve Ermenistan olmak üzere Rusya ve tüm bölge ülkelerinin ticaret için buldukları bir kavşak ülke haline gelmiştir. Ayrıca Gürcistan, Türkiye için Kafkasya ve Orta Asya bölgesine ve Türk Cumhuriyetlerine açılan kapı durumundadır.

Gürcistan'ın ticaret ortağı bakımından yukarıda belirtildiği gibi Türkiye birinci sırada yer almaktadır. Bu ülke ile imzalanan STA ile ülkemiz menşeli sanayi ürünleri ve tavizli tarım ürünleri sıfır gümrükle giriş yapmaktadır. Ayrıca Gürcistan, hızlı bir şekilde tüm mevzuatını dünya ticaret örgütü standartlarında revize etmeye çalıştığı gibi istikrarlı bir ekonomiye kavuşması bağlamında ihracatçılarımız açısından cazip bir ülke haline gelmiş ve STA sonrası bu ülkeye ihracatımız istikrarlı bir artış trendine girmiştir.

Bu noktada Türkiye ile Gürcistan arasında akdedilen STA'nın Türkiye'ye katkısını görmek açısından Tablo 3.6'da görüldüğü üzere, bu ülke ile 1 Kasım 2008'de yürürlüğe giren STA öncesi dış ticaret (ihracat ve ithalat toplamı) ile STA sonrası dış ticarete bakılarak bir değerlendirme yapılabileceği düşünülebilir.

Bu bağlamda Tablo 3.6.'da görüldüğü gibi, Türkiye-Gürcistan STA'sı öncesi 4 yılda Türkiye'nin Gürcistan'a ihracatı (veya Gürcistan'ın Türkiye'den ithalatı) yaklaşık 2,3 milyar dolar iken, STA sonrası 4 yılda toplam ihracatımız ortalama %66,9 oranında artarak 3,878 milyar dolara yükselmiştir. Buna karşılık aynı dönemde toplam ithalatımız 1,4 milyar dolar iken ortalama %26,2 oranında gerileyerek yaklaşık 1,1 milyar dolara inmiştir.

Tablo 3.6: Türkiye-Gürcistan Dış Ticaretinin STA Öncesi ve Sonrası Gelişimi

	İhracat (Milyon Dolar)	İthalat (Milyon Dolar)	Hacim (Milyon Dolar)	Denge (Milyon Dolar)
STA Öncesi Dönem (2005-2008)	2.324	1.450	3.774	874
STA Sonrası Dönem (2009-2012)	3.878	1.070	4.948	2808
Değişim	%66,9	-%26,2	%31	%221

Kaynak: TUIK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

İki ülke arasındaki dış ticaret hacmine bakıldığında, toplam dış ticaret STA öncesi 4 yıllık dönemde yaklaşık 3,8 milyar dolarken STA sonrası 4 yılda ortalama %31 artarak toplamda 4,9 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret hacmi artarken dış ticaret dengesi de Türkiye lehine geliştiği için dış ticaret fazlası %221 oranında artarak 4 yılda toplam 2,8 milyar dolara ulaşmıştır. Bütün bu değerler; iki ülke arasında imzalan STA'nın Türkiye lehine gelişme gösterdiğini açıkça göstermektedir.

Türkiye'nin Gürcistan ile yaptığı STA anlaşması sonrası ihracat ve ithalatın yapısında olası bir değişim olup olmadığına da STA'nın tarafların dış ticaretine etkisi bağlamında bakabiliriz.

Bu çerçevede Türkiye-Gürcistan arasındaki dış ticaretin sektörel dağılımını içeren Tablo 3.7 incelendiğinde STA öncesi 4 yılda Türkiye'nin Gürcistan'a tarım ürünü ihracatının yaklaşık 41,8 milyon dolarken, STA sonrası 4 yılda artarak 99,4 milyon dolara yükselmiştir. Buna karşılık aynı dönemde sanayi ürünü ihracatımız 2,3 milyar dolardan 3,759 milyar dolara yükselmiştir. Sanayi ürünleri ihracatı miktar olarak artmış olsa da yüzdelik payı görece azalarak %97 olmuştur. Bu ülkeye ihracatımızın sanayi ürünleri ağırlıklı payı, Türkiye'nin genel ihracattaki payına paralellik arz etmektedir. Bu ülkeye madencilik ürünü ihracatımız miktar olarak 663 bin dolardan yaklaşık 18 milyon

dolara çıkmıştır. Bununla birlikte ihracat içindeki payı görece çok küçük kalmıştır. Aynı şekilde sektörel bazda ele alındığında, STA öncesi 4 yılda Türkiye'nin Gürcistan'dan tarım ürünü ithalatı yaklaşık 12 milyon dolar iken, STA sonrası 4 yılda tarım ürünü ithalatımız çok az miktarda artarak 13,3 milyon dolara yükselmiştir. Buna karşılık aynı dönemde sanayi ürünü ithalatımız görece azalarak 1,4 milyar dolardan 955 milyon dolara inmiştir. Madencilik ürünleri ithalatı ise STA öncesi 65 milyon dolar iken görece artarak 76,7 milyon dolara yükselmiştir.

Tablo 3.7: Türkiye-Gürcistan Dış Ticaretinin STA Öncesi ve Sonrası Sektörel Dağılımı (Bin Dolar ve % Pay)

İHRACAT						
	Tarım		Sanayi		Madencilik	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
STA Öncesi Dönem	41.856	1,8	2.275.386	97,9	663	0,2
STA Sonrası Dönem	99.422	2,6	3.759.706	97,0	17.981	0,5
İTHALAT						
	Tarım		Sanayi		Madencilik	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
STA Öncesi Dönem	12.022	0,8	1.371.956	94,9	65.277	4,5
STA Sonrası Dönem	13.350	1,3	955.575	89,3	76.707	7,2

Kaynak: TUIK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

İthalatın sektörel dağılımına paylar itibarıyla bakıldığında tarımın payında çok cüzi artış yaşanmış, madencilik ürünlerinin ithalatımız içerisindeki payı %4,5'dan %7,5'a çıkmış, sanayi ürünleri ithalatının payı ise bir miktar gerileyerek %94,9 düzeyinden %89,3'e düşmüştür. Bu tablodan hareketle Türkiye-Gürcistan arası ihracat ve ithalatta sektörel olarak en önemli payı sanayinin aldığı, ithalatta madencilik ürünlerinin payının görece artış gösterdiği ve tarımın payının ihracat ve ithalatta çok düşük oranlarda kaldığı söylenebilir. Öte yandan Türkiye'nin Gürcistan'a STA'dan sonra sanayi malları ihracatının miktar olarak artarken ithalatının miktar ve oran olarak azaldığı görülmektedir. Türkiye'nin sanayi sektörü ürünleri bazında net ihracatçı olduğu dikkate alındığında katma değeri yüksek bu tür malların ihracatının artmasının Türkiye lehine olduğu sonucu da çıkarılabilir.

Türkiye-Gürcistan arasındaki dış ticaretin mal gruplarına göre dağılımını da Tablo 3.8'deki veriler ışığında değerlendirdiğimizde, STA öncesi Türkiye'nin Gürcistan'a yatırım malları ihracatı yaklaşık 260 milyon dolarken, STA sonrası artarak 456 milyon dolara yükselmiştir. Aynı dönemde hammadde ihracatı yaklaşık 1,5 milyar dolardan 2.4 milyar dolara, tüketim malları ihracatı ise 561 milyon dolardan 933 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye'nin bu ülkeye ihracatının mal gruplarına göre payına bakıldığında, hammadde ve aramaları ihracatının payının %62 civarında olduğu, tüketim mallarının payının %24 ve yatırım malları ihracatının payının ise %12 civarında olduğu ve oransal payın STA önce ve sonrasında neredeyse aynı kaldığı söylenebilir.

Tablo 3.8: Türkiye-Gürcistan Dış Ticaretinin STA Öncesi ve Sonrası Mal Gruplarına Göre (BEC) Dağılımı (Bin Dolar ve %)

İHRACAT						
	Yatırım Malları		Hammadde ve Aramaları		Tüketim Malları	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
STA Öncesi Dönem	260.959	11,2	1.448.532	62,3	561.100	24,1
STA Sonrası Dönem	456.979	11,8	2.396.208	61,8	933.250	24,1
İTHALAT						
	Yatırım Malları		Hammadde ve Aramaları		Tüketim Malları	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
STA Öncesi Dönem	6.284	0,4	1.382.253	95,4	60.696	4,2
STA Sonrası Dönem	6.481	0,6	963.332	90,0	98.737	9,2

Kaynak: TUIK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Türkiye'nin Gürcistan'dan ithalatının mal grupları açısından gelişimine bakıldığında ise, STA öncesi ithal edilen yatırım malı miktarının 6,2 milyon dolardan STA sonrası çok az artarak 6,4 milyon dolara çıktığı, aynı dönemde hammadde ithalatının görece azalarak 1,4 milyar dolardan 963 milyon dolara indiği ve tüketim malları ithalatının 60,7 milyon dolardan hızla artarak 98,7 milyon dolara çıktığı görülmektedir. Bu ülkeden ithalatın mal gruplarına göre dağılımının oransal payına bakıldığında ise hammadde ve ara malları ithalatının bir miktar azalsa da hala %90 civarında paya sahip olduğu, tüketim malları ithalatının artışına paralel olarak payının %10'lara doğru yaklaştığı, yatırım malları ithalatının oransal payının ise ihmal edilecek düzeyde olduğu söylenebilir.

Öte yandan Gürcistan-Türkiye ilişkileri bağlamında şu noktaların iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendirebileceği söylenebilir.

- ✓ Türkiye ile Gürcistan arasındaki artan ticari ilişkiler ve daha önemlisi Hazar petrollerinin Gürcistan vasıtasıyla Türkiye üzerinden dünyaya açılması ve Rusya'nın bölgedeki nüfuzuna karşı işbirliği arayışı, nedeniyle Gürcistan ve Türkiye ortak hareket etmelidir.
- ✓ Ülkede yaygın olan rüşvet nedeniyle, gümrük vergilerinden kaçınmak için yerli ve yabancı firmalar kayıt dışı yollarla ülkeye büyük miktarda ithal mal sokmaktadırlar. Bu durum ülkemizin ihracatının kayıtların üzerinde olduğu anlamına gelse bile, diğer ülkelerin de benzer şekilde Gürcistan piyasasına girmesi nedeniyle bir dezavantaj oluşturabilir. Bu konuda Gürcistan hükümetinin çabalarını arttırması gerekmektedir.
- ✓ Bir ucu ülkemizde Karadeniz otopanına diğer ucu Azerbaycan'a ve oradan Orta Asya'ya bağlanan Tiflis-Batum karayolunun yenilenmesi, ülkenin güneyinden geçen yolun onarımı ve Kars-Tiflis demiryolunun geliştirilmesine ağırlık verilmelidir.
- ✓ Batum havalimanı projesi, ülkemizin de ortak kullanımına açılması nedeniyle önem arz etmektedir. Bu projenin en kısa zamanda bitirilip kullanıma açılması gerekmektedir.
- ✓ Gürcistan tarafında son derece modern bir şekilde inşa edilen gümrük kapısı ihracatçılara büyük kolaylık sağlamıştır. Buna karşı, Sarp sınır kapısında altyapı yetersizliğinden kaynaklanan sorunların çözümü gerekmektedir. Türkiye tarafındaki tesislerdeki yetersizlik kapıda yaşanan sıkışıklık, kapının hem ticari geçişler ve hem de turizm amaçlı yaya geçişlerine hizmet vermesi sorunlara neden olmaktadır. Bunun için artan ticaret hacmine paralel olarak, Gürcistan'a daha çok ihraç ve ithal yüklerinin geçmesi için Artvin Borçka ilçesi'ndeki Muratlı sınır kapısının açılması faydalı olacaktır.
- ✓ Batum Limanı'nın ardından Poti Liman'ının da özelleştirilmesi sonucu bu iki limanın gelişmesinin hızlandırılması gerekmektedir.
- ✓ Türk malına yönelik olumsuz imajın ortadan kaldırılmasına yönelik fuar katılımları sağlanmalı, alım heyeti gibi faaliyetlerin devamı ve Türk iş

merkezleri ve/veya mağazalar/marketler zinciri benzeri oluşumlar hayata geçirilmelidir.

- ✓ Gürcistan pazarında Türk ürünleri açısından açığı olan sektörlerle yönelik fuar ve alım heyetleri düzenlenmelidir.
- ✓ Gürcistan'a giriş-çıkış yapan tırların nakliyat konusunda yaşadığı sıkıntıların azaltılması gerekmektedir.

3.4.2. Türkiye-Suriye Serbest Ticaret Anlaşması (STA)

Türkiye ile Suriye arasındaki STA'nın ele alınacağı bu başlıkta, bu STA'nın neden yapıldığını ve iki ülkenin bu anlaşmadan beklentilerini iyi anlayabilmek için öncelikle Suriye'nin demografik durumunu açıkladıktan sonra ekonomik durumu ve dış ticaretinin bilinmesi faydalı olacaktır. Bu amaçla bu noktadan itibaren öncelikle Suriye'nin bazı demografik göstergelerine değinilecek, daha sonra genel ekonomik durumu ve dış ticaret verileri ışığında dış ticaret ilişkileri üzerinde durulacak, ardından 1980-2012 dönemi Suriye ile Türkiye arasındaki dış ticaretinin gelişimi verildikten sonra iki ülke arasındaki STA analiz edilecektir

3.4.2.1. Suriye: Demografik Göstergeler

Suriye, Türkiye'nin en uzun sınıra sahip komşusudur ve 22,5 milyon civarındaki nüfusunun dörtte üçü müslüman bir ülkedir.

Tablo 3.9'da görüldüğü gibi, başkenti Şam olan bu ülkenin diğer önemli şehirleri, Halep, Humus, Hama, Haseki, İdlib' tir. Ulusal parası Suriye Lirasıdır. Sünni Müslümanların yoğun olduğu ülkede, Musevi, Hristiyan ve Aleviler yanısıra Şii Müslümanlar da bulunmakta ve etnik yapıya bakıldığında nüfusun yaklaşık %90'ını Araplar, %9,7'sini Kürt ve Ermeniler oluşturmaktadır.

Suriye otoriter bir rejim altında cumhuriyet rejimi ile yönetilmektedir ve günümüzde Arap Baharının olumsuzluklarının çok şiddetli biçimde yaşandığı bir ortamda, otoriter Beşar Esed yönetimi ile anlaşamayan demokrasi taraftarı muhaliflerle iç savaş yaşanmaktadır.

Tablo 3.9: Suriye'nin Temel Sosyal ve Ekonomik Göstergeleri (2012)

Nüfusu	22.530.746 (Temmuz 2012 Tahmini)
Resmi Dili	Arapça (resmi), Kürtçe, Ermenice, Aramice, Çerkezce, Fransızca,İngilizce
Etnik Yapı	% 90,3 Arap, % 9,7 Kürt, Ermeni ve diğer.
Yüzölçümü	185 180 km ²
Din	%74 Sünni Müslüman, Musevi, Hıristiyan, (Alevi,Şii) Müslüman, % 16 diğer,% 10 (çeşitli mezhepler),
Yönetim Şekli	Otoriter bir rejim altında cumhuriyet
Para Birimi	Suriye Lirası
Başkent	Şam
Başlıca Şehirleri	Şam, Halep, Homs, Hama, Haseki, İdlib.
Sınır Kapısı	Cilvegözü (Hatay), Öncüpınar (Kilis), Nusaybin (Mardin)
Döviz Kuru (SYP:USD)	1 \$ =63.94 SYP
Enflasyon oranı (tüketici fiyatları)	%33,7 (2012 tahmini)
GSYİH (milyon dolar)	107.600 (2011)
GSYİH, Sektörel Paylar	Tarım (%18,1), Sanayi (%25,3), Hizmetler (%56,6) (2012 tahmini)
Kişi Başına GSYİH (milyon dolar, cari fiyatlarla)	5100 (2012 tahmini SAGP)
Reel GSYİH Büyüme Hızı (%)	-2.3 (2012 tahmini)
Dış Borç	8,8 milyar dolar (31 Aralık 2012)

Kaynak: The World Factbook, 2013

3.4.2.2. Suriye: Ekonomik Durum

Uzun yıllar petrole ve tarıma dayalı bir büyüme gösteren Suriye ekonomisinde son yıllarda petrol üretiminin azalması neticesinde hizmetler sektörü ve özellikle turizm öne çıkmaya başlamıştır (Kuyumcu, 2011: 5).

Tablo 3.9'da özetlenen ekonomik verilerde görülebileceği üzere, GSYİH düzeyi 2011 yılı itibarıyla 107 milyar doları aşan Suriye'de kişi başına gelirin SAGP'e göre 2012'de 5100 dolar olacağı tahmin edilmektedir.

Suriye'nin GSYİH'nın sektörlere göre dağılımına bakılırsa Tablo 3.9'da görüleceği üzere, 2012 yılı itibarıyla tarımın payının %18,1; sanayinin payının %25,3 ve hizmetler sektörünün payının %56,6 olacağı tahmin edilmektedir. Suriye'de 2012'de reel GSYİH büyüme oranının negatif değer (-%2,3) alacağı ve enflasyon oranının da %33,7 olacağı tahmin edilmektedir (CIA, 2013b).

3.4.3. Suriye Dış Ticareti

Suriye'nin dış ticaret politikası son yıllarda ithal ikamesine dayanmaktadır. Reform çalışmalarına rağmen ağır gümrük düzenlemeleri ve bankacılık sektörünün gelişmemiş olması gibi nedenlerle ihracattaki büyüme sınırlıdır. İmalat sektöründe çeşitlilik sağlanmakla birlikte, birçok ürün hala gelişen piyasaların benzer ihracat ürünlerinin kalitesiyle rekabet edememektedir. 1990 öncesinde Varşova Paketi üyeleri ile yakın ilişkileri olan ve daha çok tarım ürünleri ihracat eden bir ülke olarak bilinen Suriye'nin dış ticaretinin bileşenleri, gidişatı ve değerleri Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ülkede petrol sektörünün gelişmeye başlaması ile büyük bir dönüşüme uğramıştır. Artan petrol ihracatı, ülkenin dış ticaretine olumlu yönde bir katkı yapmış olsa da; bir yandan da ülkeyi değişken uluslararası petrol piyasalarına ve çabuk tükenen bir gelir kaynağına bağımlı olma riskiyle karşı karşıya bırakmıştır. Ülkede petrol üretiminin düşmeye başlaması ile birlikte petrol ithalatı, özel sektöre yönelik döviz kontrollerinin kaldırılması ile de petrol dışı ithalat artmıştır.

Suriye, Ekim 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik için başvuruda bulunmuştur. Orta Doğu ülkeleriyle bağlantıda kilit konumda olan Suriye, komşuları ve bölgedeki diğer İslam ülkeleriyle yakın işbirliği içerisinde. 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe giren Arap Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması'na (GAFTA) taraf olan Suriye'nin 17 Arap ülkesi ile Serbest Ticaret Anlaşmaları, Ermenistan ve Güney Kıbrıs ile Tercihli Ticaret Anlaşmaları, AB ile Ortaklık Anlaşması (19 Ekim 2004 tarihinde imzalanmıştır) mevcuttur. Söz konusu Ortaklık Anlaşması, tarım ürünlerine uygulanan gümrük tarifelerinin ve ticaretteki teknik engellerin kaldırılması, fikri mülkiyet haklarının korunması ve ticaretteki anlaşmazlıkların çözüm yöntemleri ile ilgili taahhütleri içermektedir.

Suriye'nin ithalat politikası; hammadde, yedek parça, makine ve ekipman, tıbbi/laboratuvar cihazları, mühendislik cihazları ve bilimsel cihazların ithalatının serbest bırakılması, yerli üretimi bulunmayan gıda maddeleri ile tarımsal ürünlerin ithalatına izin verilmesi, yerli üretimi bulunan maddelerin ithalatının en aza indirilmesi, yüksek gümrük vergileri ile lüks maddelerin ithalatının kısılanması ve ithalatın büyük bir bölümünün ihracat gelirleriyle finanse edilmesine dayanmaktadır (Aydın, 2009: 21).

Tablo 3.10: Suriye'nin Dış Ticaret Verileri (1995-2011, Milyar Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
1995	3,6	4,7	8,3	-1,1
1996	4,0	5,4	9,4	-1,4
1997	3,9	4,0	7,9	-0,1
1998	2,9	3,9	6,8	-1,0
1999	3,5	3,8	7,3	-0,3
2000	4,6	3,8	8,4	0,8
2001	5,3	4,8	9,1	0,5
2002	6,5	4,5	11,0	2,0
2003	5,7	5,1	10,8	0,6
2004	7,4	8,4	15,8	-1,0
2005	8,7	10,9	19,6	-2,2
2006	10,9	11,5	22,4	-0,6
2007	11,5	14,7	26,2	-3,2
2008	15,4	18,1	33,5	-2,7
2009	10,9	15,4	26,3	-4,5
2010	12,8	17,6	30,4	-4,8
2011	8,5	16,6	25,1	-8,1

Kaynak: WTO, 2013

Tablo 3.10'da Suriye'nin dünyaya ihracatı, ithalatı, dış ticaret hacmi ve dış ticaret dengesinin 1995-2011 dönemindeki gelişimi görülmektedir. Tabloda görüldüğü gibi, Suriye'nin ihracatı 1995'de 3,6 milyar dolarken 1997, 1998, 2003, 2009'da düşüşler meydana gelmiş 2010'da 12,8 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2011 yılında meydana gelen siyasi sorunlar ekonomiye de yansımış ve ihracatı 2011'de 8,5 milyar dolara seviyesine gerilemiştir. Suriye'nin ithalatı ise 1995'de 4,7 milyar dolarken 1997, 1998, 1999, 2000, 2002'de düşüşler meydana gelmiş, 2005'de belirgin bir artış sağlayarak 10,9 seviyesine çıkmış 2010'da 17,6 milyar dolara kadar yükselse de 2011'de görece gerileyerek 16,6 milyar dolara inmiştir (WTO, 2013b).

Suriye'nin 1995-2011 yılları arasındaki dış ticaretine baktığımızda; 2000-2003 yılları arasında dış ticaret fazlası vermiş, buna karşılık diğer yıllarda ise, dış ticaret açığı vermiştir. Bu çerçevede özellikle 2010 ve 2011'de dış ticaret açıkları yükselmiş, 2010 yılında 5 milyar dolar olurken 2011'de yaklaşık 8 milyar dolara yükselmiştir. Suriye'nin ele alınan dönemde dış ticaret hacmi genel olarak artan bir seyir izlemiş, 1995'de 8,3 milyar dolar olan dış ticaret hacmi 2010'da 30 milyar doları aşmış, 2011 sonunda ihracatının gerilemesine paralel olarak 25 milyar dolara inmiştir.

Tablo 3.11'da görüldüğü gibi Suriye'nin 2011 yılında başlıca ihraç ürünlerini, mineral yakıtlar (petrol ve türevleri), pamuk, yenilebilir meyve ve narenciye

oluşturmakta, başlıca ithal ürünleri arasında ise mineral yakıtlar, makineler, nükleer reaktörler, kazanlar ve demir çelik ürünleri gelmektedir.

Tablo 3.11: Suriye Dış Ticaretinde Başlıca Ürün ve Ülkeler (2011)

Başlıca İhraç Ürünleri	Mineral yakıtlar, yağlar, damıtma ürünleri, vb; tuz, kükürt, toprak, taş, alçı, kireç ve çimento; pamuk; yenilebilir meyve, fındık, narenciye meyve kabuğu, kavun; plastik ve mamülleri (2011)
Başlıca İthalat Ürünleri	Mineral yakıtlar, yağlar, damıtma ürünleri, vb; makine, nükleer reaktörler, kazanlar, vb; demir ve çelik; demiryolu, tramvay dışındaki taşıtlar; elektrik, elektronik ekipmanlar (2011)
İhracat - ortakları	AB27 %35,9; Irak %18,0; Türkiye %4,7; Suudi Arabistan %3,9; Lübnan %3,1 (2010)
İthalat - ortakları	AB27 %25; Türkiye %9,7; Çin %8,5; Ukrayna %6,3; Rusya %6,2 (2010)

Kaynak: WTO, 2013 ; INTRACEN, 2013

Suriye'nin başlıca ihrac pazarları arasında 2000 yılında ilk sırayı %70 pay ile AB27 ülkeleri almış, daha sonra sırasıyla, Türkiye (%10,9), Suudi Arabistan (%6,5), Lübnan (%4,3) ve Yemen (%1,3) önemli ihrac pazarlarını oluşturmuştur. Suriye'nin ihracatında 2011 yılında ilk sırayı yine %35,9 payla AB27 ülkeleri almıştır. Irak (%18), Türkiye (%4,7), Suudi Arabistan (%3,9) ve Lübnan (%3,1) sırasıyla diğer önemli ihrac pazarları olmuş, bununla birlikte Suriye'nin ihracatında AB ülkelerinin payı belirgin şekilde azalmıştır (WTO, 2013).

Suriye'nin 2000'deki ithalatında; %34,2 payla AB27 ülkeleri yine ilk sırada yer almıştır. Daha sonra %7,9 ile ABD, %5,3 ile Ukrayna, %5,2 ile Çin ve %5 ile Kore en büyük tedarikçi ülkeler olmuştur. 2011'de Suriye'nin ithalatında AB ülkelerinin payı giderek azalmış (%25), ardından Türkiye (%9,7), Çin (%8,5), Ukrayna (%6,3) ve Rusya (%6,2) gelmiş ve Suriye'nin ithalat yaptığı önemli ülkeler sıralamasını oluşturmuştur (INTRACEN, 2013). Lübnan ve Suriye arasındaki ticaret hacminin son yıllarda düşmekte olduğu dikkat çekmektedir; ancak söz konusu rakamların iki ülke arasında yaygın olan kayıt dışı ticareti içermemesinden dolayı gerçek ticaret hacmini yansıtmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

3.4.4. Türkiye- Suriye Dış Ticaret İlişkisi

Türkiye'nin Suriye ile olan dış ticareti, uzun yıllar iki ülke arasında yaşanan siyasi gerginlikten olumsuz etkilenmiştir. İki ülke arasındaki siyasi sorunlar; geçmişten süregelen Hatay sorunu, teröre destek sorunu ve su sorunları olmuştur. Bununla birlikte

son yıldaki gerilim bir kenara bırakılırsa, Türkiye ile Suriye arasında gelişen ticari ilişkilerde, istatistiklere yansımaya fakat önemlilik arz eden sınır ve bavul ticareti de dikkate alındığında, Suriye dış ticaretinde Türkiye ilk sıralarda yer almaktadır. İhracatın büyük bir kısmı özel sektöre yapılmaktadır. Nitekim, Suriyeli firmalar Türkiye'nin sanayileşme düzeyini bilmekte, malların kalitesini, standartlarını beğenmekte ve fiyatları cazip bulmaktadırlar. Suriye'nin ithalatında devletin önemli bir payı olmasına rağmen, kamu sektörüne Türk ihracatı çok düşük durumdadır. Coğrafi yakınlık ve iki ülke toplumu arasındaki var olan derin tarihi ilişkiler, ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır (İTO, 2000: 77).

Tablo 3.12 : Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin Gelişimi (Milyon Dolar ve %)

Yıllar	İhracat (1)	İthalat (2)	İkili Ticaret Toplamı (1+2)	İkili Ticaret Dengesi (1-2)	İhracat/İthalat
1980	103	17	120	86	6,1
1985	56	16	72	39	3,5
1990	194	84	279	110	2,3
1995	272	258	530	14	1,1
2000	184	545	730	-361	0,3
2001	281	463	744	-182	0,6
2002	267	315	582	-48	0,8
2003	411	261	672	150	1,6
2004	395	248	643	247	1,5
2005	552	143	694	409	3,9
2006	609	187	797	422	3,3
2007	798	259	1.057	538	3,1
2008	1.115	324	1.439	791	3,4
2009	1.422	221	1.643	1.200	6,4
2010	1.845	452	2.297	1.392	4,1
2011	1.610	337	1.947	1.273	4,8
2012	503	67	570	436	7,5

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013

Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı, 1980'de sadece 103 milyon dolar düzeyinde iken Tablo 3.12'de görüldüğü gibi 2007'de 798 milyon dolara yükselmiş, 2008'de 1 milyar doların üzerinde gerçekleşmiş ve 2011'de 1,6 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye ile Suriye arasındaki ticarete özellikle 1 Ocak 2007'de yürürlüğe giren STA sonrası önemli artışlar kaydedilmiş, anlaşmanın olumlu etkileri ilerleyen yıllarda kendini göstermiştir. Nitekim, 2010 yılı ihracatımız 2006 yılına göre 3 kattan fazla artmıştır. Bununla birlikte 2012'de yaşanan siyasi gerginliğin etkisiyle ihracat 503 milyon dolara düşmüştür.

Öte yandan Türkiye'nin bu ülkeden ithalatı 17 milyon dolardan 2000'de 545 milyon dolara yükselmiş, ancak 2001'de Türkiye'de yaşanan krizin yansımaları nedeniyle 463 milyon dolara düşmüş ve bu düşüş 2007 yılına kadar devam etmiştir.

2007-2010 döneminde yeniden artan ithalata karşın son dönemde yaşanan siyasi gerginlik nedeniyle Suriye ile olan ticaretimiz askıya alınmış ve 2012’de ithalatımız 67 milyon dolara kadar düşmüştür.

Türkiye’nin Suriye ile olan dış ticaret hacmi de son yıllar hariç giderek artış göstermiş, 1980’de 120 milyon dolarken 2007’de 1 milyar doların üzerine çıkmıştır. Bu ülkeyle ikili ticarete genellikle dış ticaret fazlası verilmiş, bununla birlikte 2001, 2002 ve 2003 yıllarında dış ticaret açığı oluşmuştur.

Türkiye’den Suriye’ye yapılan ihracatta mal grupları olarak ilk sırayı 1990’da 158 milyon dolarla ara malları oluştururken 2011’de bu rakam 1,3 milyar dolara ulaşmıştır. Suriye’den yapılan ithalatımızda da ilk sırayı ara malları almaktadır. 1990’da 84 milyon dolar olan ithalatımız 1996’da 417 milyon dolara yükselmiş bu dönemden sonra ara malları ithalatımızda düşüş yaşanarak 2012’de 48 milyon dolar olmuştur (TUİK, 2013)

Türkiye’nin Suriye’ye ihraç ettiği ürünler incelendiğinde; 2011 yılında en önemli ihraç kalemi petrol türevleri ihracatı bir önceki yıla göre yaklaşık %54 oranında düşmüş ve toplam ihracat içindeki payı %31,5’den %23,5’a gerilemiştir. 2011’de demir-çelik %17,4 ile ikinci sırayı almıştır. 2011’de diğer önemli ihraç kalemleri arasında; demir ve çelikten eşya, kazanlar, makinalar, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler ve bunların aksam ve parçaları yer almaktadır. Suriye’den 2010’da toplam ithalat içerisinde en büyük kalem %41,5 pay ile buğday olmuş, buğday ithalatının payı 2011’de %19,6’ya düşmüştür. Diğer önemli ithalat kalemlerimiz ise mineral yakıtlar, gübre, çimento, tuz, kükürttür. Genellikle tarımsal hammaddeler konusunda Türk firmaları Suriye mallarına ilgi duymaktadırlar. Özellikle, pamuk tercih edilmektedir. (TUİK, 2013)

3.4.5. Türkiye Suriye Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması

Türkiye ve Suriye arasında imzalan STA’dan önce Tablo 3.13’ de görüleceği üzere; iki ülke arasında 1974, 1976, 1982, 1987, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında uygulamaya konan ve iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari alt yapıları düzenleyen bir takım anlaşmalar imzalanmıştır.

Türkiye ile Suriye arasında 22 Aralık 2004 tarihinde imzalanmış olan Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması’nın onaylandığına ilişkin Bakanlar Kurulu

Kararı, 6 Kasım 2006 tarih ve 26338 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Anlaşma, 1 Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2006).

Türkiye ile Suriye arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması kapsamında, sanayi ürünleri ile seçilmiş bir kısım tarım ürünüde pazara giriş kolaylıkları sağlanmaktadır. Bu çerçevede ülkemiz, Suriye menşeli sanayi ürünlerinin Türkiye'ye ithalinde uyguladığı gümrük vergilerini Anlaşma'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırmıştır. Suriye tarafı ise, Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin Suriye'ye ithalinde uygulanmakta olan gümrük vergilerini, bir kısım ürünler için Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihte, farklı gruplara bölünmüş diğer ürünler için ise 3–12 yıl arasında değişen indirim takvimi kapsamında tedricen sıfırlayacaktır (Ekonomi Bakanlığı, 2012c).

Tablo 3.13: Türkiye ile Suriye Arası Ticaretin Altyapısını Düzenleyen Anlaşma ve Protokoller

Anlaşma	İmza Tarihi
Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	17.09.1974
İkili Hava Ulaştırma Anlaşması	13.11.1976
Karma Komisyon Kurulmasına İlişkin Anlaşma	23.03.1982
Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Anlaşması	23.03.1982
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	23.03.1982
Ekonomik İşbirliği Protokolü	17.07.1987
Gümrükler Alanında Karşılıklı Yardımlaşma ve İşbirliği Anlaşması	29.07.2003 (RG: 14.04.2004) (RG: 27.10.2004)
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşması	06.01.2004 (RG: 08.02.2005)
Çifte Vergilendirmeyi Önleme (ÇVÖ) Anlaşması	06.01.2004 (RG: 07.05.2004)
Uluslararası Karayolu Yük ve Yolcu Taşımacılığı Anlaşması	10.05.2004
Sivil Havacılık Anlaşması	13.07.2004
Serbest Ticaret Anlaşması	22.12.2004 (RG: 07.03.2006)

Kaynak: Suriye Ülke Raporu, 2011

Söz konusu Anlaşmanın başlıca hedefleri; taraflar arasındaki ekonomik işbirliğinin artırılması ve güçlendirilmesi, mal ticaretindeki kısıtlamaların kaldırılması, uygun rekabet koşullarının yaratılması, karşılıklı yatırımların teşvik edilmesi ve tarafların üçüncü ülke piyasalarındaki ticaret ve işbirliğinin geliştirilmesidir.

Anlaşma, sanayi ürünlerindeki gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve eş etkili vergi ve önlemlerin kaldırılması başta olmak üzere, teknik mevzuat, tarım ürünlerindeki taviz değişimi, hayvan ve bitki sağlığı önlemleri, iç vergilendirme, yapısal uyum, damping, acil durumlar, devlet tekelleri, korunma önlemleri, ödemeler, menşe kuralları, devlet yardımları, fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları, kamu ihaleleri ve kurumsal

hükümler konularında düzenlemeler içermektedir. Bu suretle, 2005 yılı dış ticaret verilerine göre Suriye'ye toplam ihracatımızın % 28,6'sını oluşturan ürünlere uygulanan gümrük vergileri Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle tamamen kaldırılmış bulunmaktadır. Bu oran 3. yılın sonunda % 60'a ulaşacaktır.

Türkiye ile Suriye arasındaki tarım ürünleri ticaretinde, sektörel hassasiyetler dikkate alınarak sınırlı sayıda üründe, ülkemizin Suriye'ye ihraç ettiği fındık, kestane, arpa, ayçiçeği tohumu yağı, bitkisel yağ, margarin ile diğer bazı ürünlere uygulanan gümrük vergileri belirli kotalar dahilinde kaldırılmıştır. Türkiye'ye ithal edilecek olan Suriye menşeli zeytin küspesi ve zeytinyağı üretiminden kalan diğer artıklar, kakao içermeyen şeker mamulleri, kimyon tohumları, ham ayçiçeği tohumu yağı veya aspir yağı ve taze üzüm gibi belirli ürünlerin gümrük vergileri de aynı şekilde belirli kotalar dahilinde Anlaşma'nın yürürlüğe girmesiyle sıfırlanmıştır.

Suriye gümrük tarifelerinde yapılabilecek artışların, indirim esas teşkil eden temel vergilerde artışa yol açmaması ve yapılabilecek indirimlerin ise ülkemize de yansıtılması garanti altına alınmıştır. Türkiye-Suriye STA'sının protokolünün Ek-II'de Suriye'nin gümrük tarifesi yer almakta olup, Suriye tarafının yapacağı indirimler, anılan Ek'e atıfta bulunularak belirlenmiştir.

Anlaşma'nın 11. maddesinde Suriye gümrük tarifelerinde yapılabilecek artışların, indirim esas teşkil eden temel vergilerde artışa yol açmaması ve yapılabilecek indirimlerin ülkemize yansıtılması garanti altına alınmıştır. Taraflar, ikili ticarete Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülasyonu sistemi kapsamında uyumlaştırılmış menşe kurallarını tatbik etmeyi kabul etmişlerdir.

Anlaşma'da yer alan, "Ekonomik ve Teknik İşbirliği" bölümünde, iktisadi, ilmi, teknik ve ticari işbirliğini geliştirmek üzere her türlü gayreti göstermek, ayrıca, Avrupa-Akdeniz (EUROMED) sürecine dahil ülkeler başta olmak üzere bölge ülkeleri arasındaki işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan faaliyetleri teşvik etmek hedefleri ortaya konmaktadır.

Anlaşma'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte mal ticaretindeki kısıtlamaların kaldırılması suretiyle ticaret hacminin genişletilmesi ve iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin artırılması ve güçlendirilmesi konularında önemli bir adım atılmış bulunmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2012c).

3.3.7. Türkiye-Suriye STA'nın Değerlendirmesi ve Sorunlar

Suriye ile Türkiye arasındaki coğrafi yakınlık ve iki toplum arasındaki tarihi bağlar ikili ticaretin gelişmesinde rol oynamaktadır. Suriye, Ortadoğu ülkeleri arasında, teknoloji transfer edebilecek tek ülke konumundadır. Petrole bağımlılığın azaltılması, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, ekonominin dışa açıklık oranının artması ile birlikte, Suriye daha da cazip bir pazar haline gelebilecektir. Türkiye'nin Arap Dünyası ve Orta Doğu'ya ihracatında sınır kapısı konumunda olan Suriye ile ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi sonucunda, bu pazarlardaki etkinliğin artırılması da mümkündür.

Suriye ile ticari ilişkilerin artırılması için atılan önemli bir adım iki ülke arasında 2007 yılında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması'dır. Bununla birlikte Arab Baharı sonrası bu ülke ile olan siyasi gerilimin bir sonucu olarak iki ülke arasındaki STA 6 Aralık 2011 tarihinde askıya alınmıştır.

Bununla birlikte askıya alınmaya kadar iki ülke arasında ticari ilişkilerin artmasına yol açan Türkiye ile Suriye arasında akdedilen STA'nın Türkiye'ye katkısını görmek açısından Tablo 3.14'de görüldüğü üzere, bu ülke ile 1 Ocak 2007'de yürürlüğe giren STA öncesi dış ticaret (ihracat ve ithalat toplamı) ile STA sonrası dış ticarete bakılarak bir değerlendirme yapılabilir.

Tablo 3.14'de görüldüğü gibi, STA imzalanmadan önceki 6 yılda bu ülkeye yapılan toplam ihracat 2,5 milyar dolar iken STA imzalandıktan sonraki 6 yılda kümülatif olarak %190 artışla yaklaşık 7,3 milyar dolara yükselmiştir. Buna karşılık aynı dönemler itibariyle toplam ithalat 1,617 milyar dolarken görece çok az artışla 1.660 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret hacminde benzer biçimde karşılaştırıldığında dönem başından dönem sonuna %116'yı bulan artışla 4,1 milyar dolardan 8,9 milyar dolara ulaşmıştır.

Tablo 3.14: Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin STA Öncesi ve Sonrası Gelişimi

	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
STA Öncesi Dönem (2001-2006)	2.515	1.617	4.132	898
STA Sonrası Dönem (2007-2012)	7.293	1.660	8.953	5.633
Değişim	% 190	%2,7	% 116	%527

Kaynak: TUIK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Ayrıca tabloda görüldüğü gibi Türkiye lehine bu dönemde dış ticaret fazlası oluşmuş ve STA öncesi dönemde yaklaşık 900 milyon doları bulan dış ticaret fazlası STA sonrası dönemde 5 katın üzerinde artarak 5,6 milyar doları bulmuştur. Bütün bu veriler ışığında, iki ülke arasında imzalanan STA'nın büyük oranda Türkiye lehine gelişme gösterdiği söylenebilir.

Türkiye'nin Suriye ile yaptığı STA anlaşması sonrası ihracat ve ithalatın yapısında olası bir değişme olup olmadığına da STA'nın tarafların dış ticaretine etkisi bağlamında bakabiliriz.

Bu çerçevede Türkiye-Suriye arasındaki dış ticaretin sektörel dağılımını içeren Tablo 3.15 incelediğinde görüleceği gibi, STA öncesi 6 yılda Türkiye'nin Suriye'ye tarım ürünü ihracatı yaklaşık 106,8 milyon dolar iken, STA sonrası 6 yılda tarım ürünü ihracatı artarak 280,7 milyon dolara yükselmiş, toplam ihracat içinde oransal payı da %0,4 gibi çok küçük bir düzeyde iken %4 düzeyine yaklaşmıştır. Aynı dönemde Suriye'ye yapılan sanayi ürünü ihracatı da büyük artış göstermiş ve 2,3 milyar dolardan 6,4 milyar dolara ulaşmıştır, ancak oransal payı %92,7'den %87,6'ya gerilemiştir. Bu ülkeye yapılan madencilik ürünü ihracatı da miktar olarak artarak 65,7 milyon dolardan 136,9 milyon dolara çıkmış, fakat yüzdelik payı görece azalarak %2,6'dan %1,9'a düşmüştür.

Tablo 3.15: Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin STA Öncesi ve Sonrası Sektörel Dağılımı (Bin Dolar ve %)

İHRACAT						
	Tarım		Sanayi		Madencilik	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
STA Öncesi Dönem	106.868	0,4	2.332.542	92,7	65.705	2,6
STA Sonrası Dönem	280.750	3,9	6.390.572	87,6	136.864	1,9
İTHALAT						
	Tarım		Sanayi		Madencilik	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
STA Öncesi Dönem	277.284	17,1	540.214	33,4	750.503	46,4
STA Sonrası Dönem	171.641	10,3	1.284.737	77,4	204.583	12,3

Kaynak: Kaynak: TUIK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Tablo 3.15'deki ithalatın gelişimine bakıldığında, Türkiye'nin Suriye'den tarım ürünü ithalatının STA öncesi 6 yılda yaklaşık 277 milyon dolar iken STA sonrası 6 yılda tarım ürünü ithalatının gerileyerek 171,6 milyon dolara düştüğü görülmektedir. Buna karşılık aynı dönemde sanayi ürünü ithalatı 540 milyondan yaklaşık 1.285 dolara yükselmiştir. Madencilik ürünü ithalatı ise hızlı düşüşle 750 milyondan yaklaşık 205 milyon dolara inmiştir. İthalatın sektörel dağılımına paylar itibarıyla bakıldığında tarımın payında azalma yaşanmış, ancak madencilik ürünlerinin ithalat içindeki payında azalma daha fazla olmuş ve %46,4'den %12,3'e düşmüştür. Sanayi ürünleri ithalatının payı ise %33,4 düzeyinden %77,4'e yükselmiştir.

Bu tablodan hareketle Türkiye-Suriye arası ihracat ve ithalatta sektörel olarak en önemli payı sanayinin aldığı, ithalatta sanayi ürünlerinin payının STA sonrası artış gösterdiği, madencilik ürünlerinin payının özellikle ithalat tarafında hızla düştüğü ve tarımın payının ihracat ve ithalatta düşük oranlarda kaldığı söylenebilir. Öte yandan Türkiye'nin Suriye'ye STA'dan sonra sanayi malları ihracatının miktar olarak artarken oran olarak düştüğü ithalatının ise miktar ve oran olarak arttığı görülmektedir. Türkiye'nin sanayi sektörü ürünlerinde Suriye'ye göre daha fazla miktarda ihracat gerçekleştirdiği dikkate alındığında Gürcistan örneğinde olduğu gibi katma değeri yüksek bu tür malların ihracatının artmasının Türkiye lehine olduğu sonucu çıkarılabilmekte ayrıca sanayi ürünlerinin ithalatının payının artması da sanayi ürünlerinde karşılıklı endüstri içi ticaretin arttığı anlamı gelmektedir. Madencilik ürünlerinde net ithalatçılık görece STA sonrası azalsa bile devam etmektedir. Bu durum işlenmemiş ham petrol ithalatı ile açıklanabilmektedir.

Türkiye-Suriye arasındaki dış ticaretin mal gruplarına göre dağılımını da Tablo 3.16'daki veriler ışığında değerlendirdiğimizde, görüleceği üzere STA öncesi Türkiye'nin Suriye'ye yatırım malları ihracatı yaklaşık 254 milyon dolarken STA sonrası 426 milyon dolara yükselmiştir. Aynı dönemde hammadde ihracatı yaklaşık 2 milyar dolardan 5.4 milyar dolara, tüketim malları ihracatı ise 301 milyon dolardan yaklaşık 1,2 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye'nin bu ülkeye ihracatının mal gruplarına göre payına bakıldığında, hammadde ve aramaları ihracatının payının %74, tüketim mallarının payının %16,2 ve yatırım malları ihracatının payının ise %9,3 olduğu ve oransal payın STA öncesi ve sonrasında tüketim malları ihracatında küçük bir artış,

yatırım malları ve hammadde-aramalarının ihracat payında ise küçük bir azalma biçimde ortaya çıktığı görülmektedir.

Tablo 3.16: Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin STA Öncesi ve Sonrası Mal Gruplarına Göre (BEC) Dağılımı (Bin Dolar ve %)

İHRACAT						
	Yatırım Malları		Hammadde ve Aramaları		Tüketim Malları	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
STA Öncesi Dönem	254.230	10,1	1.956.921	77,8	301.232	12
STA Sonrası Dönem	680.635	9,3	5.413.593	74,2	1.181.644	16,2
İTHALAT						
	Yatırım Malları		Hammadde ve Aramaları		Tüketim Malları	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
STA Öncesi Dönem	3.360	0,2	1.412.530	87,4	200.899	12,4
STA Sonrası Dönem	10.945	0,7	1.033.591	62,3	616.462	37,1

Kaynak: TUIK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, 2013.

Türkiye'nin Suriye'den ithalatının mal grupları açısından gelişimine bakıldığında ise, STA öncesi ithal edilen yatırım malı miktarının 3,3 milyon dolardan STA sonrası artarak 10,9 milyon dolara çıktığı, aynı dönemde hammadde ithalatının azalarak 1,4 milyar dolardan yaklaşık 1,1 milyar dolara indiği ve tüketim malları ithalatının da yaklaşık 201 milyon dolar iken hızla artarak 616 milyon dolara çıktığı görülmektedir. Bu ülkeden ithalatın mal gruplarına göre dağılımının oransal payına bakıldığında hammadde ve ara malları ithalatının payının STA sonrası azalarak %87'den %62 oranına gerilediği, tüketim malları ithalatının payının hızla artarak %12,4 düzeyinden %37 seviyesine ulaştığı, yatırım malları ithalatının oransal payının ise çok fazla değişmediği ve ihmal edilecek düzeyde olduğu söylenebilir.

Tabloda görüldüğü gibi üç mal grubunda da Türkiye net ihracatçı konumdadır. Ayrıca hammadde ve aramaları ihracat ve ithalatında karşılıklı önemli boyutta bir ticaret bulunmaktadır. Bu durum, daha önce belirtildiği gibi, bu ülkeyle yapılan ham petrol ithalatı ve işlenen petrolün türev ürünlerinin yeniden ihracıyla yakından ilişkilidir. Öte yandan STA sonrası tüketim malları ithalatının oransal payının hızlı yükselmesi sözkonusudur. Tüketim malları

ihracatının oransal payındaki artışı aşan bu gelişme son dönemde Türkiye'nin bireysel gelirindeki artışıyla beraber ortaya çıkan zenginleşme sonucu genel ithalatındaki tüketim malları artışının bir yansıması olarak addedilebilir.

Aşağıdaki noktalar Türkiye ile Suriye arasındaki STA'nın Esed yönetimiyle olan gerilimin ortadan kalkması durumunda her ki taraf ülke için gelecek dönemdeki katkılar açısından önemli noktaları göstermektedir;

✓ Suriye'nin önemli ölçüde doğalgaz rezervi bulunmakta ve elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Doğal gaz rezervleri, Gaziantep-GAP ile Adana-İskenderun hattına yakınlığı ve maliyeti düşük olacağından bu bölgelerimizin enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılabilir.

✓ Ülkemiz Suriye'den önemli miktarda ham petrol almaktadır. Bu miktar arttırılabilir. Karşılığında Suriye'ye üretim yetersizliğinden dolayı işlenmiş petrol ürünleri ihraç edilebilir.

✓ Suriye'den transit geçiş ücretleri pahalıdır. Bu durum, ürünlerin birim başına maliyetini yükseltmektedir. Rakiplerimiz, mamullerini genellikle deniz yoluyla getirdiklerinden, fiyatlarımız ucuz olduğu halde, rekabet olumsuz etkilenmektedir. Esasen, Suriye'nin ülkemiz imkanlarına göre, gelişmiş bir TIR filosu bulunmamaktadır. Transit geçişler de dahil, ulaştırma alanında verilebilecek karşılıklı verilecek tavizler ülkemiz lehine işleyecektir. Suriye ile taşımacılık konusunda yapılacak geniş kapsamlı bir anlaşmanın, Ortadoğu'ya yönelik ihracatımız yanında bu ülkeye yük taşımacılığını olumlu etkileyecektir.

✓ Bununla birlikte ihracat bedellerinin tahsili noktasında Suriye'de Türk bankalarının temsilciliklerinin açılması ile iş adamlarımızın ödeme konusunda yaşadıkları sıkıntıların giderilmesi gerekmektedir.

✓ İki ülke gümrüklerinin altyapılarının geliştirilerek bekleme sürelerinin kısaltılması ve Suriye'de açılan kamu ihalelerinin işleyişinin standarda kavuşturulması halinde iki ülke arasındaki ticaretin ve yatırımlarda işbirliğinin daha da geliştirilmesi mümkün olacaktır.

✓ Türkiye'nin Suriye ile yaşadığı son dönemdeki kriz, Suriye sınırındaki gümrük kapılarının kapatılmasına sebep olmuş, ardından Türkiye'nin Suriye'ye ve Suriye üzerinden 11 Ortadoğu ülkesine yaptığı ihracat durma noktasına

gelmiştir. Bu sorunun çözümü için Mersin limanından tırlarla mallar Mısır'a taşınmıştır. Fakat ulaştırmadaki sürenin uzunluğu ve navlun maliyetlerinin yüksekliği, gönderilen ihraç malının sınırlı miktarda kalmasına neden olmuştur. Ayrıca bu durum, ülkemizde ekonomik sonuçlar doğurmuş, elektrik, doğalgaz ve benzin fiyatlarının artmasına neden olmuştur.

✓ Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerde gelecek dönem için bütün riskleri derinlemesine analiz ederek kısa ve uzun vadeli alternatif stratejiler geliştirmesi de gerekmektedir. Ticaret, turizm ve lojistikte yaşanan sıkıntıların aşılması için Suriye'de yeni kurulacak düzende Türkiye'nin ağırlığını ortaya koyması ve bölgedeki etkinliğini artırması gerekmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünya ticaretinde meydana gelen gelişmeler, ülkeleri bütünleşme arayışı içerisine sokmuş ve sonuçta ekonomik entegrasyonlar ortaya çıkmıştır. Uluslararası ticarete serbestleşme ve artışlar, bir taraftan GATT/WTO çerçevesinde çok yanlı görüşmeler yoluyla gümrük tarifelerinin indirilmesi, diğer taraftan ülkelerin aralarında oluşturdukları çeşitli entegrasyonlar yoluyla gerçekleşmiştir. Çok taraflı üretim, ticari ve mali ilişkilerin gelişmesi, küreselleşmeye hız kazandırdığı gibi, benzer özelliklere sahip, aynı coğrafi bölge içerisinde olan ülkeleri, güçlerini birleştirici yoğun bölgesel ilişkiler içine sokmuştur. Bölgesel entegrasyon hareketleri, bu bağlamda, gelecekte meydana gelecek bir küreselleşmeye, geniş çaplı bir serbest ticari ve mali bütünleşme ortamına geçişin bir aşamasını oluşturmaktadır.

Türkiye de dünya ticaretinde meydana gelen gelişmeler karşısında 1980’li yıllarda başlayan ihracata dayalı büyüme stratejisi ile dünyaya entegre olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu çerçevede Türkiye, AB ile 1963’de Ankara Anlaşması ile başlayan ortak üyelik sürecinin bir adımı olarak 1996’da Gümrük Birliği (GB)’ne dahil olmuştur. Türkiye, AB’ye ve üçüncü ülkelere karşı gümrük vergilerini ve ithalattaki koruma oranlarını indirmiştir. Aynı dönemde Avrupa’da önemli değişiklikler meydana gelmiş, SSCB’nin dağılması sonrası Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) yüzlerini AB’ne dönerek, bir dizi ticari hüküm ihtiva eden anlaşmalar imzalamışlar, bu anlaşmalarla AB pazarına uygun koşullarla girme imkanına sahip olarak Türk malları ile rekabet şansını yakaladıkları gibi, AB’ye verilen tavizler, bu ülke pazarlarında Türk ürünlerinin şansını azaltan bir etki yaratmıştır.

Küresel krizin etkilerinin halen devam ettiği günümüzde, ihracata dayalı büyüme stratejisi yeni bir ivmeye ihtiyaç duymaktadır ve bu amaçla ihracatı artırıcı yeni, stratejik teşvikler verilmesi yanısıra yeni pazarlar oluşturulması gerekmektedir. Bu amaca dönük en uygun araçlardan birisi “Serbest Ticaret Anlaşmaları” ile yeni dış ticaret pazarlarının veya alanlarının kurulmasıdır. Aslında, Türkiye’nin EFTA ülkeleri ile STA imzalamasına yönelik müzakereler, 1990’da başlatılmıştır. Yapılan müzakereler, 1992’de anlaşmanın yürürlüğe

girmesi ile birlikte sonuçlanmıştır. AB ile 1996'da gerçekleştirilen GB, taraflar arasında ortak ticaret politikası uygulanmasını zorunlu kılmış, AB'nin tercihli ticaret anlaşmaları imzaladığı ülke ve ülke gruplarından başlayarak üçüncü ülkelerle STA müzakerelerinin hızla ele alınması gerekmiştir.

Türkiye, bu çerçevede EFTA yanısıra bir kısmı daha sonra AB üyesi olan MDAÜ ile serbest ticaret anlaşmalarını tamamlamış ve ayrıca bölge içerisinde malların serbest dolaşımını sağlayan Pan-Avrupa Menşe Kümülyasyonu Sistemi'ne 1 Ocak 1999'da taraf olmuştur. Böylece, Türkiye, AB'ne ilave olarak, yeni bir pazara sahip olmuş ve bu ülkeler ile derin bir ekonomik entegrasyon için altyapı oluşturulmuştur. Türkiye, Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Bölgesi ve MDAÜ ülkeleri ile anlaşmaları sanayi ürünlerinin serbest dolaşımını, tarım ürünleri ticaretinin karşılıklı ticari tavizler yoluyla ve tarım politikalarının izin verdiği ölçüde aşamalı olarak serbestleştirilmesini; taraf ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerine teşebbüs hakkı tanımlarını ve hizmetler sektörü ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini öngörmektedir. Anlaşmalar, ülkemizin bu ülkeler ile ticaretinin yanı sıra, sanai işbirliği ve ortak yatırım imkanlarını arttırarak dünya pazarlarındaki konumunu güçlendirecektir.

Ayrıca, bütünleşmelerin başarısının coğrafya ile yakından ilgili olduğu da ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin ticarî ilişkileri açısından bölgesel bütünleşmelere ve bütünleşme olasılıklarına bakıldığında, Türkiye'nin en büyük ticarî partnerinin AB ülkeleri olduğu görülmektedir. Coğrafi yakınlık açısından da Türkiye'nin sınır komşularıyla olan bölgeselleşme hareketleri ve STA önem kazanmaktadır.

Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ve Kuzey Afrika ile ticarî ilişkileri de önemli olmakla birlikte, AB'nin sahip olduğu potansiyeli taşımamaktadır. Gerek AB ile gerçekleştirilen GB çerçevesinde, gerekse Doğu Avrupa, Karadeniz, Kafkasya ve ECO yöresinde ortaya çıkacak büyük ticarî gelişmeler, Türkiye'nin ticaret hacminin büyük çapta artmasına yardımcı olacaktır. Büyüyen ticaret hacmi sayesinde büyüyen Türk firmalarının, Uzakdoğu ve Amerika gibi pazarlarına ulaşmaları daha kolay olacaktır.

Türkiye'nin bu aşamaya ulaşmasının temel koşulu da, kamunun denetim görevini yerine getirmesi ve firmaların karşılaştığı uluslararası problemlerle ilgilenmesidir. Türkiye, bu kapsamda, MDAÜ'nden oluşan 11 ülke ve İsrail ile

STA imzalamıştır. Söz konusu anlaşmalar, az sayıdaki istisna dışında tüm sanayi ürünlerini kapsayan malların serbest dolaşımını, tarım ürünleri ticaretinin ise ülkelerin tarım politikaları elverdiği ölçüde tavizli bir şekilde yapılmasını öngörmektedir. STA'ı, AB ile bütünleşme sürecine giren ülkelerde, Türk mallarının AB mallarına göre rekabet güçlerini kaybetmelerini engellemiş, diğer üçüncü ülke mallarına göre de avantaj kazanmalarını sağlamıştır.

STA'ları, Türkiye'nin, dış ticaret politikası önceliklerinden biri olarak belirlediği ihraç pazarının çeşitlendirilmesi ve AB pazarına bağımlılığın azaltılması hedeflerine katkıda bulunmuştur. STA imzalanan ülkelerin hemen hemen hepsinde ithalatta yüksek korumalar olduğu dikkate alındığında, Türk ürünlerinin vergisiz olarak bu ülke pazarlarına girmesinin ne derece önemli olduğu görülmektedir.

Bu çerçevede Türkiye ile Gürcistan arasında 2008'de imzalanan STA sonrası Türkiye'nin bu ülkeye ihracatı artmış, daha önceki dönemlerde az miktarlarda da olsa dış ticaret açıkları verilirken STA sonrası belirgin şekilde artan Türkiye lehine dış ticaret fazlaları oluşmaya başlamıştır. Gürcistan'ın son dönemde Türkiye'den ithalatında görülen azalma ve konjonktürel olarak bir dış ticaret daralması ortaya çıkmadığı takdirde bu dış ticaret dengesinin Türkiye lehine devam edeceği söylenebilir. Öte yandan STA sonrası bu ülkeyle dış ticaretimiz artmasına karşın dış ticaretimize konu olan malların sektörel bileşiminde genel bir değişimin olmadığı da dikkati çekmektedir.

Türkiye ile Suriye arasında 2006 sonunda imzalanan STA sonrası bu ülkeyle olan dış ticaretimizde de çok güçlü artışlar görülmüş, ihracatta kümülatif olarak %190'u bulan bu artışlar, Türkiye lehine dış ticaret fazlalarının oluşmasına katkı sağlamıştır. Bununla birlikte Suriye ile imzalanan STA sonrası dış ticaret kalıbında sektörel olarak önemli bir değişim görülmemiştir. AB, Çin, Rusya ve son dönem hariç İran gibi ülkelere önemli ölçüde dış ticaret açıkları verilen bir dönemde Suriye gibi komşu ülkelere karşı verilen dış ticaret fazlaları ülkemizin toplam dış ticaret açıklarının azalmasına katkıda bulunmaktadır. Son dönemde Suriye'de yaşanan olumsuzlukların ortadan kalkması durumunda bu ülkeyle ihracat ve ithalatın artmaması için bir neden görülmemektedir.

Türkiye'nin Gürcistan ve Suriye ile yaptığı STA anlaşması sonrası ihracat ve ithalatın yapısında olası bir değişimin tarafların dış ticaretine katkısı değerlendirilmeye çalışıldığımızda; Türkiye-Gürcistan arası ihracat ve ithalatta sektörel olarak en önemli payı sanayinin aldığı, ithalatta madencilik ürünlerinin payının görece artış gösterdiği ve tarımın payının ihracat ve ithalatta çok düşük oranlarda kaldığı söylenebilir. Öte yandan Türkiye'nin Gürcistan'a STA'dan sonra sanayi malları ihracatının miktar olarak artarken ithalatının miktar ve oran olarak azaldığı görülmektedir. Türkiye'nin sanayi sektörü ürünleri bazında net ihracatçı olduğu dikkate alındığında katma değeri yüksek bu tür malların ihracatının artması Türkiye'nin lehine bir gelişmedir.

Türkiye'nin Gürcistan'a ihracatının mal gruplarına göre payına bakıldığında, hammadde ve aramaları ihracatının payının %62 civarında olduğu, tüketim mallarının payının %24 ve yatırım malları ihracatının payının ise %12 civarında olduğu ve oransal payın STA öncesi ve sonrası neredeyse aynı kaldığı söylenebilir. Bu ülkeden ithalatın mal gruplarına göre dağılımının oransal payına bakıldığında ise hammadde ve ara malları ithalatı bir miktar azalsa da hala %90 civarında paya sahiptir. Tüketim malları ithalatının payı %10'a yakındır, buna karşın yatırım malları ithalatının oransal payı ihmal edilecek düzeyde bulunmaktadır.

Türkiye-Suriye arası ihracat ve ithalatta sektörel olarak en önemli payı sanayi almaktadır. Bu ülkeden ithalatta sanayi ürünlerinin payı STA sonrası artış göstermiş, buna karşın madencilik ürünlerinin payı düşmüştür. Tarımın payı ihracat ve ithalatta görece düşük oranlarda bulunmaktadır. Türkiye'nin sanayi sektörü ürünlerinde net ihracatçı olduğu dikkate alındığında katma değeri yüksek bu tür malların ihracatının artmasının Türkiye lehine olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin Suriye'den ithalatının mal gruplarına göre dağılımının oransal payında hammadde ve ara malları ithalatı ilk sırada yer almaktadır. Bu ürün grubunda karşılıklı dış ticaret %60-70 oranında bir paya sahiptir. Ayrıca son dönemde tüketim malları ithalatının payı belirgin yükseliş göstermiştir. Bu durum Türkiye'nin genel ithalatında tüketim mallarının payının artışın bir doğal sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu ülkeye yapılan yatırım malları ihracatının payı %10 civarında bulunmasına karşın yatırım malları ithalatının oransal payı ise ihmal edilecek düzeydedir.

KAYNAKÇA

- AKGÜR, Muhsin, ve Tezer Palacioğlu. **Gürcistan: Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 1999.
- AYDIN, Selin, **Suriye Ülke Raporu**, İGEME, Ankara, 2009.
- AKMAN, M, Sait. “Türkiye’nin İthalat Politikası, Değişen Koruma Anlayışı: İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi ve Anti - Damping Vergisi Uygulamaları”, **Türk Ekonomisi-II**, Sayı 28, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara, Temmuz-Ağustos 1999, ss. 557-563.
- ATKINSON, Glen. “Regional Integration in the Emerging Economy”, **Social Science Journal**, Vol.35, Issue 2, 1998, ss. 159-168.
- BALASSA, Bela, **The Theory of Economic Integration**, 4.b., London: George Allen- Unwin, 1973.
- BAŞAR, S. ve A. Üzümcü. “Türkiye’nin Cari İşlemler Bilançosu Açığı Üzerinde Enerji İthalatı ve İktisadi Büyümenin Etkisi: 2003-2010 Dönemi Üzerine Bir Analiz”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt: 48, Sayı: 558, 2011, ss. 5-22.
- BENLİ, Ayşe Oya, **Gürcistan Ülke Raporu**, Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007
- DARTAN, Muzaffer., Hatipoğlu Esra ve Dikkaya Mehmet, **ECO Bölgesi: Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye**, Marmara Üniversitesi, AT Enstitüsü Yayınları , İstanbul: 2002.
- DARTAN, Muzaffer ve Sait Akman. “The Political Economy Of Regionalism in World Trade”, *Marmara Journal Of European Studies*, **Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayınları**, Cilt:5, Sayı:1-2, İstanbul, 1992, ss.21-60.
- DAYIOĞLU, Ahmet Şevket, **Pan- Avrupa Menşe Kümülayon Sistemi**, Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003.
- DEMİRCİ, Necdet. “Uluslararası Entegrasyon Teorileri ve ECO”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 1995.
- DEMİRCİ, Server, “Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:11, İstanbul, 2007, s.144-146.
- DİKKAYA, Mehmet, ve Adem Üzümcü. “Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO)’nun Gelişimi, Potansiyeli ve Dinamikleri”. **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:11, İstanbul, 2007, ss.11–34.
- DİKKAYA, Mehmet ve Adem Üzümcü. “Küresel Finans Krizinin Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri: 2001 Krizi İle Bir Karşılaştırma”, **Finansal Kriz**

Yazıları, (Derleyen: İrfan Kalaycı), Nobel Yayın Dağıtım, Yayın No: 1639, Ankara: Aralık 2010, ss. 273-313.

DORNSBUSCH, Rudiger. "The Case for Trade Liberalization in Developing Countries", **Journal of Economic Perspectives**, Vol: 6, Issue:1, Winter 1992. ss.69-85.

DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Dış Ticaret Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Yayın No: DPT-2705, ÖİK:660, Ankara: 2007.

DTM, **Pan Avrupa Menşe Kümülayon Sistemi Başvuru Kitabı**, Ankara, DTM Yayınları, 1999.

ESEN, Bora. **Gürcistan Ülke Raporu**, İGEME, Ankara, 2011.

ERTÜRK, Emin. **Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye' nin İçinde Bulunduğu Ekonomik Entegrasyonlar**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1993.

ERTÜRK, Emin. **Uluslararası İktisadi Birleşmeler**, Alfa Aktüel, Bursa, 2006.

FELDSTEIN, Martin. "The Political Economy Of European Economic And Monetary Union: Political Sources Of An Economic Liability". **Journal of Economic Perspectives**, Vol.11, No.:4, 1997, ss.1-33.

GÖKDERE, Y. Ahmet. **Az Gelişmiş Ülkelerarası İktisadi Birleşme**", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

İNCEKARA, Ahmet. **Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri**. İTO, İstanbul, 1995.

İTO, **2009 Yılında Türkiye ve Dünya Ekonomisi**, Ekonomik Rapor 2009, Yayın No:2010-26, İstanbul, 2009.

İİB, **Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) Klavuzu**, İstanbul İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği, İstanbul, 2010.

İYİBOZKURT, Erol. **Uluslararası İktisat**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1995.

KARACA, Nil. "GATT'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne", **Maliye Dergisi**, Sayı: 44, 2003, ss.84-99.

KARLUK, R.. **Türkiye Ekonomisi**. Beta, İstanbul, 2004.

KARLUK, R.. **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

KARLUK, R.. **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar**, Beta, İstanbul, 2007.

KAYA, Ayşe, **1980 Sonrası Dış Ticaretteki Gelişmeler ve Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, Ağustos 2008.

KAYA, Talip Engin. **Dünya Ticaretindeki Gelişmelerin Ülkemiz Menşe Mevzuatına Etkisi: Pan- Avrupa- Akdeniz Menşe Kümülayon Sistemi Örneği**,

- Uzmanlık Tezi, Gümrük Müsteşarlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007.
- KEPENEK, Yakup, ve Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.
- KÜÇÜKAHMETOĞLU, Osman, Hamza Çeştepe, ve Şevket Tüylüoğlu. **Ekonomik Entegrasyon: Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**, Ekin Kitabevi, Ankara, 2005.
- KONDONASSIS, A. J. and A.G.Mallaris, “NAFTA: Old and New Lessons”, **North American Journal of Economics & Finance**, Vol.7, Issue 1, 1996, ss.1-8.
- KUYUMCU, Oğuz. **Suriye Ülke Raporu**, İGEME, Ankara, 2011.
- MİRUS, Rolf and Nataliya Rylska. “Economic Integration: Free Trade Areas vs Customs Unions”. **Western Centre for Economic Research**, Panagariya, 2001, ss. 1-17.
- ÖZÇELİK, İsmail. **Bölgesel Entegrasyonlar Teorisi,Uygulamadaki Önemli Entegrasyonlar ve Türkiye'nin Entegrasyon Hareketindeki Yeri**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, **Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir, 2006
- PARASIZ, İlker. **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003.
- PARASIZ, İlker. **Türkiye Ekonomisi 1923' ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.
- SEYİDOĞLU, Halil. “**Uluslararası İktisat**”. Güzem, İstanbul, 2009.
- ŞAHİN, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2007.
- ŞAHİN, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu**. Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002.
- UYAR, Süleyman. "Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:19, Ekim 2000, ss.109-110
- ÜZÜMCÜ, Adem, “Krizler, Ekonomik İyileşme ve Dış Ticaret Gelişmeleri: 1994, 2001 ve 2008 Krizlerinin Türkiye Ekonomisindeki Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, **2. Uluslararası Ekonomi Konferansı, Bunalım Sonrasında Küresel Ekonomi: Zorluklar ve Fırsatlar**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Girne, 1-3 Eylül 2010, ss. 1-30.
- TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisi 2002**, Yayın No: TÜSİAD-T/2002-12-343, İstanbul, Aralık-2002.
- TÜİK, “Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2012”, **Haber Bülteni**, Sayı: 13428, 31 Ocak 2013.
- WONNACOTT, J. Ronald.“Free Trade Agreements: for better or worse?”, **American Economic Review**,Vol.86, Issue 2 (May 96). ss. 62-66.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- ATEŞ, A., “Ekonomik Entegrasyon Türleri ve AB Ekonomik Entegrasyonu” **TUİÇ Akademi**, Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği Yayını, 6 Kasım 2011. (<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/2341ekonomik-entegrasyon-turleri-ve-ab-ekonomik-entegrasyonu> Erişim: 05.02.2013)
- AB Bakanlığı (2013b), Bir Bakışta AB: Avrupa Birliğinin Kurumları, (<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=45641> Erişim: 01.02.2013)
- AB Bakanlığı (2013b), Bir Bakışta AB: Üye Devletler, (<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=233&l=1> Erişim: 01.02.2013)
- Dışişleri Bakanlığı (2012a.), KEİ, (<http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei.tr.mfa> Erişim: 12.04.2012)
- Dışişleri Bakanlığı (2012b), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, (<http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-eit.tr.mfa> Erişim: 17.04.2012)
- Dışişleri Bakanlığı (2012c), İslam İşbirliği Teşkilatı, (<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> Erişim: 17.06.2012)
- Dışişleri Bakanlığı (2012d), “OECD’nin Çalışma ve Karar Alma Mekanizmaları” (<http://oecd.pr.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121249> Erişim: 18.05.2012)
- Ekonomi Bakanlığı (2012a), Türkiye- EİT (www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=789DD3C5-19DB-2C7D Erişim: 28/02/2013)
- Ekonomi Bakanlığı (2012b), Serbest Ticaret Anlaşmaları, Suriye (<http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm?sayfa=DBF45AF3-D8D3-8566-452059879BE3C554> Erişim: 13.06.2012)
- Ekonomi Bakanlığı (2012c), “Serbest Ticaret Anlaşmaları- EFTA” (<http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm?sayfa=DA0E168D-D8D3-8566-4520C1DEB145DD63> Erişim: 25.06.2012)
- Ekonomi Bakanlığı (2013), “Serbest Ticaret Anlaşmaları- Suriye” (<http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm?sayfa=DBF45AF3-D8D3-8566-452059879BE3C554> Erişim: 28/02/2013)
- EFTA (2012a), “EEA Agreement” (<http://www.efta.int/eea/eea-agreement.aspx> Erişim: 03.06.2012)
- EFTA (2012b), “EFTA Court” (<http://www.eftacourt.int/> Erişim: 25.06.2012)
- GEOSTAT (2012), “External Trade” (<http://www.geostat.ge/index.php?action=page&pid=137&lang=eng> Erişim: 06.08.2012)
- HOLDEN, Michael. “Stages of Economic Integration: From Autarky to Economic Union”, Government of Canada, Economics Division, PRB 02-49E, 13 February2003, (<http://publications.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/inbrief/prb0249-e.htm> Erişim: 08.01.2013)

- INTRACEN(2013a), International Trade Center, Trade Map, (http://www.trademap.org/countrymap/Country_SelProductCountry_TS.a_spx Erişim: 01.02.2013)
- INTRACEN (2013b), International Trade Center, Trade Map (http://www.trademap.org/countrymap/Product_SelCountry_TS.aspx Erişim: 01.02.2013)
- İBP(2012), İhracat Bilgi Platformu, Gürcistan, (<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=G%C3%BCrcistan> Erişim: 08.02.2013)
- CIA(2013a), “The World Factbook” (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html> Erişim: 25.07.2012)
- İGEME (2005), “Gürcistan Ülke Profili 2005” (<http://www.carpetrium.com/dosya/pdf/ulkebilgisi/gurcistan.pdf> Erişim: 01.12.2012)
- İSEDAK (2012), İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi, İSEDAK Hakkında (<http://www.comcec.org/TR/icerik.aspx?iid=111> Erişim: 15.04.2012)
- D-8 (2012), D8 Organization for Economic Cooperation, Brief History of D-8, (<http://www.developing8.org/About.aspx> Erişim: 15.06.2012)
- DPT (2012), Gelişmekte Olan Sekiz Ülke D-8, (<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesi gn/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAF B889991AC9908F0AD> Erişim: 28.02.2013)
- OECD (2012b), İktisadi İşbirliği Ve Kalkınma Teşkilatı Ve Türkiye, (<http://www.oecd.org/turkey/42122130.pdf> Erişim: 05.06.2012)
- OECD (2012a), Members and Partners, (<http://www.oecd.org/about/membersand partners/> Erişim:12.08.2012)
- ResmiGazete(2008),(<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/09/20080924m1.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/09/20080924m1.htm>Erişim: 01.02.2013)
- CIA (2013b), The World Factbook, (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> Erişim: 17.05.2012)
- ResmiGazete(2006),(<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061106m1.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061106m1.htm>Erişim: 01.02.2013)
- SABİR, Hasan. “Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği” **Dış Ticaret Dergisi**, Temmuz 2002, (<http://www.econ.turk.org/dtp13.htm> Erişim: 28.02.2013)
- SARAÇ, Fatih. “Gürcistan Ülke Raporu, 2009” Avrupa İşletmeler Ağı-Karadeniz, (http://www.blackseaeen.org/dosyalar/BB_ULKRAP/BB_ulk rap-430.pdf Erişim: 28.02.2013)
- TÜRKER, Meltem. “Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Ticaret Anlaşması (Economic Cooperation Organization Trade Agreement-ECOTA) ve Son Gelişmeler”. **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, 2006, (<http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-ticaret-anlasmasi-economic-cooperation-orga>

nization-trade-agreement-ecota -ve-son-gelismeler-.tr.mfa

Erişim: 28.02.2013)

WTO (2013a), World Trade Organization , Syrian Arab Republic, (<http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=SY> Erişim: 01.02.2013)

WTO (2003b), http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_bis_e.htm?solution=WTO&path=/Dashboards/MAPS&file=Map.wcdf&bookmarkState={%22impl%22:%22client%22,%22params%22:{%22langParam%22:%22en%22}} Erişim: 01.02.2013)

EKLER

EK TABLO 1: Gürcistan'ın, Türkiye Menşeli İthalatında Uygulanan Vergilerin Kaldırıldığı Ürünler

CN Kodu	Ürün Tanımı
01 05	Canlı kümes hayvanları horozlar, tavuklar ("Gallus Domesticus" türü) ördekler, kazlar, hindiler ve beç tavukları gibi evcil türler
02 04	Koyun ve keçi etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)
04 01	Süt ve krema (konsantre edilmemiş, ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeleri içermeyenler)
04 07	Kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları (kabuklu,taze,dayanıklı hale getirilmiş veya pişirilmiş)
04 09	Tabii bal
07 02	Domates (taze veya soğutulmuş), (sadece 1 Haziran-31 Ekim döneminde)
07 11	Geçici olarak konserve edilmiş fakat bu halleriyle derhal yenilmeye elverişli olmayan sebzeler (örneğin; kükürtdioksit gazı kullanılarak salamurada, kükürtlü su içinde veya diğer koruyucu eriyikler içinde)
08 02	Diğer kabuklu meyvalar (taze veya kurutulmuş)(kabuğu çıkarılmış veya soyulmuş olsun olmasın)
08.05 (0805.50 hariç)	Turunçgiller (taze veya kurutulmuş)
08.06 (0806.20 hariç)	Üzümler , taze
0808.10	Elma, taze
08 12	Geçici olarak konserve edilmiş fakat bu halleri ile derhal yenilmeye elverişli olmayan meyvalar ve sert çekirdekli meyvalar (örneğin; kükürtdioksit gazı kullanılarak salamurada, kükürtlü su içinde veya diğer koruyucu eriyikler içinde)
09 02	Çay (aromalandırılmış olsun olmasın)
24 01	Yaprak tütün ve tütün döküntüleri
24 02	Tütün veya tütün yerine geçen maddelerden yapılmış purolar, uçları açık purolar, sigarillolar ve sigaralar

Kaynak: Serbest Ticaret Anlaşmaları, 2012

EK TABLO 2: Türkiye'nin taviz sağlamadığı Gürcistan menşeli ürünler

CN Kodu	Ürün Tanımı
Fasıl 1	Canlı hayvanlar
Fasıl 2	Etlere ve yenilen sakatat
Fasıl 3 *	Balıklar ve kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar
Fasıl 4 *	Süt ürünleri, kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları, tabii bal, tarifinin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan yenilebilir hayvansal menşeli ürünler
Fasıl 8	
802	Diğer kabuklu meyvalar (taze veya kurutulmuş)(kabuğu çıkarılmış veya soyulmuş olsun olmasın)
0805.50	Limon (Citrus limon, Citrus limonum) ve tatlı limonlar (Citrus aurantifolia, Citrus latifolia)
806	Üzümler, taze veya kurutulmuş
0810.50	Kivi
0812.90.10	Kayısı (zerdali dahil)
813	Meyvalar (kurutulmuş) (08.01 ila 08.06 pozisyonlarındakiler hariç) bu fasıldaki sert kabuklu meyvaların veya kurutulmuş meyvaların birbirleriyle olan karışımları
Fasıl 9	
902	Çay (aromalandırılmış olsun olmasın)
0904.20	Capsicum ve Pimenta cinsi biberler (kurutulmuş, ezilmiş veya öğütülmüş)
Fasıl 10	Hububat
Fasıl 11	
1101	Buğday unu veya mahlut unu
1102	Hububat unları (buğday unu veya mahlut unu hariç)
1108	Niştastalar; inülin
1206	Ayçiçeği tohumu (kırılmış olsun olmasın)
1212.91	Şeker pancarı
Fasıl 15 (1504, 1522 hariç)	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri; hazır yemeklik katı yağlar; hayvansal ve bitkisel mumlar
Fasıl 16	Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar veya diğer su omurgasızlarının müstahzarları
1701	Kamış veya pancar şekeri ve kimyaca saf sakaroz (katı halde)
1702	Diğer şekerler (kimyaca saf laktoz, maltoz, glikoz ve fruktoz dahil) (katı halde); ilave aroma veya renk verici maddeler katılmamış şeker şurupları, suni bal (tabii bal ile karıştırılmış olsun olmasın); karamel
2002	Domatesler (sirke veya asetik asitten başka usullerle hazırlanmış konserve edilmiş)
2007.99.98	Fındık püresi
2008.19	Diğer sert kabuklu meyvalar
2101	Kahve, çay ve Paraguay çayı hülasesi, esans ve konsantreleri ve esasları bu ürünler veya kahve, çay, Paraguay çayı olan müstahzarlar; kavrulmuş hindiba ve kavrulmuş kahve yerine kullanılan diğer maddeler ve bunların hülasesi, esans ve konsantreleri
2105	Dondurma ve yenilen diğer buzlar (kakao içersin içermesin)
2106	Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan gıda müstahzarları
Fasıl 23 *	Gıda Sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; Hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler
2401	Yaprak tütün ve tütün döküntüleri

Kaynak: Serbest Ticaret Anlaşmaları, 2012.

EK TABLO 3: Türkiye'nin taviz sağladığı Gürcistan menşeli ürünler

CN Kodu	Ürün Tanımı	Tarife Kotası	MFN Vergi
---------	-------------	---------------	-----------

		Miktar (Ton)	Oranından İndirim (%)
0302.69.55, 0303.79.65	Hamsi balıkları (Engraulis spp.)	8.000	60
405	Sütten elde edilen tereyağı ve diğer katı ve sıvı yağlar; sürülerek yenilen süt ürünleri	500	50
y. 0407	Bıldırcın yumurtaları	50	100
409	Tabii Bal	200	100
603	Buket yapmaya elverişli veya süs amacına uygun cinsten kesme çiçekler ve çiçek tomurcukları (taze, kurutulmuş, boyanmış, ağartılmış, emprenye edilmiş veya başka şekilde hazırlanmış)	15	100
Fasıl 07 (0702.00 hariç)	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	1.000	100
0702.00	Domates (taze veya soğutulmuş)	600	100
805 (0805.50 hariç)	Turunçgiller (taze veya kurutulmuş)	4.000	100
807	Kavunlar (karpuzlar dahil) ve papaya (taze)	3.500	60
0808.10	Elma (taze)	2.000	100
0808.20	Armut ve ayva (taze)	250	100
809	Kayısı, kiraz, şeftali (nektarin dahil), erik ve çakal eriği (taze)	600	50
Fasıl 11 (1101, 1102, 1108 hariç)	Değirmencilik ürünleri; malt; Buğday Gluteni	2.000	50
1202	Yer fıstığı (kavrulmamış veya başka şekilde pişirilmemiş)	250	100
1704	Kakao içermeyen şeker mamulleri (beyaz çikolata dahil)	500	100
1806	Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları	500	100
Fasıl 19 (1903 hariç)	Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri	500	100
2001	Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve yenilen diğer bitki parçaları (sirke veya asetik asitle hazırlanmış veya konserve edilmiş)	1.200	100
2005	Diğer sebzeler (sirke veya asetik asitten başka usullerle hazırlanmış veya konserve edilmiş, dondurulmamış) (20.06 pozisyonundaki ürünler hariç)	1.000	100
2007 (2007.99.98 hariç)	Reçeller, jöleler, marmelatlar, meyva veya sert kabuklu meyva püresi, meyva veya sert kabuklu meyva pastları (pişirilerek hazırlanmış) (ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeleri içersin içermesin)	1.000	100
		1.000	50
2009	Meyva suları (üzüm şırası dahil) ve sebze suları (fermente edilmemiş ve alkol katılmamış), ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler katılmış olsun olmasın	4.000	65
2102	Mayalar (canlı veya cansız); cansız diğer tek hücreli mikro organizmalar (30.02 pozisyonunda yer alan aşılardan hariç); hazırlanmış kabartma tozları	250	50
2204	Taze üzüm şarabı (kuvvetlendirilmiş şaraplar dahil); üzüm şırası (20.09 pozisyonunda yer alanlar hariç)	1.000.000 lt	100
y. 2301.20	Hamsi Unu	3.000	100

Kaynak: Serbest Ticaret Anlaşmaları, 2012

ÖZGEÇMİŞ

1976 Çanakkale’de doğdu.

1987 İstanbul Sarıyer Pertevniyal İlköğretim Okulunu bitirdi.

1990 İstanbul Sarıyer Ortaokulunu tamamladı.

1995 İstanbul Sarıyer Vehbi Koç Vakfı Lisesini bitirdi.

1997 Sakarya Akyazı Meslek Yüksek Okulu İthalat İhracat Bölümünden mezun oldu.

2004 Kırıkkale Üniversitesi İİBF İktisat Bölümünden mezun oldu.